

UNIVERZA V LJUBLJANI

FILOZOFSKA FAKULTETA

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo

ZASEBNE KNJIŽNIČNE ZBIRKE V SLOVENIJI

MAGISTRSKO DELO

Mentor:

doc. dr. Jože Urbanija

Kandidatka:

Doroteja Praznik Bračič

Vrhnika, 2011

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Ime in priimek: Doroteja Praznik Bračič

Naslov magistrskega dela: Zasebne knjižnične zbirke v Sloveniji

Kraj: Vrhnika

Leto: 2011

Število listov: 123 Število slik: 11 Število tabel: 4 Število prilog: 1

Število strani prilog: 1

Število bibliografskih opomb: 37

Mentor: doc. dr. Jože Urbanija

UDK: 027.1(497.4)

Ključne besede: zasebne knjižnične zbirke, dostopnost, popis, Slovenija, knjižno zbirateljstvo, zasebne knjižnice, javne knjižnice

Izvleček:

Knjižno zbirateljstvo je v človeški zgodovini prisotno že nekaj tisočletij, knjiga pa ima v človekovem vsakdanu posebno mesto. Zasebni zbiratelji so s svojimi zapuščinami pomembno prispevali k osnovanju današnjih knjižnic tudi pri nas. Današnje zasebne knjižnične zbirke, ki jih kot zapuščine hranijo javne knjižnice, na prvi pogled niso širše znane in dostopne, zato je osrednje vprašanje značilnosti in vključenost slovenskih zasebnih knjižničnih zbirk v zbirke javnih knjižnic. Z uporabo anketne metode so prikazane značilnosti zasebnih knjižničnih zapuščin glede na obseg in vrsto gradiva, tematska področja, ki jih zajemajo, način popisa, postavitve in dostopnosti zbirk ter povezavo med dostopnostjo in načinom popisa ter dostopnostjo in načinom vključenosti v zbirko javnih knjižnic. Rezultati raziskave potrjujejo hipoteze, da so slovenske zasebne knjižnične zbirke, vključene v zbirke javnih knjižnic, raznolike tako po obsegu, vrsti gradiva kot tudi tematskih področjih. Obsegajo vse vrste gradiva – monografske,

serijske publikacije in neknjižno gradivo ter področja iz vseh UDK skupin, številčno pa so fondi različni. V zbirke javnih knjižnic so vključene kot del zbirke ali samostojno oz. na druge načine, njihova dostopnost pa je odvisna od načina popisa in postavitve. Predstavljena je tudi samostojna eksperimentalna baza zasebnih knjižničnih zbirk – knjižnic v pravem pomenu besede, lociranih v zasebnih prostorih lastnikov, zbirke pa so vključene in dostopne preko sistema Cobiss.

PREVOD V ANGLEŠČINO

Title: Private library collections in Slovenia

Keywords: private library collections, private libraries, accessibility, cataloguing, Slovenia, book collecting, public libraries

Abstract:

Book collecting has been present in the human history since its beginnings and since then the book has occupied a special place in a man's daily life. Private book collectors have a significant role in a library foundings also in Slovenia. Today's private library collections, which are kept in public libraries, don't seem to be widely known and accessible. Due to this reason, the main questions are raised: what are the characteristics of the private library collections and how are they incorporated into the central library collection of the public libraries? Using the survey study, the characteristics of the private collections are shown. The main stress is upon the size, topic, cataloguing methods, type of settlement, accessibility and the link between the accessibility and settlement type and between the accessibility and cataloguing methods. The results confirm the thesis that the private library collections, which are a part of the public libraries' collections, consist of various types of library material, different topic fields and have a diverse extent. They contain all types of library material – monographic publications, serials and non book material, they cover all UDC fields and differ in size of collection sets. They are incorporated into the public libraries as a part of their collection, autonomously or in other ways, and their accessibility depends on the cataloguing method and accessibility type. In the Appendix, the experimental database of private library collections is shown – they are located in the private quarters of their owners and are a part of Slovene Cobiss system.

KAZALO VSEBINE

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA	1
KAZALO VSEBINE.....	4
KAZALO SLIK	7
KAZALO TABEL	8
SEZNAM KRATIC	10
ZAHVALA	11
1 UVOD.....	12
2 OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV	14
2.1 KNJIŽNICA.....	14
2.2 KNJIŽNIČNA ZBIRKA.....	16
2.3 ZASEBNA KNJIŽNICA IN ZASEBNA KNJIŽNIČNA ZBIRKA	16
3 ZGODOVINA KNJIŽNEGA ZBIRATELJSTVA IN OBLIKOVANJA ZASEBNIH KNJIŽNIČNIH ZBIRK	17
3.1 ZAČETKI KNJIŽNEGA ZBIRATELJSTVA.....	17
3.2 STARA GRČIJA.....	19
3.3 HELENIZEM	20
3.4 RIMLJANI	21
3.5 ZAČETKI KRŠČANSTVA.....	22
3.6 SREDNJI VEK	23
3.7 OBDOBJE HUMANIZMA IN RENESANSE	25
3.8 NOVI VEK	28
3.9 KNJIŽNO ZBIRATELJSTVO V VELIKI BRITANJI IN ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE	30

3. 9. 1 Anglija	30
3. 9. 2 Irska.....	34
3. 9. 3 Združene države Amerike	35
3. 10 ZASEBNE KNJIŽNIČNE ZBIRKE PRI NAS.....	37
3. 10. 1 Začetniki slovenskega knjižnega zbirateljstva	37
3. 10. 2 Wolf Engelbert Auersperg (1610–1673).....	37
3. 10. 3 Janez Vajkard Valvasor (1641–1695).....	38
3. 10. 4 Janez Krstnik Prešeren (1656–1704).....	39
3. 10. 5 Žiga Zois (1747–1819).....	40
3. 10. 6 Jožef Kalasanc Erberg (1771–1843).....	40
3. 10. 7 Jernej Kopitar (1780–1844).....	41
3. 10. 8 Matija Čop (1797–1835).....	42
3. 10. 9 Slovenski zbiratelji v 20. stoletju.....	43
4 UPRAVLJANJE KNJIŽNIČNIH ZBIRK	44
4. 1 FUNKCIJE KNJIŽNIČNEGA MANAGEMENTA	45
4. 1. 1 Planiranje.....	45
4. 1. 2 Organiziranje	46
4. 1. 3 Vodenje.....	47
4. 1. 4 Nadzor.....	47
4. 2 MANAGEMENT V JAVNIH KNJIŽNICAH	48
4. 3 POSLANSTVO NEPRIDOBITNIH ORGANIZACIJ	50
4. 4 STORITVE V JAVNIH KNJIŽNICAH	51
4. 5 NABAVA IN IZGRADNJA KNJIŽNIČNE ZBIRKE	52
4. 6 POSEBNOSTI UPRAVLJANJA Z ZASEBNIMI KNJIŽNIČNIMI ZBIRKAMI.....	56
5 KNJIŽNICE KOT KULTURNE INSTITUCIJE	60
5. 1 OPREDELITEV POJMA KULTURA.....	60
5. 1. 1 Kulturni kapital	62
5. 2 KULTURNE INSTITUCIJE.....	64
5. 2. 1 Kulturne institucije kot nepridobitne organizacije.....	64
5. 2. 2 Knjižnice – kulturne institucije in njihovo poslanstvo.....	65
5. 2. 3 Zasebne knjižnične zbirke kot del javnih knjižnic.....	66
6 REGISTER ZASEBNIH KNJIŽNIČNIH ZBIRK	68

6. 1 DEFINICIJA POJMA	68
6. 2 VSEBINA DIREKTORIJEV	69
6. 3 STANDARDA ISO 2146:1996 IN SIST ISO 2146:2010.....	70
6. 3. 1 <i>Predstavitev</i>	70
6. 3. 2 <i>Vsebina in organiziranost registrov</i>	73
6. 4 DIREKTORIJI (REGISTRI) SLOVENSkih ZASEBNIH KNJIŽNIČNIH ZBIRK.....	76
7 RAZISKAVA.....	80
7. 1 OPIS RAZISKOVALNEGA PROBLEMA IN HIPOTEZ	80
7. 2 NAMEN IN CILJI RAZISKAVE	81
7. 3 METODOLOGIJA (OPIS METODE, VZORCA)	81
7. 4 POTEK RAZISKAVE	84
7. 5 ANALIZA REZULTATOV	85
7. 6 RAZPRAVA	96
8 EKSPERIMENTALNA BAZA ZASEBNIH KNJIŽNIC V SISTEMU COBISS.....	101
8. 1 PREDSTAVITEV	101
8. 2 ZNAČILNOSTI	102
8. 2. 1 <i>Tematska področja</i>	102
8. 2. 2 <i>Urejenost gradiva</i>	103
8. 2. 3 <i>Obseg fonda</i>	104
8. 2. 4 <i>Vrsta gradiva</i>	105
9 ZAKLJUČEK.....	107
10 VIRI IN LITERATURA	109
PRILOGA 1: ANKETNI VPRAŠALNIK.....	119

KAZALO SLIK

Slika 1: Obseg zbirke	86
Slika 2: Vrsta gradiva.....	86
Slika 3: Neknjižno gradivo (največkrat omenjeno).....	87
Slika 4: Tematska področja – UDK skupine.....	88
Slika 5: Način popisa	90
Slika 6: Postavitev zbirk	91
Slika 7: Dostopnost zbirk.....	91
Slika 8: Dostopnost gradiva glede na način postavitve.....	92
Slika 9: Dostopnost gradiva glede na način popisa.....	94
Slika 10: Razvrstitev zbirk glede na obseg gradiva	105
Slika 11: Vrsta gradiva.....	106

KAZALO TABEL

Tabela 1: Predlog vsebine registra	77
Tabela 2: Tematska področja – podrobno	89
Tabela 3: Značilnosti zasebnih knjižničnih zbirk.....	99
Tabela 4: Kategorije integriranosti zasebnih knjižničnih zbirk v zbirke javnih knjižnic.....	100

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik.....	119
------------------------------------	-----

SEZNAM KRATIC

ALA	American Library Association
COBISS	Cooperative Online Bibliographic System & Services
COMARC	Cooperative Machine Readable Cataloging
IFLA	International Federation of Library Associations
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
SLA	Special Library Association
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
UDK	Univerzalna decimalna klasifikacija
UKM	Univerzitetna knjižnica Maribor

ZAHVALA

*Čez dvajset let boš bolj razočaran nad rečmi, ki jih nisi počel, kot nad tistimi, ki si jih.
Zato razveži vrvi, odpluj iz varnega zavejja, ujemi jadra v pravi veter. Raziskuj. Sanjaj.
Odkrivaj.*

Mark Twain

Na prvem mestu se zahvaljujem mentorju, dr. Jožetu Urbaniji, za dostopnost, pripravljenost na pogovor, presejanje dilem in strokovne usmeritve, Majdi Tomažič, ki me je vpeljala v posvečen svet formata COMARC in dobrohotno bdela nad mano, pokojnemu dr. Janezu Ruglju, ki je ponudil priložnost in izziv, da se z zasebnimi zbirkami srečam tudi osebno, mag. Peru Šobotu in Marku Kušarju z Izuma za dostopnost, strokovno pomoč in pristno štajersko sproščenost, ki je olajšala marsikatero strokovno zagato, zakoncema dr. Andreju in dr. Vereni Perko za zgled in misel *Žlahtno vztrajati v svoji odločitvi* ter svojemu možu Andreju, ki je najboljši mož in oče na svetu – za vse humorne krilatice in tiho podporo v težkih časih.

Kdor išče, ta najde.

1 UVOD

Kralji in knjige imajo veliko moč; kralji umirajo ...

Vzhodnjaška modrost

Knjiga je predmet s posebnim čarom, orodje in včasih orožje. Združuje svoje uporabno poslanstvo, vsebinsko neprecenljivost in obliko, videz, barve. Vse to na poseben način prevzema njene ljubitelje in zbiratelje.

Zbirateljstvo knjig je staro že vsaj poltretje tisočletje. Knjiga je v človekovem vsakdanu od nekdaj zasedala posebno mesto, kakor tudi potreba po njeni dostopnosti, zato ni čudno, da so prve zasebne zbirke knjig začele nastajati že zelo zgodaj, iz njih pa prve prave knjižnice. Ptolomejci, vladarji Egipta, so bili strastni zbiratelji in prav zbirateljska strast je bila tista, ki je posredno prispevala k osnovanju slavne aleksandrijske knjižnice. Dvor Karla Velikega je bil pravo središče kulturnega življenja, čigar temelj je predstavljala dvorna in prva državna knjižnica (Dolinar, 2004). Primerov zasebnega knjižnega zbirateljstva, ki predstavlja temelje za oblikovanje bodočih javnih knjižnic, je v zgodovini še veliko.

Zbirateljstvo knjig vse do danes seveda ni zamrlo. Zbiratelji knjig in njihove zbirke so pomembne zaradi vloženega dela, energije in kapitala, saj se je na ta način ohranila marsikatera knjiga. Ohranjanje in služenje znanosti sta rezultata zbiranja, četudi nista edina razloga zanj – poteza zasebnih zbirateljev, ki so tvorili svoje zbirke in jih nazadnje podarili, pomeni pomemben prispevek k ohranjanju gradiva. Iz mnogih zasebnih zbirk so namreč zrasle poznejše javne in nacionalne knjižnice (Pearson, 2003).

Zasebne knjižnične zbirke glede na svojo naravo vsebujejo gradivo, ki javnosti ni širše znano. Domnevamo, da obsega različne vrste in vsebine, pa tudi dostopno je na različne načine. V povezavi z zgornjimi predpostavkami se pojavljajo naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kakšne so značilnosti zasebnih knjižničnih zbirk?
2. Na kakšen način so zbirke vključene v javnost?
3. Kakšna je povezanost med načinom popisa oz. postavitve zbirk in njihovo dostopnostjo?

Odgovore na vprašanja bomo skušali pridobiti z raziskavo v izbranih slovenskih knjižnicah, ki v okviru svojega fonda hranijo tudi zasebne knjižnične zbirke oz. zasebne zapuščine. Pridobljeni rezultati bodo pokazali, kakšne so značilnosti tovrstnih zbirk z vidika obsega, vrste gradiva, tematskih področij, načina hrambe in popisa zbirk. Na podlagi rezultatov bomo predstavili njihove značilnosti z vidika zgornjih kriterijev, oblikovali kategorije integriranosti v zbirke javnih knjižnic, prikazali povezanost med načinom popisa, postavitve zasebnih zapuščin in njihovo dostopnostjo ter podali smernice za oblikovanje enotnega registra zasebnih knjižničnih zbirk v Sloveniji.

2 OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV

2.1 KNJIŽNICA

Zbirka knjig, ki jih hranimo na domačih policah, še ne pomeni knjižnice. SSKJ (2005) navaja, da je to »ustanova, ki sistematično zbira, hrani in izposoja knjige«, »sistematično urejena zbirka knjig« oz. »prostor ali stavba, kjer so urejene in shranjene knjige«. V Enciklopediji Slovenije (1997, str. 153) pod geslom »knjižnica« beremo: »Knjižnica, tudi biblioteka, urejena zbirka knjig ali prostor oz. stavba, kjer so knjige shranjene; tudi ustanova, ki sistematično zbira, hrani in izposoja knjige. Na istem mestu v nadaljevanju najdemo sodobno mednarodno opredelitev: »Strokovno urejena zbirka knjig idr. publikacij za zadovoljevanje potreb uporabnikov (informiranje, raziskovanje, izobraževanje, duhovna sprostitve) in skupina strokovnih delavcev, ki skrbi za urejanje in dostopnost gradiva« (Ibid., str. 153). Bibliotekarski terminološki slovar (2009, str. 149) je nekoliko natančnejši: »Ustanova, enota ustanove, ki sistematično zbira, obdeluje, hrani in posreduje knjižnično gradivo in informacije«, »sistematično zbrano in urejeno knjižnično gradivo«, »prostor ali stavba, kjer je urejeno in shranjeno knjižnično gradivo« ter »knjižna zbirka«. Harrod's librarians' glossary (2005, str. 416) pa knjižnico opredeljuje kot a) zbirko knjig ali drugega knjižnega gradiva, namenjenega branju, študiju ali poizvedovanju, b) prostor, zgradbo ali ločeno sobo, namenjeno hranjenju in uporabi knjig itd., c) določeno število knjig, izdanih pri enem založniku, pri čemer imajo skupno značilnost (npr. način vezave, tipografijo, temo)¹, d) zbirko fotografij ali drugega neknjižnega gradiva, gramofonskih plošč, računalniških programov ... Vse naštetu, vključno s tiskanim in netiskanim gradivom, lahko predstavlja del oz. oddelek neke knjižnice.

Opredelitve pojma knjižnica so si torej zelo podobne. Bibliotekarski terminološki slovar med temeljne naloge knjižnice uvršča tako zbiranje, hrambo in izposajo kot tudi strokovno obdelavo gradiva. Tudi definicija knjižničarstva, torej dejavnosti povezane s knjižnicami, najpogosteje vključuje štiri glavna področja: zbiranje, hrambo in varovanje gradiva, njegovo obdelavo in urejanje ter posredovanje

¹ Knjižna zbirka

informacij o njem (Aparac – Gazivoda, 1993). Danes pod tem pojmom razumemo zbirko knjig ali drugih publikacij, ki je urejena na tak način, da knjigo ali publikacijo lahko najdemo v skladu z namenom njenega uporabljanja. Hkrati so njen nepogrešljiv del strokovnjaki, ki skrbijo za smotrno ureditev in uporabo gradiva, ki ga bralec potrebuje. Urbanija (2004) meni, da mora biti delujoča knjižnica urejena in uporabna, zato knjižnico opredeljuje kot »*urejeno in uporabno zbirko knjig*« (str. 72), pri čemer izraz knjiga pomeni tiskano ali drugače razmnoženo delo, vključujoč časnike in časopise. Kot smo že omenili, knjige oz. tiskano gradivo ni edina stvar, ki jo najdemo v knjižnicah, zato je mogoče opredelitev pojma knjižnica razumeti širše – vključujoč v knjižnično zbirko tudi netiskano gradivo (CD-ROM-e, zgoščenke, videokasete ipd).

Zanimiv je tudi pogled na knjižnico skozi prizmo dosežkov informacijske tehnologije. Že pred več kot desetletjem se je začelo govoriti o novih načinih posredovanja gradiva, za katere se je uveljavil izraz virtualna knjižnica. To je knjižnica, za katero ne veljajo časovne in prostorske omejitve. Praviloma temelji na drugačnem konceptu kot »tradicionalna« knjižnica, katere osnova za delovanje je izposoja. Prednost virtualne knjižnice je predvsem v tem, da omogoča lažjo dostopnost do različnih (podatkovnih) zbirk v drugačnem (elektronskem) okolju, kjerkoli in kadarkoli. S tem posredno povečuje in plemeniti svojo informacijsko ponudbo, ponujena ji je možnost širše predstavitve svoje dejavnosti ipd. Pojem virtualna knjižnica se je v zadnjih letih uveljavil in postal pomembna paradigma v bibliotekarski znanosti (Južnič, 1997), stroka pa je bila v istem času priča vnetemu iskanju novega koncepta knjižnice, kakor tudi ustreznega izraza za njeno opredelitev. Izraz »virtualna« v vedno večji meri nadomešča pojem »digitalna«, pomeni pa knjižnico oz. informacijski servis, ki se nahaja v fizičnem ali virtualnem okolju. Digitalne knjižnice so bodisi zbirke informacijskih sistemov in virov, povezanih z računalniškimi omrežji in združenih v skupen sistem, bodisi organizacije (ustanove), ki na eni strani zagotavljajo ustrezne vire, na drugi pa možnost izbora, strukturiranja, distribucije ter povezanost baz podatkov, zbirk in gradiva v digitalni obliki, dostopni določenim skupinam uporabnikov (Južnič, 2001, str. 30).

Knjižnico bi torej lahko opredelili kot ustanovo, ki vključuje **strokovno obdelano** in tako **urejeno** zbirko tiskanega in drugega gradiva, da je ta **uporabna**. V

njej delujejo **strokovnjaki**, ki skrbijo za **zbiranje**, **posredovanje** in ustrezno **hrambo** gradiva, hkrati pa knjižnica vse bolj predstavlja tudi **informacijski servis**, ki je dostopen brez **prostorskih in časovnih omejitev**.

2. 2 KNJIŽNIČNA ZBIRKA

Slednja predstavlja osnovni element javne ali zasebne knjižnice, stroka pa jo definira kot »*sistematično urejeno skupino istovrstnega knjižničnega gradiva*« oz. »*knjižnično gradivo, ki je v lasti določene knjižnice*« (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009, str. 153). Harrod's librarians' glossary (2005, str. 151) zbirko opredeljuje kot določeno število knjig ali drugega gradiva iste vrste, zbranega s strani neke osebe ali organizacije.

2. 3 ZASEBNA KNJIŽNICA IN ZASEBNA KNJIŽNIČNA ZBIRKA

Definicija zasebne knjižnice, v primerjavi z zgoraj navedenimi, nakazuje manjši obseg aktivnosti: »*knjižnica, ki je zasebna lastnina, navadno namenjena določeni skupini uporabnikov, npr. družinska, plemiška knjižnica*« (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009, str. 358). Znotraj takšnih knjižnic se ne dogajajo vsa opravila, značilna za javne knjižnice (odprtost navzven in izposoja najširšemu krogu uporabnikov), temveč je njihovo glavno poslanstvo usmerjeno predvsem v zbiranje in hrambo gradiva oz. dopolnjevanje (zasebne) knjižnične zbirke. Ta je v lasti lastnikov, ki odločajo o usodi knjig. Zasebne knjižnične zbirke torej lahko, izhajajoč iz zgornje opredelitve, opredelimo kot urejeno skupino knjig ali drugega istovrstnega gradiva, ki je v zasebni lasti ter namenjena določeni ožji skupini uporabnikov.

3 ZGODOVINA KNJIŽNEGA ZBIRATELJSTVA IN OBLIKOVANJA ZASEBNIH KNJIŽNIČNIH ZBIRK

3.1 ZAČETKI KNJIŽNEGA ZBIRATELJSTVA

Knjižnice, ki so nastale iz zasebnih zbirk, niso novost. Da bi nekoliko bolj osvetlili področje zasebnih knjižničnih zbirk, v nadaljevanju na kratko predstavljamo nekatere odlomke iz njihove zgodovine oz. najvidnejše začetnike knjižnega zbirateljstva. Vprašanje, ki se torej poraja samo od sebe, je: kako so se zgodbe o knjigah, njihovih lastnikih in knjižnicah, kot jih poznamo danes, pravzaprav začele?

O prvih zametkih zasebnih knjižničnih zbirk poroča Dolar (1999), ki kot prvega bibliofila in lastnika knjižnice navaja praočeta človeštva **Adama**. O njem pišejo celo nekatere strogo znanstvene razprave iz 15. in 16. stoletja. Adam naj bi bil, kakor pravi Dolar, skrben lastnik svoje zbirke, vendar naj bi prvo knjižnično zbirko na svetu ob vesoljnem potopu doletela nesrečna usoda, saj naj bi se knjige izgubile. Pričujočega Dolarjevega teksta seveda ne gre razumeti dobesedno, temveč ga navajamo bolj kot zanimivost oz. v kontekstu Dolarjevega iskrenega zanimanja in prijateljevanja s knjigami. Bistveno pri njem je predvsem sporočilo, da je človek že od vsega začetka povezan z iskanjem novega znanja, njegovim ohranjanjem in razširjanjem, kar predstavlja osnovne usmeritve knjižnic še danes, ne glede na čas, prostor in vrsto sodobnih informacijskih tehnologij v današnjih knjižnicah.

Antično obdobje je prineslo bogato in izjemno kulturo starih Egipčanov, zato so bila upravičena pričakovanja, da bodo v Egiptu našli ostanke obsežnih knjižnic takratnih vladarjev. Temu ni bilo tako; na celotnem področju so raziskovalci odkrili zgolj pet najdb, ki nakazujejo obstoj knjižnic v takratnem času. Edina konkretnjša najdba, ki potrjuje domnevo o knjižnici, ki bi jo lahko označili kot zasebno, je 358 ploščic iz obdobja vladavine faraonov **Amenofisa III.** (1411–1375 pr. n. št.) in **Amenofisa IV.** (1375–1361 pr. n. št.). Gre za pretežno arhivsko gradivo, in sicer politično korespondenco v babilonsko-asirskem jeziku (Dolar, 2004). S svojo knjižnico se je ponašal tudi faraon **Keops** (2551–2528 pr. n. št.), vendar o njej priča zgolj nagrobni spomenik oz. napis na njej, ki omenja skrbnika knjižnice, Šepseskafa – anha in njegovega sina Imeria. Druge podrobnosti o sami knjižnici niso znane.

Knjižnico so raziskovalci odkrili tudi v okviru tempeljskega kompleksa kralja **Ramzesa II.** (1279–1213 pr. n. št.); vsebovala naj bi pretežno teološke spise (Casson, 2001). V povezavi z ostalimi najdbami, ki nakazujejo prisotnost knjižnic na področju Egipta, pa kot o knjižnicah zasebnega značaja ne moremo govoriti.

Viri kot enega prvih zbirateljev v antiki omenjajo tudi asirskega vladarja **Assurbanipala** (668–627 pr. n. št.), ki se je ponašal z vladarsko osebno knjižnico v Mezopotamiji. Še več, bil je ustanovitelj prve zasebne knjižnice na svetu in ji dal zasnovo, ki še danes zbuja občudovanje. Knjižnica je štela okoli 25.000 glinenih tablic, za katere je dal izdelati celo dva kataloga, služila pa je kot nekakšen arhiv (Battles, 2004). Nahajala se je na dveh različnih lokacijah; dovršen del naj bi bil po mnenju arheologov še vedno zakopan pod zemljo. Assurbanipal se je zbiranja lotil s sistematičnim nadgrajevanjem zbirke, ki je trajalo okoli 50 let. Njegove tablice se od drugih, ki so jih našli v Mezopotamiji, razlikujejo po tem, da je glina bolj fina in žgana bolj skrbno, kot je bilo v navadi. Ločuje jih tudi elegantnejša in izrazito čitljiva pisava. Zapisi na tablicah zgovorno pričajo o tem, kako velik ljubitelj knjig (tablic) je bil Assurbanipal; označeval jih je z nekakšnim ekslibrisom in skrbno bdel nad bogatenjem zbirke. Knjižnica je bila skrbno urejena, zajemala je raznovrstno gradivo: vladarsko službeno in zasebno korespondenco, epske in mitološke pesnitve, molitve, psalme, najrazličnejše magične zarotitve in zapise, kronike, slovnice in slovarje, astronomska in matematična dela ter kar je najpomembnejše, najpopolnejši zapis Epa o Gilgamešu (Casson, 2001, str. 10–11). Posamezna dela so obsegala tudi po sto in več enot, ki so bile sistematično obdelane v katalogih. Vsaka ploščica je imela svojo tekočo številko in t. i. »kustos«, ki je preprečeval medsebojno zamenjevanje ali mešanje tekočih številk različnih besedil (Dolinar, 2004, str. 22). Širši javnosti knjižnica ni bila dostopna, bržkone pa kralj ni bil njen edini uporabnik. Tudi to knjižnico je doletela žalostna usoda: mesto Ninive je bilo porušeno in škodo so posledično utpele tudi tablice.

Kot zanimivost iz obdobja antike lahko omenimo še področje hetitske države, kjer so na področju nekdanje prestolnice Hattušaš našli skupno 11.000 glinenih tablic, za katere domnevajo, da so tvorile takratno kraljevo knjižnico. Tablice so bile neobičajno velike, popisane z elegantno pisavo in v večini primerov opremljene s kolofonom, ki je vseboval zaporedno številko tablice in naslov dela, pogosto pa tudi ime pisarja, ki je prepisal tekst. V vsebinskem smislu večinoma zajemajo področje religije,

npr. opise obredov za javne priložnosti, rituale ob različnih okoliščinah – zaščitne uroke za generale pred odhodom v bitko, uroke za reševanje družinskih sporov itd. (Casson, 2001, str. 7). V okviru knjižnice so odkrili tudi kataloge, urejene po avtorjih, raziskovalci pa jo umeščajo v 13. stol. pr. n. št.

3. 2 STARA GRČIJA

Knjigo so stari Grki obravnavali kot koristno za osvežitev spomina, a veliko manj pomembno od govorjene besede. Kljub temu pa so knjige vestno zbirali in uporabljali.

Iz obdobja stare Grčije je znana vrsta osebnosti, ki je so knjige zbirale in jih ohranjale v okviru svojih zasebnih knjižnic. Za to so zaslužni celo nekateri tirani, ki so si na svojih dvorih omislili obsežne knjižnične zbirke. K temu jih bržkone ni gnala strast do branja, temveč zgolj potreba po utrjevanju dvomljive legitimnosti svojih prestolov. Med njimi sta bila **Polikrat** (540–522 pr. n. št.) na otoku Samosu in **Pizistrat** (560–527 pr. n. št.) v Atenah, ki sta se, tako kot mnogo kasneje nekateri renesančni knezi, z bliščem kulturnega razkošja obdajala vse prej kot iz zbirateljskih nagibov. K obstoju grških knjižnic so pripomogle tudi zasebne knjižnice, ki so jih v okviru svojih zbirateljskih interesov osnovali **Tukidid** (460–ok. 400 pr. n. št.), **Evklid** (450–380 pr. n. št.), **Demosten** (384–322 pr. n. št.) in drugi (Dolinar, 2004).

Navzlic knjigi ne najbolj naklonjenemu ozračju je znano, da je svojo knjižnico imel **Platon** (427–347 pr. n. št.), ki je svojim učencem rade volje posojal knjige. Za enega najbolj načitanih Grkov je veljal **Evripid** (485–406 pr. n. št.), ki je knjige cenil (Pearson, 2003) in v svoji knjižnici hranil 90 primerkov, od česar je znanih 63 naslovov, 19 knjig pa se je ohranilo vse do danes (Dolinar, 2004). Kljub skromnim poročilom o antičnih zasebnih zbirkah in njenih lastnikih je kot eden prvih sistematičnih zbirateljev znan Platonov učenec **Aristotel** (384–322 pr. n. št.), ki si je lastno knjižnico ustvaril za potrebe svojega znanstvenega raziskovanja. Knjige je zbiral načrtno in z namenom, da oblikuje čim popolnejšo zbirko, čemur gre bržkone zahvala za skokovit preskok v znanstvenih dosežkih in na področju politike. Aristotel je poleg lastnih del in zapiskov v svoji knjižnici zbiral najrazličnejšo strokovno in sodobno grško znanstveno literaturo ter gradivo, ki ga je uporabljal pri poučevanju (Casson, 2001, str. 29). Po njegovi smrti so

jo podedovali njegovi nasledniki, a je deloma končala kot vojni plen in leta 84. pr. Kr. romala v Rim (Pelc, 2002).

3.3 HELENIZEM

To obdobje so v največji meri zaznamovali Ptolomejci, saj je že prvi vladar njihove dinastije v svoji aleksandrijski palači hranil obsežno zbirko grških zvitkov. Njegov sin in naslednik, **Ptolomej Filadelf** (285–246 pr. n. št.), si je po očetovem zgledu zadal ambiciozno nalogo: zbrati celotno grško literaturo, kar so naslednja desetletja vestno udeleževali njegovi odposlanci. Rokopise so kupovali po vsem Sredozemlju, posebno v tedanjih knjigotrških središčih. Pri izboru in nakupu so največjo pozornost posvečali kakovosti, zanimali pa so jih tudi stari in dragoceni rokopisi. Šli so celo tako daleč, da so od popotnikov v aleksandrijskem pristanišču jemali knjige za kraljevo zbirko in jim vračali površne prepise. Ptolomej Filadelf je ustanovil dve knjižnici; Muzeion naj bi združila in zbrala vse znanje starega sveta, manjša Serapeion pa je imela vlogo nekakšne hranilke dvojnic knjig, ki so jih izločali iz Muzeiona (Battles, 2004). Manjšo je poklonil novozgrajenemu templju boga Serafisa, večja, v kraljevi palači, pa je kasneje postala temelj slavni aleksandrijski knjižnici. Ob domnevnem požaru leta 47 pr. Kr. je štela 700.000 knjižnih zvitkov, ki so bili sistematično urejeni in popisani v katalogih. Strokovnjaki so rokopise najprej ločevali v dve glavni skupini: prozna in poetična dela. Slednji sta se dalje razdelili v posamezne podskupine – med poetiko so razvrščali ep, elegijo, jamb, melos, tragedijo in komedijo, med prozo pa dela s področja zgodovine, govorništva, filozofije, medicine in prava. Aleksandrijska knjižnica ima za nadaljnji razvoj knjižničarstva velik pomen tudi zato, ker uvaja abecedni red kot način organizacije gradiva (Casson, 2001, str. 37).

Knjižnica Ptolomejcev seveda ni bila edina – pol stoletja mlajša od aleksandrijske je bila knjižnica vladarja **Atalosa I.** (241–197 pr. n. št.) v Pergamonu. Bil je izobražen in se je pri osnovanju svoje knjižnice zgledoval po ureditvi aleksandrijske knjižnice. Leta 30 pr. Kr. je knjižnica štela že več kot 200.000 zvitkov. Podobne zbirke so hranili tudi drugi kralji in vladarji na ozemlju svetovne države Aleksandra Velikega, večinoma pa so končale v rokah rimskih osvajalcev (Dolinar, 2004, str. 50).

3. 4 RIMLJANI

Rimske knjižnice delimo v tri vrste; eno izmed teh predstavljajo zasebne, pri čemer so mnoge v Rim prihajale kot vojni plen. Eden prvih od mnogih rimskih vojnih plenov je bila zbirka makedonskega kralja Antigonosa, ki jo je zaplenil politik in vojskovodja **Paulus Emilius Lucius** (228–160 pr. n. št.). Kot vsi učeni Rimljani je zbiral samo grške knjige. Predhodno omenjeno Aristotelovo zbirko je doletela podobna usoda: na svoje posestvo pri Neaplju jo je kot vojni plen pripeljal diktator **Lucius Cornelius Sulla** (138–78 pr. n. št.) (Casson, 2001). Zanimivo je, da je zbirko še do leta 55. pr. Kr. uporabljal Cicero in precej verjetno je, da je kasneje odkupil marsikateri zvitek. Knjižnico je moral namreč zadolženi Sullov dedič prodati na dražbi. Še eden izmed znanih rimskih vojnih plenov je knjižnica rimskega vojskovodje **Lucullusa Luciusa Liciniosa** (106–57 pr. n. št.) – odnesel jo je poraženemu kralju Ponta Mitrandu VI. in jo prepeljal na svoje posestvo v bližini Rima. Tudi to knjižnico je uporabljal Cicero; njen lastnik je uporabo dovoljeval vsakemu ljubitelju grške kulture, vsebovala pa naj bi pretežno pravna dela (Dolinar, 2004).

Veliki rimski državnik, pisatelj in govornik **Marcus Tullius Cicero** (106–43 pr. n. št.) je tuje knjižnice sicer s pridom uporabljal, kar pa ne pomeni, da ni imel svoje zbirke. Ta v nasprotju z ostalimi ni temeljila na vojnih plenih, temveč je zrasla s pomočjo nakupov pri knjigarnarjih ali z njihovo pomočjo, v kar je vlagal veliko energije (Battles, 2004). Velik prispevek k bogatenju in večanju zbirke so pomenili tudi darovi prijateljev in nakupi na dražbah. Ob izgonu Cicera iz Rima se je sprva zdelo, da so se izgubile tudi njegove knjige, ki si jih je uredil v več knjižnic v Rimu in na svojih posestvih v okolici, vendar se je kasneje izkazalo, da temu ni tako. Njegovi prijatelji so uspeli rešiti večino zbirke, ki si jo je po vrnitvi iz izgnanstva ponovno uredil v Anciju južno od Rima, kjer je prebival, del pa je hranil v vili na Tusculu. Drugi bogati Cicerovi sodobniki so mu sledili in si omislili podobne knjižnice. V naslednjih desetletjih se je med bogatejšimi Rimljani razpasla prava moda opremljanja domov s knjigami, čigar lastniki so v toku življenja komajda našli čas za branje. Na to je opozarjal tudi Seneka, ki se je spraševal o smiselnosti brezštevilnega zbiranja knjig in svetoval: »Posveti se nekaj knjigam in ne tavaj sem in tja v množici knjig!« (Basbanes, 1999, str. 61). Med najpomembnejše rimske zbirateljce in lastnike obsežnih zbirk sodijo tudi znanstvenik in

pisatelj **Marcus Terencius Varron** (116–27 pr. n. št.), pesnik **Silius Italicus** (26–101 po Kr.) in drugi (Dolinar, 2004).

3.5 ZAČETKI KRŠČANSTVA

Obdobje začetkov krščanstva so gotovo zaznamovale prve zbirke verskih knjig v zasebnih stanovanjih, kjer so se zbirali verniki. Seveda jih še ne bi mogli imenovati knjižnice in težko bi bilo z gotovostjo reči, ali je bila neka zbirka zasebna ali cerkvena. Vsekakor pa so iz tega obdobja pomembne zbirke prvih teologov zahodne latinske cerkve: knjižnica **Tertulijana** (160–225) iz Kartagine je obsegala spise krščanskih avtorjev v grščini ter številna klasična in znanstvena dela Grkov in Rimljanov, prvi prevajalec Biblije, **Hieronim** (340–419), je imel veliko knjižnico in je že med študijem v Rimu zagnano zbiral posvetne klasike. Leta 373 je odšel živeti v Sirijo, kamor je odnesel dela Hilarija iz Poitiersa, teološke spise iz jeruzalemske knjižnice in celo antične klasike. Kasneje se je ustalil v Betlehemu in svojo zbirko dopolnjeval z deli Origena, njegova knjižnica pa je postala last samostana in doživela podobno nesrečno usodo kot nekatere že omenjene – v napadu pripadnikov pelagijanske verske ločine je zgorela (Ibid., str. 66).

Temelji zasebnega knjižnega zbirateljstva so bili torej postavljeni že zelo zgodaj: njegove začetke predstavljajo zasebne knjižnice egipčanskih faraonov ter knjižnica asirskega vladarja Assurbanipala kot prva zasebna knjižnica na svetu. Zasebno knjižno zbirateljstvo se je v naslednjih stoletjih razvijalo v stari Grčiji in Rimu. Kljub knjigi ne najbolj naklonjenemu vzdušju so mnogi misleci, učenjaki in celo vojskovodje zbirali in oblikovali svoje zasebne zbirke. Vladarska dinastija Ptolomejcev si je zadala velikopotezno nalogo: zbrati celoten opus grške literature, kar so v času svoje vladavine tudi vestno udeleževali in tako postavili temelje slavni aleksandrijski knjižnici. Veliko zbirk, ki so nastajale na tem področju, so kot vojni plen zasegli Rimljani, te pa so predstavljale temelj različnih zasebnih zbirk rimskih učenjakov. Zasebne knjižnice so si omislili tudi nekateri bogatejši Rimljani, vendar jih k temu početju ni gnala bibliofilska žilica, temveč bolj želja po zunanem blišču. Obdobje začetkov krščanstva pred vstopom v srednji vek zaznamujejo prve zbirke verskih knjig v domovih, kjer so se

zbirali verniki; takrat so nastale tudi nekatere pomembnejše zbirke teologov zahodne latinske cerkve.

3. 6 SREDNJI VEK

O zbirateljih knjig in lastnikih zasebnih zbirk v začetku srednjega veka spričo skromnega dokaznega gradiva ni veliko znanega (Pearson, 2003). V času preseljevanja narodov so propadle vse rimske javne knjižnice, iz česar je mogoče sklepati, da je podoben konec doletel tudi zasebne. Edina izjema v tem času je bil dvor kralja **Teoderika Velikega** (493–526), ki se je trudil obuditi rimsko tradicijo. Nekaterim svetovalcem, med njimi **Aniciusu Boetiusu** (480–524), je dal nalogo zbrati, prevesti, primerjati in popravljati rimske klasike, iz česar so nastale bogate zasebne knjižnične zbirke. Ena takih je bila knjižnica prefekta in konzula **Fausta**, ki je med drugim vsebovala dela apostola Pavla, grških filozofov in zgodovinarjev. Z veliko zasebno knjižnico se je ponašal tudi takratni rimski papež **Simah** (498–514) (Dolinar, 2004).

Kasneje so kulturna žarišča postali samostani s svojimi knjižnicami in skriptoriji, vendar tu ne moremo govoriti o zasebnih knjižnicah, pač pa zgolj o velikih ljubiteljskih knjige – menihih, ki so misijonarili na tujem in svoje knjige vseskozi nosili s seboj. Omeniti pa velja nadškofa v Sevilli, **Izidorja Seviljskega** (560–636), ki je svojo knjižnico osnoval v škofijski palači in v njej zbral svetopisemske kodekse in rokopise, dela cerkvenih očetov ter tudi dela poganskih avtorjev – pesnikov, zgodovinarjev ipd (Casson, 2001). Podobne knjižnice so si uredili tudi škof **Martin** iz Brage, **Quiricus** iz Barcelone, **Julijan** iz Toleda in drugi.

Evropski vzhod je zaznamoval cesar **Konstantin Veliki** (274–337), ki je ustanovil veliko knjižnico v prestolnici Bizanca. Pod vladavino njegovega naslednika, cesarja **Julijana**, je napredovala, saj je ta vanjo namestil več uslužbencev, v obdobju vladavine **Teodozija II.** (346–395) pa precej povečala svoj obseg, saj je njen lastnik knjige zbiral takorekoč po celem svetu. Po požaru so jo obnovili in prav ta cesarska knjižnica je ohranila antična dela in pospešila oživljanje klasičnega duha v obdobju humanizma in renesanse. Po koncu 4. križarske vojne je bizantinsko cesarstvo obnovil še cesar **Mihael VIII. Paleolog** (1259–1282), ki je posebno pozornost posvetil cesarski knjižnici in še povečal njen fond. Poleg teoloških del je vsebovala tudi zbirko klasičnih avtorjev, a so jo kot vse druge bizantinske knjižnice v tistem obdobju l. 1453

uničili Turki. Kot velikega ljubitelja knjig tega obdobja velja omeniti tudi opata samostana v Carigradu, **Teodorja Studita** (759–826), teološkega pisatelja in reformatorja vzhodnega meništva. Prepisoval je stare tekste in s tem pomembno vplival na druge baziljanske samostane; sledili so mu in ustanavljali knjižnice in šole za pisanje. Pomembna knjižnica je nastala tudi v patriarhovem dvorcu, pri čemer so bili med patriarhi mnogi zelo izobraženi in veliki ljubitelji knjig – zbirka patriarha **Sergija** (610–638) je poleg teoloških del vsebovala tudi dela Sofoklesa in ostalih klasičnih piscev (Dolinar, 2004).

V srednji dobi srednjega veka so nosilke evropske krščanske kulture postale dežele severno od Alp, kjer je vladal **Karel Veliki** (768–814). Njegov dvor je bil središče kulturnega življenja, sam pa je bil strasten zbiratelj in ljubitelj knjig ter lastnik dvorne knjižnice. Knjiga je v tistem času predstavljala investicijo, upoštevajoč visoko ceno pergamenta in rokopisnih storitev. Karlov namen je bil zato vzpodbujati tovrstne investicije, pri čemer je želel biti zgled predvsem sam. Razposlal je okrožnico s povabilom za darovanje knjig dvoru, hkrati pa si dal narediti prepise del klasikov in pomembnejših cerkvenih očetov (Barbero, 2006). Podobno kot Karlova so temelj poznejše nacionalne knjižnice tvorile knjižne zbirke francoskih kraljev, začevši z Ludvikom IX. Osnovo Karlove knjižnice so tako predstavljali darovi velikašev, mnoge knjige je dobil neposredno s prošnjami, pa tudi na dvoru gostujoči znanstveniki so prinesli marsikaj s seboj. Za izpopolnitev zbirke je skrbel z veliko natančnostjo, saj je izbiral le najboljše tekste, svojo pozornost pa je namenjal tudi drugim knjižnicam v državi (Dolinar, 2004).

Lastnik druge pomembne knjižnice iz tega obdobja je bil francoski kralj **Ludvik IX. Sveti** (1215–1270). Pri zbiranju knjig se je zgledoval po arabskih ljudstvih in je s svojo zbirko postavil temelje za kasneje ustanovljeno nacionalno knjižnico. Kupovanju je dajal prednost pred prepisovanjem in s tem povečeval število knjig med že nabavljenimi (pretežno temeljnimi teološkimi) naslovi. Knjižnico je dovoljeval uporabljati tudi drugim, poleg del s področja religije pa je vsebovala tudi dragocene rokopise na visoko kakovostnem pergamentu, z veličastno vezavo in bogatimi ilustracijami (Le Goff, 2009). Pri svojem početju ni bil osamljen – na francoskem dvoru so po njegovi smrti knjige zbirali tudi drugi člani kraljeve družine; dvorjanke so si pogosto dale izdelati dragocene molitvenike, kralje pa so zanimali zlasti lepo okrašeni

rokopisi. O pravi knjižnici na francoskem dvoru pa je mogoče govoriti šele v obdobju vladavine kralja **Karla V. Modrega** (1338–1380), ki je zbiral knjige z različnih znanstvenih področij v izbrani vezavi. Karlova knjižnica je, spričo neodgovornega odnosa članov kraljeve družine do knjig in plemičev, ki so svoje zbirke plemenitili s primerki iz njegove knjižnice, začela postopno propadati. Danes je od 1239 rokopisov, kolikor jih je nazadnje (l. 1435) štela zbirka, znanih le še nekaj več kot sto (Dolar, 2004).

Kot navdušeni zbiralci knjig so svoje knjižnice v tem času osnovali tudi drugi predstavniki modre krvi, npr. Karlov nečak **Franc I. Valois** (1494–1547), njegova svakinja **Katarina Medici** (1519–1589) in nenazadnje **Ludvik XIV.** (1638–1715), pod vodstvom katerega je zbirka kraljeve knjižnice narasla na 85.000 knjig, od tega kar 15.000 rokopisov. Knjižnica je bila dvakrat tedensko odprta tudi za javnost (Ibid., str. 116).

3.7 OBDOBJE HUMANIZMA IN RENESANSE

Humanizem se je začel – če si izposodimo Dolarjevo slikovito prisposodbo – z reševanjem rokopisov iz »*samostanskih grobov*« (Dolar, 1982, str. 234). To je doba velikih zasebnih knjižnic, čigar lastniki so si šteli v čast in dolžnost, da vpogled in uporabo svojih knjig omogočijo ne le svojim prijateljem, temveč vsakomur, ki ga zanima razvoj in napredek znanosti. Majhne domače knjižnice, ki so bile v tem času prav tako prisotne, so začele postopno izginjati in nadomestile so jih obsežnejše, ki so ustrezale okusu izobraženega humanista (Breznik, 2009).

Italijanski prostor so v času renesanse zaznamovali Petrarca, Boccaccio, de Niccoli in drugi. Vodilni predstavnik italijanskega humanizma, **Francesco Petrarca** (1304–1374), si je zadal ambiciozno nalogo odkriti in zbrati čim večje število del antičnih avtorjev. Ni treba posebej poudarjati, da je imel temu primerno veliko knjižnico. Bil je strasten oboževalec knjig in kot slaven pesnik imel velik vpliv ter posledično mnoga poznanstva. Ta so mu odpirala vrata v samostane in cerkve, kjer je lahko neovirano brskal za starimi rokopisi, jih prepisoval in z namenom, da bi odkril čim več pomembnih naslovov, zaposloval vrsto prijateljev in znancev. Po Evropi so iskali originalne kodekse in jih zanj prepisovali. Tako se je samo preko njegovega prepisa ohranila knjiga Cicerovih pisem, ki jo je Petrarca zelo cenil, kakor tudi prepis

Eneide, ki je bila na potovanjih vedno obvezen del njegove prtljage. Največji del Petrarrove zbirke pa so predstavljala dela latinskih avtorjev. Po njegovi smrti se mu želja, da bi knjižnica postala javna, ni izpolnila – knjige so pripadle njegovemu tedanjem mecenu, vojvodi Francescu da Carrara iz Padove (Pelc, 2002). Danes jih največ hrani pariška Nacionalna knjižnica. Petrarca je za zbiranje klasičnih del navduševal tudi **Giovannija Bocaccia** (1313–1375), ki pa ni bil tako premožen, zato si naročanja in kupovanja knjig ni mogel privoščiti. Bil pa je njihov velik ljubitelj in si je gradivo za svojo knjižnico nabral s prepisovanjem. Svojo knjižnico je namenil javni rabi, a je po njegovi smrti romala v samostan San Spirito v Firencah, kjer so se knjige ob prezidavi samostana porazgubile (Dolinar, 2004). Izmed italijanskih zasebnih zbirateljev knjig in lastnikov knjižnic velja omeniti še humanističnega epistologa, spretnega pisca pisem in teoretičnega utemeljitelja vede o pisanju pisem kot umetniške zvrsti, **Poggia Bracciolinija** (1380–1459). Njegova knjižnica je ob njegovi smrti sicer štela skromnih 95 knjig, a je z lastnoročnim prepisovanjem pred izginotjem rešil marsikateri stari rokopis. Izrazita renesančna osebnost je bil tudi **Niccolò de Niccoli** (1363–1437). Po svojem očetu je podedoval precejšnje premoženje, ki mu je omogočalo brezskrbno predajanje svoji zbirateljski strasti. Ker je svojih 800 kodeksov dovoljeval uporabljati tudi znanstvenikom, je med tedanja znanstveno srenjo užival velik ugled. Toda pred smrtjo je zapadel v dolgove, kar mu je preprečilo načrte, da bi za svojo knjižnico zgradil primerne prostore. Knjižnico je prevzel **Cosimo de Medici** (1398–1437), odplačal dolgove in jo preselil v samostan San Marco v Firencah (Battles, 2004, str. 73). Zbirko je dopolnjeval in jo kasneje odprl javnosti pod imenom *Medicea publica*, hišno zbirko, ki jo je rodbina hranila pri katedrali sv. Lovrenca, pa so imenovali *Medicea privata*. Slednjo je Cosimov vnuk obogatil in razširil, preimenoval v *Mediceo Laurenziano* in po naročilu papeža Klemenca VII. je dobila razkošno renesančno knjižnično poslopje (Fazio et al., 2008).

V renesansi se z zbiranjem knjig in osnovanjem lastnih knjižnic niso ukvarjali le izobraženi posamezniki, temveč tudi plemiške družine. Znani sta dve: družina **Visconti** na gradu v Pavii in grofje **Este** v Ferrari. Knjižnica prve je bila s skoraj 1.000 naslovi v prvi polovici 15. stoletja največja na ozemlju današnje Italije, druga pa je bila manjša in tudi v resnici služila svojemu namenu. Prva, Viscontijeva, je namreč nastala bolj iz želje po dokazovanju pomembnosti njenih lastnikov. Med papeži in kardinali sta v obdobju

humanizma knjige vneto zbirala papež **Nikolaj V.** (1447–1455) in beneški kardinal **Basilios Bessarion** (1403–1472), ki je bil grškega porekla in zato navdušen zbiratelj rokopisov v maternem jeziku. Njemu gre zasluga za ohranitev marsikaterega rokopisa s turškega vzhoda ob padcu Carigrada. Katalog njegove knjižnice iz l. 1468 navaja, da je bilo od 746 knjig 482 grških, svojo zbirko pa je istega leta daroval Beneški republiki pod pogojem, da postane odprta vsem znanja željnim. Na njej temelji prva javna knjižnica v Benetkah (Pelc, 2002, str. 152). Zasebna zbirka papeža Nikolaja V. pa je nastajala iz bolj ekspanzivnih nagibov – želel je več kot zgolj največjo samostansko knjižnico (Battles, 2004). Razširiti jo je želel v knjižnico, ki bi bila dostopna vsakemu učenjaku in ji zgraditi primerne prostore, a ga je prehitela smrt.

Na prvi pogled se zdi, da je bila Italija v času humanizma in renesanse edina, v kateri so ljubitelji knjige v svojih domovih osnovali svoje knjižnice, a temu ni tako. Res pa je, da je pod tovrstnimi vplivi nastala marsikatera zasebna knjižnica drugod po svetu. Ena takih je knjižnica madžarskega kralja **Matije Korvina** (1441–1490), ki je z željo približati kulturni razvoj Panonije italijanski kulturi ustanovil svojo knjižnico. V palači v Budi sta tako z ženo Beatrix v kratkem času zbrala 3.000 rokopisov v osupljivih umetniških vezavah in slava dragocene knjižnice je kmalu prestopila meje države. Knjižnica pa je, skupaj z Vatikansko, veljala za najpomembnejšo zbirko tedanjega časa (Dolinar, 2004). Knjižnica je vsebovala knjige s področja teologije, medicine, matematike, astronomije, antične klasike itd. Kljub trudu Matijevega naslednika pa se knjižnica po smrti lastnika ni ohranila – mnoge knjige so po osvojitvi Budimpešte v Carigrad odnesli Turki (Pelc, 2002).

Na nemških tleh je v Baslu deloval **Erazem Rotterdamski** (1466–1536), edini učenjak, ki se je v tistem času preživljal s pisanjem. Tisk in njegove prednosti je nadvse cenil in je skrbno nadzoroval kakovost tiska lastnih del (Ibid., str. 142). Knjižnico si je ustvaril šele v zadnjih letih svojega življenja, saj je veliko potoval in je s seboj nosil zgolj najnujnejše knjige, ostalo pa razdal. Knjižnico je kasneje prodal, od nje pa se je v raznih knjižnicah ohranila zgolj peščica knjig, ki so po izvoru njegove. Med nemškimi lastniki najpomembnejših zasebnih zbirk velja omeniti še **Konrada Peutingerja** (1465–1547) – njegova knjižnica je štela okoli 2.100 knjig, zanje pa je sestavil celo dva kataloga – in **Willibalda Pirckheimerja** (1470–1530), ki je proučeval antiko in njen odnos do človeka ter zbiral predvsem grška dela ter protestantsko in katoliško

polemično literaturo. Svojo knjižnico je dajal na uporabo širokemu krogu prijateljev, ki so se zanjo zanimali, ostanki knjižnice pa so v 17. stoletju romali v Anglijo (Dolar, 2004).

Zasebne knjižnične zbirke so nastajale tudi na ozemlju tedanje Francije, in sicer pretežno na dvorih: začetnik in ustanovitelj burgundske države **Filip Dobri** (1396–1467), znan tudi kot Filip III. Burgundski, je bil velik podpornik umetnosti. Med drugim je osnoval svojo dvorno knjižnico, ki je kasneje postala temelj za belgijsko kraljevo knjižnico (Vaughan, 2004). Zbirateljsko tradicijo je nadaljeval kralj **Ludvik XII.** (1462–1515), ki je na svoj grad prepeljal nekatere že omenjene zasebne zbirke, med njimi knjižnico knezov Visconti.

V začetnem obdobju srednjega veka so bili torej zasebni zbiratelji bolj redki, izjemo so predstavljali le samostani s svojimi skriptoriji, ki so postali nekakšna kulturna središča tedanjega časa. Srednja doba je prinesla spremembo – nosilci kulturnega življenja so postali dvori različnih vladarjev, pravi razcvet pa je zasebno knjižno zbirateljstvo doživelo v obdobju humanizma in renesanse. Slednje so v veliki meri zaznamovali predstavniki italijanskega humanizma Petrarca, Boccaccio, de Niccoli in Cosimo de Medici, ki je postavil temelje za slavno Mediceo Laurenziano. Z zbiranjem knjig se v obdobju renesanse niso ukvarjali zgolj italijanski izobraženci, temveč tudi plemiške družine ter papeži in kardinali. Na nemških tleh je skromno zasebno zbirko osnoval Erazem Rotterdamski, z obsežnejšo sta mu sledila Peuntinger in Pirckheimer, podobne zbirke pa so predvsem na dvorih oblikovali tudi v Franciji, Španiji in na Madžarskem.

3. 8 NOVI VEK

Knjiga je z novim vekom in izumom tiska vstopila v novo obdobje. Iz tega časa je kot prvi moderni bibliofil znan Francoz **Jean Grolier** (1479–1565), ki je živel v Italiji in veliko sodeloval z znanim beneškim tiskarjem Aldusom Manutiusom. Zbiral je knjige s humanistično vsebino, pri čemer je veliko pozornost namenjal njihovi vezavi in tisku (Hobson, 1999). Ob vrnitvi v Francijo je s seboj pripeljal številne italijanske mojstre knjigoveštva in ustanovil šolo umetniške knjižne vezave. Njegova knjižnica je štela približno 3.000 knjig, od katerih je danes ohranjenih le okoli 350.

Obdobje baroka se je na svoj način odražalo tudi v zasebnih zbirkah in njihovih lastnikih. Številni vladarji in predstavniki visokega plemstva so si za svoje knjižnice gradili razkošne dvorane. Eden redkih iskrenih ljubiteljev knjig je bil španski kralj **Filip II.** (1527–1598), ki si je za svojo zbirko dal sezidati veličastno dvorano in je vanjo shranjeval načrtno izbrana dela vseh strok od antike do tedanjega časa. Posebne pozornosti si zasluži njegova bogata zbirka perzijskih in arabskih rokopisov ter grški kodeksi. Skupno je njegova knjižnica l. 1587 štela kar 18.000 knjig in rokopisov, od drugih pa se razlikuje tudi v tem, da je bila zasebna v pravem pomenu besede. Filip II. je bil namreč eden redkih, ki drugim ni dovolil vstopa, temveč se je vanjo raje zapiral kar sam. Knjižnica je po izgledu in ureditvi postala zgled mnogim evropskim baročnim knjižnicam (Dolinar, 2004).

Razsvetljenstvo, »čas, ko je stari svet umiral in ko se je porajal novi svet« (Dolar, 1982, str. 303), je prineslo številne znanstvene akademije, univerze in javne knjižnice. Pod vladavino **Ludvika XV.** se je javnosti odprla knjižnica francoskih kraljev. V Franciji je bibliofilija doživela veličasten razvoj, čemur pritrjuje visoka raven številnih zasebnih zbirk, kar nakazuje tudi na prevladujoč duhovni interes in literarni okus njihovih lastnikov. Mnoge od njih so nastale zaradi potrebe po knjižnicah, dostopnih širši javnosti. Svojo osebno knjižnico je tako javnosti namenil kardinal **Armand Richelieu** (1585–1642), česar pa ni uspel udejanjiti – ta načrt je uresničil šele njegov naslednik **Jules Mazarin** (1602–1661). Po pomoč se je obrnil k takrat priznanemu knjižničarju **Gabrielu Naudeju** (1600–1653), ki je z delom *Avis pour dresser une bibliothèque* postavil teoretične temelje sodobnemu knjižničarstvu (Pelc, 2002). Mazarinovo knjižnico, ki je štela 45.000 zvezkov, je uredil po štirih strokah takratnih fakultet, izdelal abecedni in stvarni katalog ter knjižnico odprl javnosti. Še obsežnejšo knjižnico, je imel Mazarinov naslednik, **Jean Baptiste Colbert** (1619–1683). Knjižnica je obsegala kar 75.000 zvezkov; 15.000 rokopisov iz zbirke je bilo leta 1732 vključenih v kraljevo knjižnico. V tem obdobju je bilo bibliofilstvo razširjeno in samoumevno, z dragocenimi zbirkami so se ponašale mnoge vplivne osebnosti, plemiške družine in tudi drugi francoski zbiralci (Dolinar, 2004, str. 149).

Ena najbolj zanimivih iz vrst zasebnih knjižnic tega časa je tudi knjižnica italijanskega knjižničarja, učenjaka in bibliofila **Antonia Magliabechija** (1633–1714). Magliabechi je opravljal službo knjižničarja pri Cosimu de Medici, ki je veljal za

skrajno asketskega in skromnega človeka (Mannelli Goggioli, 2000). Skupaj z okoli 40.000 knjigami je pristradal precejšnje premoženje; knjige so postale temelj javne knjižnice v Firenzah, ta pa je pomenila pomemben prispevek k začetkom nacionalnih knjižnic v Italiji.

Podobno se je dogajalo na avstrijskih in nemških tleh – med habsburškimi bibliofili je bil znan cesar **Maksimiljan I.** in dunajska dvorna knjižnica, ki so jo obogatili s pridobitvami iz starih avstrijskih samostanov, zasebnih knjižničnih zbirk in obveznim izvodom ter je leta 1919 dobila status nacionalne knjižnice. Podobno se je godilo v Nemčiji – državna knjižnica v Berlinu se je razvila iz zasebne knjižnice kneza **Friedricha Wilhelma** (1620–1688). Svojo zbirko sta osnovala tudi vojvoda **Av gust mlajši** (1579–1666), ki je svojo knjižnico uredil sam in zanjo sestavil tudi katalog, ter vojvoda **Johann Friedrich von Calenberg – Grubenhagen** (1625–1679). Slednji je v njej zaposlil filozofa Leibniza, pod vodstvom katerega se je knjižnica razvila v pomembno ustanovo kulturnega in znanstvenega pomena (Dolinar, 2004).

3. 9 KNJIŽNO ZBIRATELJSTVO V VELIKI BRITANIJI IN ZDRUŽENIH

DRŽAVAH AMERIKE

Angleških in ameriških bibliofilov je v zgodovini veliko in jih uvrščamo med najpomembnejše svetovne knjižne zbiratelje. V nadaljevanju jim zato posvečamo nekoliko večjo pozornost – nanizani so le nekateri; bolj zanimivi ali tisti, ki so s svojim »konjičkom« pomembno prispevali k razvoju knjižnic.

3. 9. 1 *Anglija*

Richard de Bury (1287–1345), durhamski škof in svetovalec kralja Edwarda III., je bil pravi bibliofil in avtor prve knjige o bibliofilstvu. Spričo velike politične moči in obilo denarja bi si zlahka nabral precejšnje bogastvo, a je bolj ljubil knjige, ki jih je kupoval v velikih količinah, največ v Evropi. Čeprav je knjige kupoval z užitkom, se je imel le za njihovega čuvarja in je imel več knjižnic. Pred smrtjo je izrazil željo, da bi vsebina njegovih knjižnic po njegovi smrti postala del knjižničnega inventarja na Oxfordski univerzi, o čemer so mnenja zgodovinarjev deljena. Dejstvo je, da je za seboj pustil veliko dolgog, ki so jih odplačali s prodajo njegovih knjig. Večina ostalih iz

zbirke pa je izginila v t. i. kulturnem holokavstu pod vladavino Henryja VIII., ki je opustošil vse cerkvene knjižnice v Veliki Britaniji (Basbanes, 1999).

Podobna usoda je doletela univerzitetne knjižnice v obdobju kraljevanja Edvarda VI. – v knjižnicah Oxforda in Cambridgea so sistematično uničevali misale, življenjepise svetnikov in dela s podobno vsebino. Oxfordsko knjižnico je pred gotovim propadom rešil Sir **Thomas Bodley** (1545–1612), ki je opustil politično delovanje in se posvetil zbiranju knjig. Svoje premoženje je namenil ustanovitvi javne knjižnice, pri čemer je posebno skrb namenil nabavi knjig (Roberts, 2000), pa tudi njeni ureditvi in upravljanju. V izgradnjo oxfordske zbirke je Bodley po ocenah poznavalcev vložil več kot 200.000 funtov, sto let kasneje pa je le-ta štela 25.000 knjig in bila po obsegu fonda vodilna med angleškimi knjižnicami. Zanimivo pri tem je, da Bodley knjig ni zbiral zase, temveč je bil njegov izključni namen osnovati prvo angleško javno knjižnico, za nadaljnjo delovanje pa jo je tudi finančno podprl (Dolinar, 2004).

Eden najpomembnejših angleških zbirateljev je tudi Sir **Robert Cotton** (1571–1631), čigar zbirka rokopisov je igrala glavno vlogo pri oblikovanju temeljev za fond Britanske knjižnice (Pearson, 2003). Bil je goreč zbiratelj nenadomestljivih dokumentov, kronik, zapisov, zemljevidov in umetniških izdelkov. Imel je jasno izdelano strategijo zbiranja in njegova knjižnica je veljala za takratni najpomembnejši vir informacij v kraljestvu, nekakšen arhiv, ki so ga prijatelji s pridom uporabljali, sovražniki pa so se ga bali. Cotton je izumil tudi poseben sistem označevanja knjižnih omar, ki se je ohranil še nadaljnjih 300 let. Po smrti kralja Jamesa I. ga je doletela obtožba, da je izposojal dokument, ki naj bi netil upor proti novemu kralju. Ker so nevarni traktat zares našli v Cottonovi knjižnici, jo je kralj Charles I. dal zapečatiti, Cottonu pa so dostop do knjižnice prepovedali. Družini so jo vrnili šele po Cottonovi smrti, leta 1700 pa jo je njegov vnuk podaril kralju. Leta 1757 je prešla v last Britanskega muzeja.

Tudi **Georgea Thomasona** (1602–1666) bi njegova dejavnost skoraj spravila v podobno nevarnost. Londonski knjigarnar in založnik je od leta 1640 shranil vsako knjigo, brošuro ali objavo s področja diskusije med rojalisti in puritanci. Začel je tik pred izbruhom državljanske vojne in v dvaindvajsetih letih je zbral dobrih 22.000 knjig. Bil je edini zbiratelj zgodovinskih dokumentov med leti 1640 in 1660. Ni treba posebej poudarjati, da je bila hramba takšne zbirke med domačimi štirimi stenami vse prej kot

varna, česar se je zavedal tudi Thomason. Zbirko je selil iz kraja v kraj, razmišljal je celo o tem, da bi jo zakopal ali jo z ladjo prepeljal na Nizozemsko. Naposled je knjige skrnil, dokler niso dočakale svetlejših časov. Po njegovi smrti je zbirka začasno romala na Oxfordsko univerzo, kasneje je postala del knjižnice Britanskega muzeja (Basbanes, 1999).

Samuel Pepys (1633–1703) je velikopotezno zbiral sodobne knjige, srednjeveške rokopise, inkunabule, knjige o potovanjih po morju in literaturo z najrazličnejših področij: glasba, šah, zdravilne rastline, naravoslovje ... Bil je eden redkih zbiralcev, ki si je omislil lasten sistem klasifikacije knjig in je proti koncu svojega življenja napisal tudi nekakšen memorandum, v katerem je opisal svoj koncept zbiranja. Menil je, da mora zbiratelj svojo zbirko številčno omejiti, a hkrati poskrbeti, da vsebuje čim več različnih področij, slogov in jezikov. Njegova zbirka je obsegala okoli 3.000 knjig, poleg naštetega pa je zajemala tudi popularne izdaje ljudskih povesti in balad, dela s področja kaligrafije, glasbe ... Pepys je želel, da knjige po njegovi smrti preidejo pod okrilje kolidža Magdalen in se hranijo v ločenem prostoru, vendar le pod pogojem, da zbirka ostane nedotaknjena, da se torej knjige po njegovi smrti ne dokupujejo ali odvezemajo. V nasprotnem primeru naj bi jo prepeljali v kolidž Trinity. Skrbniki zbirke na Magdalenu so Pepysovo željo upoštevali in zbirka je svoje mesto dobila pod okriljem te institucije (Willes, 2008).

Iz tega obdobja so znani še nekateri drugi zbiratelji, ki jih uvrščamo med lastnike najobsežnejših zasebnih zbirk njihove generacije: **Richard Holdsworth** (1590–1649), predstojnik Emmanuel Collegea v okviru Univerze v Cambridgeu, je ob svoji smrti zapustil zbirko v obsegu več kot 10.000 knjig, škof **John Moore** (1646–1714) je osnoval zasebno knjižnico v obsegu skoraj 30.000 enot, **Thomas Rawlison** (1681–1725) pa je v svojem kratkem življenju uspel pridobiti kar 200.000 naslovov (Pearson 2003, str. 523).

Knjige je zbiral tudi ustanovitelj bibliofilskega društva Athenaeum **Richard Heber** (1773–1833), ki je tekom svojega življenja s 150.000 knjigami napolnil osem hiš. Živel je v skladu s prepričanjem, da pravi gospod potrebuje tri izvode istega dela: enega na polici v svoji podeželski hiši, drugega za lastno uporabo, tretjega pa za svoje prijatelje. Največji zaklad njegove knjižnice je bila zbirka zgodnje angleške literature in knjige v francoskem, portugalskem, španskem in latinskem jeziku. Heberova

zbirateljska strast je imela zgodnje korenine, saj je začel knjige zbirati že kot desetleten fantič. Od mnogokaterega lastnika takratnih zasebnih knjižnic ga loči tudi to, da je knjige ne le kopicil okrog sebe, temveč vse tudi prebral, posebej pa so ga zanimali srednjeveški rokopisi (Kerr, 2000).

Življenjsko poslanstvo Sira **Thomasa Phillipsa** (1792–1872) je bilo posedovati vsak izvod knjige, ki je na svetu. Na začetku svoje zbirateljske poti še ni bil selektiven, kasneje pa se je v njem zbudila posebna strast do zbiranja rokopisov na pergamentu. Zanje je plačeval vrtoglavo visoke vsote, saj je želel, da bi bila vrednost rokopisov tudi splošna in javno veljavna. Njegov biograf ga je opisal kot domišljavega, trmastega, prepirljivega in častihlepnega človeka. Prav častihlepnost je bila tista, ki ga je gnala k zbiranju tolikšnega števila pomembnih rokopisov, da bi bili tedanji znanstveniki prisiljeni zahajati v njegovo knjižnico. Ker svojim knjižnim zakladom ni mogel zagotoviti varne prihodnosti, je tik pred smrtjo napisal oporoko, ki pa ni bila izpolnljiva. Postavil je nemogoče zahteve: da zbirka ne sme zapustiti njegove hiše, da je ne sme urejati tujec, da vanjo ne sme nikoli vstopiti rimokatolik, ena od njegovih hčera ali njen mož ipd. Posledice so bile za zbirko, ki je bila z vidika spoštovanja znanosti in ohranitve zapisov velikanskega pomena, usodne: Phillipsovo oporoko so dobro desetletje po njegovi smrti razveljavili, njegove knjige pa se danes nahajajo v različnih angleških in ameriških znanstvenih ustanovah (Basbanes, 1999, str. 120).

V Angliji so poleg omenjenih delovali tudi drugi zasebni zbiratelji: zdravnik in prirodoslovec Sir **John Sloane** (1660–1752) se je poleg vodenja muzeja umetnin in prirodoznanskih posebnosti ukvarjal tudi z zbiranjem knjig; njegova zbirka je obsegala 40.000 knjig in 3.500 rokopisov in je skupaj z zbirkama rokopisov grofov **Edwarda** in **Roberta Oxforda** tvorila del knjižnice Britanskega muzeja (Dolinar, 2004).

Kot zadnjega omenjamo **Georgea Graya** (1812–1889), vojaka, šolnika in guvernerja; Anglež po rodu je sicer večino svojega življenja preživel na Novi Zelandiji in v Afriki, kjer je tekom službovanja osnoval bogati zbirki. Gojil je veliko zanimanje za jezike, ukvarjal pa se je tudi s prevajanjem. Privlačili so ga predvsem jeziki staroselcev in zbiranje gradiva s tega področja, v kar je vlagal veliko energije; njegova knjižnica je obsegala filološka dela, ki so se nanašala na področje severne in južne Afrike, Madagaskarja, Avstralije in Polinezije. Eno od zbirk je l. 1861 podaril knjižnici

v Cape Townu, drugo pa se l. 1882 odločil podariti meščanom mesta Auckland; na njeni osnovi je zrasla poznejša tamkajšnja javna knjižnica (Kerr, 2000, str. 92).

3. 9. 2 Irska

V 18. stoletju so tudi na irskih tleh obstajale mnoge zasebne knjižnice, čigar lastniki so bili predstavniki iz vrst duhovščine, zemljiški posestniki ali pravniki, v nekoliko manjšem številu pa tudi zdravniki, umetniki, pisatelji, vladni uslužbenci ipd. Zbirke so v tematskem smislu obsegale najrazličnejše gradivo in vsebinska področja, npr. zgodovino, filozofijo, teologijo ter, celostno gledano, niso bile odraz strokovnega področja, na katerem je deloval njihov lastnik. Bibliofilov, ki bi bili lastniki zbirk z več tisoč naslovi, ni bilo veliko (Barnard, 2006).

Za predstavnike duhovniškega poklica je veljalo, da so bili premožni, kar pa ne pomeni, da so bile vse njihove knjižnice obsežne. Knjižnica škofa **Simona Digbyja** je štela zgolj skromnih 600 knjig, podobno zbirka nadškofa **Samuela Foleyja**, ki se je selil iz Dublina v County Down in knjige nosil s sabo, po njegovi smrti pa so bile knjige prepeljane nazaj v Dublin in prodane na avkciji. Njegov naslednik, **Francis Hutchinson**, je zbral skoraj identično število naslovov, medtem ko je škof John Stearne veljal za navdušenega zbiralca in kupovalca knjig in je osnoval obsežno zbirko, bogato s tiski in rokopisi (Ibid., str. 114). Med zbiratelji, ki so osnovali obsežnejše zbirke, velja omeniti še častitega dr. **Johna Troyja**, čigar knjižnica je štela 1.089 knjig in kot večina knjižnic duhovnikov ni vsebovala poezije in proze. Največja zasebna knjižnica iz te skupine pa je pripadala častitemu **Johnu Barretu** in je ob njegovi smrti l. 1823 štela 1.822 naslovov. Duhovniki, lastniki zasebnih knjižnic, so bili na Irskem najštevilnejši, sledijo jim posestniki.

Irska je bila poljedeljska dežela in večina predstavnikov te skupine je živela na svojih posestih na deželi, nekateri tudi v mestih. Najširše znano, sloveče in omembe vredno ime iz te skupine je bil **Lord Charlemont**, član literarnega kluba Samuela Johnsona, prvi predsednik Kraljeve irske akademije in lastnik veličastne knjižnice. Zbiral je redke naslove, med njimi redke izdaje iz časa renesanse, pa tudi sodobno literaturo, in sicer z namenom osnovati knjižnico, primerno statusu javne osebe (Ibid., str. 124).

Tretja večja skupina lastnikov zasebnih knjižnic na Irskem so bili pravniki. Pravniki in odvetniki so bili takrat edini, ki so na Irskem količkaj brali, čemur pritruje odkritje, da so lastniki nekaterih pravniških zasebnih zbirk o prebranih knjigah pisali nekakšne opombe in komentarje. Med njimi sta bila **Arthur Browne** in **Daniel O'Connell**. Veliko pravnikov in odvetnikov je imelo velike in kakovostno osnovane knjižnice. Povprečna odvetniška knjižnica je bila obsežna, poleg knjig s področja prava pa je vsebovala tudi humanistična dela.

Četrto skupino irskih lastnikov zasebnih knjižnic predstavljajo politični veljaki, npr. **Denis Daly**, bibliofil in vodja irskega spodnjega doma v parlamentu, čigar knjižnica je štela več kot 1.400 naslovov. Knjižnico so po njegovi smrti prodali na avkciji (Rankin, 2006). Seveda pa so zasebne knjižnice na Irskem imeli tudi drugi, s knjigo nemara še bolj povezani ljudje: pisatelji, umetniki, učitelji. Značilnost vseh irskih zbiralcev je, da so svoje knjižnice polnili z mojstroviniami iz preteklosti, kupovali pa so tudi dela tedanjega časa. Četudi je bila Irška 18. stoletja v primerjavi z Anglijo v mnogih pogledih nerazvita in nazadnjaška dežela, njene zasebne knjižnice v primerjavi z angleškimi niso veliko zaostajale.

3.9.3 *Združene države Amerike*

Knjige v novem svetu so bile redke in dragocene. Prvi ameriški zbiratelji so v začetnem obdobju (do 18. stoletja) sledili načelu »ne zgolj ohranjanje znanja, ampak tudi širitev« (Basbanes, 1999). Zbiranje knjig o odkrivanju, raziskovanju in naseljevanju v novem svetu² sta zaznamovali dve imeni: **James Lenox** (1800–1880) in **Carter Brown** (1797–1874). Imela sta skupen interes; zbiranje literature v zvezi s Krištofom Kolumbom. Njun tekmeč, **George Brinley** (1817–1875), je zbiral gradivo o severnoameriških Indijancih.

Zgodnje 19. stoletje in leta na prehodu v 20. stoletje bi lahko poimenovali zlata leta ameriškega bibliofilstva. Gradnja knjižnic je postala simbol modrosti in življenjske izpolnitve mnogim premožnim Američanom – pomembna so bila visoka finančna sredstva in na tem področju so ameriški zbiratelji zelo prednjačili pred angleškimi. Najbolj zaželena vsebina zasebnih knjižnic so bili evropski klasiki, zato so angleški zbiratelji ameriške pogosto obravnavali kot nekakšne tatove njihove dediščine, saj so ti

² Te zbirke so kasneje poimenovali Amerikana.

pokupili velik del angleških klasikov in jih odpeljali čez ocean. Eden izmed navdušenih zbirateljev je bil **Robert Hoe III.** (1839–1909), ki je združil motivacijo in premoženje s priložnostjo in okusom. Beseda, ki bi najbolje označevala njegovo knjižnico, je mnogoterost – zbral je okrog 15.000 knjig, med njimi veliko rokopisov na pergamentu in papirju. Zbirka ni bila omejena le na neko ozko področje, temveč je vsebovala pazljivo izbrane predstavnike velikih del svetovne književnosti. V oporoki je Hoe za svojo zbirko izrecno želel, da se proda na avkciji, kar navadno ni bila želja ostalih lastnikov podobnih zbirk.

Eden izmed bogatih Američanov, ki so trošili denar za nakup velikih angleških knjižnic, je bil tudi **J. Pierpont Morgan** (1837– 913). Vsaka knjiga njegove knjižnice je bila dragocen izdelek in najfinejši iz svoje izdaje (Burgan, 2007, str. 13). Imel je kar 30 polic Biblij. Mnogi Angleži so mnenja, da knjige ne bi nikoli smele priti v Ameriko, saj so britanska dediščina. Danes je Morganova knjižnica v New Yorku odprta za obiskovalce in raziskovalce s celega sveta. Iz obdobja zlatih let ameriškega zbirateljstva velja vsekakor omeniti še **Henryja E. Huntingona** (1850–1927), lastnika železniškega imperija, ki se je v zgodovino zapisal s svojstvenim rekordom: za Gutenbergovo Biblijo na pergamentu je odštél kar 50.000 dolarjev. Z zbiranjem knjig je začel šele ob upokojitvi in temu posvečal veliko svojega časa in denarja, svoj »konjiček« pa utemeljeval z besedami: *»Ljudje pridejo in gredo, a knjige ostanejo. Postati lastnik dobre knjižnice je najboljša in najhitrejša pot do nesmrtnosti.«* (Basbanes, 1999, str. 194) Odlikovali so ga velikopotezni nakupi – kupoval je cele zbirke s ciljem zgraditi najboljšo knjižnico. Njegova knjižnica je primer zelo obsežne in bogate zbirke, ki je nastala v zelo kratkem času; edina pomanjkljivost njegovega načina zbiranja je pomanjkanje dragocenih izkušenj, ki jih zbiratelji pridobijo šele po desetletjih. L. 1920 je na svojem ranču v Kaliforniji dokončal gradnjo obsežnega knjižničnega poslopja, kamor je dal prepeljati vse knjige, knjižnico pa še pred smrtjo prepustil državi.

Zlati dobi ameriškega knjižnega zbirateljstva je v času recesije v ZDA nezadržno sledil zaton. Kljub temu so nekateri z zbiranjem nadaljevali. Podobe starih časov so nato ponovno oživele v 80. letih 20. stoletja, ko so se spričo velikega povpraševanja na trg vrnile knjige, za katere je veljalo, da so izven obtoka. Ena takih je bila beležka Leonarda da Vincija, ki jo je avkcijska hiša Christie's l. 1994 prodala za končno ceno

skoraj 31 milijonov dolarjev. To je bil absolutni rekord za knjigo, prodano na avkciji, kupil pa jo je **William H. Gates**, bolj znan kot ustanovitelj korporacije Microsoft.

3. 10 ZASEBNE KNJIŽNIČNE ZBIRKE PRI NAS

Slovenski zbiratelji in njihove knjižnice v primerjavi s tujimi v ničemer ne zaostajajo, zato se nekaterim od njih v nadaljevanju posvečamo nekoliko podrobneje. Nanizanih je zgolj nekaj primerov vidnejših predstavnikov zasebnega knjižnega zbirateljstva na Slovenskem, ki so na področju kulture knjige pustili pomemben pečat.

3. 10. 1 Začetniki slovenskega knjižnega zbirateljstva

Kot prvega predstavnika slovenskih knjižnih zbirateljev in lastnika svoje zbirke velja nedvomno omeniti avtorja prve slovenske tiskane knjige, **Primoža Trubarja** (1508–1586). Ob svojem drugem odhodu iz Ljubljane je knjige prodal knjižnici Kranjskih deželnih stanov, kasneje pa nabavil nove primerke, ki so v obsegu približno 1.000 izvodov postali del taiste knjižnice. V obdobju protireformacije je del zbirke prešel v last knjižnice jezuitskega kolegija, ki jo je uničil požar. Del fonda so plemiči Deželnih stanov predali jezuitom, del pa je romal v Gornjegrajsko škofovsko knjižnico; natančna usoda vseh knjig ni znana – viri navajajo, da je del knjig tvoril začetni fond novonastale Licejske knjižnice (Južnič, 2008).

Ob Trubarju seveda ne moremo mimo njegovega nasprotnika škofa **Tomaža Hrena** (1560–1630), ki je prav tako zbiral knjige in zbirko kot široko razgledan humanist sistematično dopolnjeval z deli s področja teologije, glasbe in zgodovine. V svoji knjižnici na Gornjem gradu je imel knjige, ki so jih zbrali že njegovi predhodniki, zbirko pa je dopolnil ob obsežnih protireformacijskih akcijah.

3. 10. 2 Wolf Engelbert Auersperg (1610–1673)

Knjižnica Auersperga je veljala za najobsežnejšo plemiško knjižnico na Kranjskem. Auersperg, znan tudi kot Turjaški, je bil kranjski deželni upravitelj in kasneje dosmrtni deželni glavar. Njegov knežji dvorec v Ljubljani je kmalu postal pomembno središče kulturnega utripa v tedanji Ljubljani, k čemur je prispevala tudi bogata knjižnica, ena izmed najznamenitejših sestavnih delov knežjega dvorca.

Vsebinsko in številčno se je lahko kosala s knjižnicami izobraženega plemstva v drugih delih monarhije, uporabljali pa so jo tedanji plemiški izobraženci – Schönleben, Valvasor, predvsem pa brata Auersperg. Schönleben je knjige tudi uredil in katalogiziral, pri čemer jih je razdelil na 9 področij: teologija, pravo, politika, etika, zgodovina, filozofija, medicina, mehanika, humanistika in filologija (Dolinar, 2004). Največ je bilo knjig s področja politike, posvetne zgodovine, prava in teologije, v najmanjšem obsegu pa je zbirka vsebovala knjige o arhitekturi, likovni umetnosti, ekonomiji, različne romane in poezijo. Vsekakor je bila vsebinsko raznolika, urejena in izbrana zbirka, ki je štela okoli 7.000 knjig in 50 inkunabul. Po smrti bratov Auersperg so se vrata njune knjižnice začela vse bolj zapirati in knjižnico so razprodali. Okoli 3.000 knjig je shranjenih na oddelku za redke tiske in rokopise Kongresne knjižnice v Washingtonu, nekaj jih je odkupila Britanska knjižnica, ostale pa so bile bodisi prodane na dražbah bodisi so se porazgubile (Žargi, 2002).

Na tem mestu velja omeniti še Anastasiusa Grüna, ki izvira iz plemiške rodbine Auerspergov in se je v zgodovino prav tako zapisal kot lastnik svoje knjižnice. Ta je l. 1910 z nekaj več kot 2.500 zvezki prišla pod okrilje knjižnice Narodnega muzeja.

3. 10. 3 *Janez Vajkard Valvasor (1641–1695)*

Veliki izobraženec in polihistor si je na svojem gradu Bogenšperku ustvaril obsežno knjižnico. Valvasor se ni zadovoljil s povprečnim, temveč je iskal najboljše. Njegova zbirka je štela 1.530 zvezkov oz. 2.630 naslovov in okoli 7.300 grafičnih listov, torej skupno skoraj 10.000 enot (Budín, 2003). Dopolnjeval jo je z nakupi v največjih tiskarskih središčih (Amsterdam, Basel, Frankfurt ...), obiskoval pa je tudi tedanje knjižne sejme.

Večina primerkov iz njegove zbirke, ki so bili natisnjeni v 16. stoletju, je na tak ali drugačen način povezanih s tematiko v njegovih delih: največ je zgodovinskih in geografskih del, na policah pa so stali tudi pregledi dogajanj v evropskih deželah in podobno. Valvasorja so zanimala tudi druga področja: načrtno je zbiral matematične in mehanske študije, dela s področja geometrije, aritmetike, vojaške tehnike, arhitekture, s področja literature pa predvsem antične klasike in dela renesančnih avtorjev. Kupoval je tudi knjige za svoje otroke. Drugi del njegove knjižnice so sestavljali tiski iz 17. stoletja: knjige o geografiji, zgodovini, tehniki.

Valvasorjeva knjižnica ni bila zanimiva zgolj po vsebinski plati, temveč tudi oblikovno. Večino knjig je dal vezati v rjavo usnje in jih označil s posebnim ekslibrisom (Dolar, 1999, str. 103). Na hrbtih so bile vpisane označbe mesta, kjer je knjiga stala v omari. Posebno vrednost pa jim dajejo številne grafike in ilustracije.

Leto 1689 je bilo zanj prelomnega pomena. Po izdaji svoje Slave Vojvodine Kranjske je zašel v finančne težave in je bil prisiljen prodati celotno imetje, tudi knjižnico. V odkup jo je najprej ponudil deželnim stanovom, ki se zanj niso odločili in tako je leta 1690 celotno zbirko kupil zagrebški nadškof Aleksandar Mikulić. Valvasor je nadaljeval z zbiranjem, četudi ni imel denarja, knjižnica pa je formalno že zamenjala lastnika. Zbirko v celoti še danes hrani Metropolitana, knjižnica Zagrebške nadškofije (Budini, 2003). Valvasorjeva knjižnica je za poznavanje naše preteklosti velikega pomena, v njej pa se slikovito odraža talent, intelektualna radovednost in odprt duh njenega lastnika.

3. 10. 4 *Janez Krstnik Prešeren (1656–1704)*

To je bil eden od ustanoviteljev *Academiae operosorum*, katere člani so bili zbirateljsko usmerjeni in so svoje zasebne zbirke združevali v skupno knjižnico, za katero so želeli, da bi bila dostopna vsakomur. K posnemanju njihovega zgleda so vabili tudi druge znanstvenike tedanjega časa in tako je veliko teologov, zgodovinarjev, pravnikov in ostalih intelektualcev svoje zbirke zapustilo bodoči Semeniški knjižnici (Bahor, 2009).

Prešeren je bil dosmrtni predsednik Akademije, njegova knjižnica pa je bila bogata z najrazličnejšimi deli: na prvem mestu so bile teološke knjige, imel pa je tudi gradivo s področja civilnega prava, filozofije, matematike, heraldike, številne leksikone in slovarje, jezikovne učbenike itd. Zbiral je tudi dela svojih sodobnikov in zbirki dodajal tudi svoja avtorska dela. Poseben zaklad predstavljajo trije veliki atlasi z ročno pobarvanimi zemljevidnimi listi. Člani *Academiae operosorum* so eni redkih, ki so s sklepom o ustanovitvi svoje knjižnice preprečili, da bi njihove dragocene zbirke doletela podobna usoda kot Valvasorjeve – v celoti je postala osnova za današnjo Semeniško knjižnico (Ibid., str. 217).

3. 10. 5 Žiga Zois (1747–1819)

Med znanimi imeni in lastniki prvih slovenskih zasebnih zbirk najdemo še barona Žigo Zoisa, vodilnega izobraženca slovenskega razsvetljenstva. Okoli sebe je zbiral takratne intelektualce in jih spodbujal pri njihovem delovanju, mnogim pa bil tudi mecen. Z zbiranjem starih in redkih rokopisov, humanističnih in naravoslovnih spisov ter ljudskih pesmi je Zois začel že v mladosti. Svojo zbirko je z leti sistematično dopolnjeval; po končanem formalnem izobraževanju je veliko potoval in sočasno kupoval knjige, za katere mu ni bilo nikoli škoda denarja. Njegova knjižnica je tako kmalu postala ena največjih in najzanimivejših zasebnih knjižnic na Slovenskem in je bila na voljo širokemu krogu slovenskih pisateljev (Dolinar, 2004). Z nakupi na zapuščinskih razpravah je, poleg obogatitve svoje zbirke, želel preprečiti odnašanje pomembnih del v tujino in hkrati reševal socialna vprašanja družin. Bil je mnenja, naj bo izobrazba dostopna vsem, zato je njegovo knjižnico lahko uporabljal vsakdo, ki se je zanimal za znanost in kulturo.

Vsebino zbirke si je komajda mogoče predstavljati: vsebovala je literaturo s področja mineralogije, botanike, zgodovine, filozofije, dela s področja slavističnega jezikoslovja in književnosti, humanistične in naravoslovne spise, ljudske pesmi ... Z zbiranjem ni Zois prenehal niti v času francoske okupacije, ki je s sabo prinesla znatno zmanjšanje njegovih prihodkov.

Zadnja leta svojega življenja je razmišljal o prodaji knjižnice dunajski Dvorni biblioteki, a jo je v zadnjem hipu predal svojem nečaku. Naposled je Zoisovo zbirko v obsegu skoraj 4.000 zvezkov kupila Licejska knjižnica, kot njen sestavni del pa je postala eden glavnih temeljev današnje Narodne in univerzitetne knjižnice (Glavan, 1997).

3. 10. 6 Jožef Kalasanc Erberg (1771–1843)

Erberg je bil vsestransko izobražen mož, ki ga je nadvse zanimala literatura. Vendar ga ne moremo imeti izključno za zbiralca knjig, saj je bilo ustvarjanje knjižnične zbirke le eno od njegovih področij zanimanja. Med pomembne zbiratelje ga uvršča zbiranje karniolik oz. literarnih in umetnostnih spomenikov Kranjske (Južnič, 2008a). S podobno literaturo sta ga oskrbovala tudi Kopitar in Zois; njegova knjižnica

je ob selitvi iz Ljubljane v graščino na Dolu štela okoli 7.000 zvezkov. V muzejski stavbi, ki jo je dal zgraditi prav za ta namen, je namestil kustosa, ki je pomagal skrbeti za zbirke. Glas o najbogatejši in najbolj urejeni knjižnici se je hitro širil na tuje in muzej je dnevno obiskalo tudi do 80 obiskovalcev. Erbergovo zbirko danes v celoti hrani Narodni muzej v Ljubljani (Dolinar, 2004).

3. 10. 7 Jernej Kopitar (1780–1844)

Kot že omenjeno, je Kopitarja kmalu po končanem študiju po svoje okrilje vzela baron Žiga Zois. Ponudil mu je službo tajnika, knjižničarja ter varuha njegove mineraloške zbirke in Kopitar se je v času svojega službovanja pri Zoisu temeljito izobrazil na mnogih področjih. Po petih letih službovanja se je odločil za študij prava na Dunaju, kjer je ostal celo življenje in služboval kot cenzor, skriptor in prvi kustos dunajske Dvorne knjižnice. Objavljal je številne strokovne prispevke, si dopisoval s takratnimi znanstveniki in učenjaki ter poleg prava študiral še filozofijo in naravoslovje. Pri svojem delu je sicer uporabljal Dvorno knjižnico, a je kmalu ugotovil, da potrebuje tudi lastno zbirko. Začel je z zbiranjem protestantike, pri čemer je že takoj na začetku naletel na problem precej praktične narave: pri iskanju primerne stanovanjske ni bil preveč spreten in se je bil primoran skupaj z vsemi knjigami seliti več kot desetkrat. Zbirka je namreč nezadržno rasla vzporedno z vzpostavljanjem Kopitarjevih povezav po Evropi. Del zbirke, imenovan serbika, je nastal prav na tej podlagi – Kopitar si je z Vukom Stefanovićem Karadžićem na eni strani dela izmenjeval, na drugi pa ga je le-ta oskrboval s številnimi srbskimi rokopisi. Knjižnico je bogatilo tudi veliko drugih pomembnih del, ki so k njemu priromala na podoben način; kot plod sodelovanja z vsemi Slovenci, ki so si takrat prizadevali za napredek slovenskega jezika in kulture (Lukan, 2000).

Podobno se je dogajalo tudi z evropskimi filologi in zgodovinarji: svojo zbirko je Kopitar bogatil preko izmenjave del, večinoma pa si je s svojimi kolegi dopisoval, pri čemer so pisma iz tujine spremljale knjižne pošiljke. Na ta način je zgradil večino svoje zbirke. Glavnina zbirke je bila jezikoslovne narave (posebno slavistična zbirka), drugo ključno področje pa je bila zgodovina. Sledijo leposlovje, teologija in podobno, vendar zgolj kot nekakšno dopolnilo. Knjižnica je Kopitarju predstavljala osnovno materialno podlago za znanstveno delo in jo lahko razdelimo na tri glavne skupine: slovnice in

slovarji (najobsežnejši del), zbirke ljudskih pesmi in ljudskega blaga (zanimanje za to področje je sodelovanje s Karadžićem še poglobilo) ter prevodi Biblij, katekizmi in druga religiozna besedila. Poleg že omenjenih področij sledijo rokopisi, inkunabule in protestantika.

Proti koncu življenja je Kopitar začel razmišljati o prodaji zbirke, ki je takrat štela več kot 2.000 enot. Svojo prvotno namero, da bi jo zapustil dunajski Dvorni knjižnici, je opustil, saj je prišel do spoznanja, da slovenskim knjigam tako ne bi bil nikoli priznan pomen, ki jim pripada. Ko je leta 1844 umrl, so se za nakup njegove zbirke zanimale mnoge tuje knjižnice, a so se dediči odločili, da jo za nizko ceno iz domoljubnih nagibov prodajo Licejski knjižnici. Dediščino, ki so jo ocenjevali na 21.000 goldinarjev, so tako prodali za zgolj 1.400, knjižnica pa je prispela tja, kjer je bilo njeno mesto. Z Zoisovo zbirko Kopitarjeva zapuščina sodi med najdragocenejše dele nekdanje Licejske knjižnice in današnje Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (Ibid., str. 15).

3. 10. 8 Matija Čop (1797–1835)

Lastno knjižnico si je zgradil tudi Matija Čop, ki je z zbiranjem začel že v dijaških letih. Šolanja ni dokončal, obsežno knjižnico pa je zgradil za potrebe neformalnega izobraževanja. Z veliko vnemo je študiral klasično in moderno literaturo, jezike, etiko in estetiko, zato ni čudno, da je veljal za najbolj izobraženega Kranjca v prvi polovici 19. stoletja.

Najbolj številna v njegovi knjižnici so bila slovanska dela, med njimi knjige v poljskem jeziku. Sledijo jim grška, latinska, nemška, italijanska in angleška dela, veliko pa je bilo tudi francoskih, španskih in portugalskih. Zdi se, da je bil Čop velik oboževalec Cicera, saj je imel v svoji zbirki več kot 50 njegovih del. Tematsko je največji delež v njegovi knjižnici predstavljala poezija, za njo literarna zgodovina, metrika, mitologija, filozofija, teologija, slovnica in slovarji. Manjše število knjig je bilo s področja matematike, medicine, prava in geografije (Adam, 1998).

Po Čopovi smrti je njegovo knjižnico kupil Miha Kastelic, ki se njene vrednosti ni zavedal – po delih jo je prodajal naprej, pri čemer ga je najverjetneje gnala želja po dobičku (Ibid., str. 12).

3. 10. 9 Slovenski zbiratelji v 20. stoletju

V prvi polovici 20. stoletja se tradicija iz preteklosti nadaljuje: zbirateljsko ledino tega časa je oral general **Rudolf Maister** (1874–1934), za katerega lahko rečemo, da ga je zanimalo celotno človeško znanje. Največji delež v njegovi zbirki zasedajo monografije, v okviru katerih skoraj polovico predstavljajo dela s področja jezikoslovja in književnosti, in sicer najrazličnejše slovnice, slovarji, jezikovni učbeniki ter bogat nabor slovenskega in tujega leposlovja. V manjši meri so zastopana dela s področja religije (molitveniki, katekizmi, pridige, dela o življenju krščanskih svetnikov različne izdaje Svetega pisma ...), biografije, geografije in zgodovine ter družbenih ved (dela s področja politike, izobraževanja, prava, etnografije ...). Maister je bil tudi vesten zbiratelj periodike, ki jo je dal v večini primerov skrbno vezati po letnikih, slovenske serijske publikacije iz 19. stoletja pa je hranil v posebnih omarah. Za njegovo zapuščino danes skrbi domoznanski oddelek Univerzitetne knjižnice Maribor (Pavlič, 2010).

Večjo zasebno zbirko si je ustvaril tudi **Janko Glazer** (pesniške zbirke) in **Janez Milčinski** (rdeči križ, tematika smrti). Ljubitelj knjig in avtor mnogih, Jaro Dolar, je po drugi svetovni vojni zbiral faksimilirane izdaje slovenskih del in ekslibrise. Med novejšimi zbiratelji velja vsekakor omeniti **Janeza Arneža**, ki se je v času življenja v tujini odločil za zbiranje emigrantskih publikacij. Desetletja je zbiral knjige, časopise, revije, letake, brošure, zloženke, koledarje, zvezke ipd. Zbirko je poimenoval *Studia Slovenica*. Med njim in NUK-om je skoraj dvajset let potekala neformalna izmenjava: NUK je z njegove strani pridobival izseljeniško literaturo, on pa je v zameno dobival knjige, ki so ga zanimale.

Število lastnikov zasebnih knjižničnih zbirk se pri nas v zadnjih letih povečuje, področij, ki jih zanimajo, pa je bržkone toliko, kolikor je ljudi – od vojne tematike, starejše slovenske literature, faksimil, zgodovine, starih zemljevidov, glasbe, politike, molitvenikov in starejših knjig, do medicine, razglednic, matematike ...

4 UPRAVLJANJE KNJIŽNIČNIH ZBIRK

Knjižnica je kompleksen organizem, knjižničarstvo pa dejavnost, ki se odvija v zelo zapletenih in številnih organizacijskih oblikah. Zato ni čudno, da so knjižnice sprejele mnoga načela vodenja s področja podjetništva, industrije, gospodarstva ipd. Knjižnični management se – vzporedno s preobrazbo knjižnic – na teoretični in praktični ravni vseskozi širi. Vsaka knjižnica je organizem zase, vsaka predstavlja v luči vodenja svojevrsten izziv. V nadaljevanju se poskušamo dokopati do odgovora na vprašanje, katere prvine knjižničnega managementa je mogoče uporabiti v primeru upravljanja zasebnih knjižničnih zbirk.

V kapitalistični ekonomiki pojem management opredeljuje »vodenje podjetja«, na mesto njegovega vodje pa postavlja managerja kot »vodilnega uslužbenca; direktorja, ravnatelja oz. organizatorja zlasti v gospodarstvu« (SSKJ, 2005). Knjižnico torej lahko razumemo kot podjetje, v katerem veljajo podobni zakoni kot v gospodarstvu, ko govorimo o njegovem upravljanju, pa imamo v mislih knjižnični management. Bibliotekarski terminološki slovar le-tega opredeljuje na več načinov: kot »uporabo načel in metod podjetniškega menedžmenta za vodenje in upravljanje knjižnic« oz. »organizacijo knjižnice« in kot »osebe, ki na različnih organizacijskih ravneh vodijo in upravljajo knjižnico po načelih podjetniškega menedžmenta« (2009, str. 154).

Začetki teorije in prakse managementa segajo v sredino 19. stoletja in se od takrat nenehno spreminjajo. Najpomembnejše obdobje raziskovanja managementa je to stoletje, ki je s seboj prineslo mnoge šole, od katerih je vsaka prejšnja vplivala na svojo naslednico. Okvir nalog in odgovornosti, ki jih nosi vodja in v katerem lahko od delavcev pričakuje večjo učinkovitost, sta prva določila Peter Drucker in Frederick W. Taylor, ki sta ponudila tudi osnovne zakonitosti za izboljšanje produktivnosti. Dobro vodenje od managerja v prvi vrsti zahteva analizo, torej poznavanje določenih operacij, ki so potrebne za delo, njihovo zaporedje in zahteve. Znati jih mora sestaviti v celoten proces produkcije, v sam delovni proces pa vgraditi nadzor nad potekom, kakovostjo in obsegom ter standardi in izjemami. Razviti mora tudi primerna orodja in pripomočke (Kralj, 2003). Na drugi strani pa so znani temeljni principi, ki omogočajo izboljšanje produktivnosti: zbrati vse tradicionalno znanje, ga urediti in preoblikovati v pravila, da

bi s tem pomagali zaposlenim. Kakor poroča Dolgan – Petričeva (2005), je management zaposlenih v knjižnicah najbolje razvit v državah, ki imajo dolgo tradicijo knjižničarstva in številčno bogato zastopano članstvo v strokovnih združenjih, kot je, npr. American Library Association (ALA). Poleg tega je pred vodilnimi nova naloga: posvetiti se managementu zaposlenih kot sestavnemu delu celovitega vodenja kakovosti organizacije.

Šole preteklosti so močno vplivale na današnjo miselnost o managementu, zato se sodobni managerji bržkone ne morejo izogniti glavnim spoznanjem nekdanjih mislecev. Slednja predstavljajo osnovo za razvoj teorije in prakse managementa, kot ga poznamo danes, in vsi zgoraj naštetih principi niso bistveno oddaljeni od sodobnih usmeritev. Kljub temu pa recept za učinkovito vodenje ne obstaja – vsak vodja se mora zavedati, da je predpogoj za uspeh ne le poznavanje teorije, temveč tudi razumevanje okolja in organizacije, v kateri deluje, in nenazadnje razvijanje lastnih sposobnosti vodenja ter prilagajanje trenutni situaciji (Stueart, Moran, 2007). Sodeč po literaturi se tudi vodje knjižnic zavedajo potencialnih prednosti, ki jih prinašajo principi in tehnike managementa, zato jih sprejemajo – s ciljem, da bi delovanje knjižnic izboljšali. Knjižnice in podjetja so si podobni, zato je sprejetje najprimernejših načinov vodenja ne samo samoumevno, temveč nujno. Potrebo po dodatni pozornosti prinaša tudi razvoj novih tehnologij, ki zahtevajo nova znanja, spretnosti in sposobnosti, kar vpliva na procese upravljanja ne le v podjetjih, temveč tudi v knjižnicah.

4.1 FUNKCIJE KNJIŽNIČNEGA MANAGEMENTA

V pristopu k obravnavi managementa je običajno govora o štirih osnovnih nalogah, ki so skupne vsem managerjem, izvajajo pa se na vseh ravneh vodenja ter posledično tudi v vseh vrstah knjižnic: planiranju, organiziranju, vodenju in nadzoru.

4.1.1 Planiranje

O prvi in eni najpomembnejših, *planiranju*, obširno pišejo mnogi avtorji. Kljub njegovi pomembnosti je bilo planiranje v preteklosti v knjižnicah zapostavljeno. Gre za težaven in zamuden proces analize prihodnosti oz. določitve ciljev, ki jih knjižnica želi v prihodnosti doseči. Prinaša precej negotovosti, saj vključuje pričakovanje (neznane)

prihodnosti, odločitev o zaželenih ciljih, razvoj načinov za doseg le-teh in seveda izbor najboljše med različnimi možnostmi. Definira, kaj je potrebno storiti in zakaj, kdaj, kako ter kdo bo to storil. Kljub temu pa predstavlja samo eno od nalog managerja, saj se plani uresničujejo skozi organiziranje, vodenje in nadzor (Kralj, 2003). Dandanes mnogo dejavnikov vpliva na to, da je planiranje pomembnejše kot kdajkoli; je kontinuiran proces, ki mora ustvariti razumevanje današnjih sposobnosti knjižnice kot prvo stopnjo pri določanju njenih bodočih usmeritev.

Planiranje je seveda postavljeno v neke časovne okvire – *kratkoročni* plani zajemajo kratek časovni okvir in se navadno ukvarjajo z reševanjem posebnih vprašanj. So podrobnejši od dolgoročnih, uporabljajo pa se za uresničitev splošnih in dolgoročnih načrtov. Na drugi strani pa je na področju *dolgoročnega* planiranja pomembno t. i. strateško planiranje, ki je drugim dejavnostim planiranja zelo podobno. Strateško planiranje je opredeljeno kot neprekinjen proces načrtnega sprejemanja tekočih podjetniških odločitev s kar največjim poznavanjem njihove prihodnosti, sistematično organizacijo potrebnih korakov za izvajanje teh odločitev in merjenje rezultatov glede na pričakovanja s pomočjo urejenih povratnih informacij (Drucker, 1999). Podobnosti strateškega planiranja in drugih dejavnosti s področja planiranja se kažejo v tem, da vse analizirajo sposobnosti, ocenjujejo pritiske okolja in priložnosti, določajo cilje, preverjajo alternativne postopke in uvajajo najprimernejšo različico (Kotler, Andreasen, 2008). Strateško planiranje je načrten poskus kopičenja sredstev na tistih področjih, ki lahko pomenijo drugačno bodočo dejavnost, z izmišljeno pričakovano prihodnostjo pomaga eksperimentirati z različnimi možnostmi pred dejansko uporabo sredstev, z uporabo systemskega pristopa pa se izogiba poudarjanju organizacijskih postopkov pred vsemi drugimi.

4. 1. 2 Organiziranje

V procesu managementa planiranju sledi *organizacija*, v okviru katere so določene posebne aktivnosti, ki so potrebne za doseg ciljev. Razvrščene so v logično strukturo oz. okvir in razdeljene odgovornim delovnim mestom ali ljudem, vodja pa ima vseskozi nalogo usklajevanja dela posameznikov in skupin. Organizacija torej v največji meri omogoča združljivost posamezne enote z drugimi in določa načine za doseg

zastavljenih ciljev ter predstavlja most med zastavljenimi cilji in orodji za njihovo dosego (Ivanko, 2002).

4. 1. 3 Vodenje

Naslednja naloga, s katero se soočajo managerji, je *vodenje*, ki se nanaša neposredno na ljudi in njihovo delo. Predstavlja eno temeljnih nalog managerjev, ki morajo na zaposlene vplivati tako, da uspešno opravljajo svoje delo in posredno dosegajo cilje organizacije (Kralj, 2003, str. 443). Naloge managerjev v procesu vodenja so neposredno povezane s planiranjem in učinkovitim delovanjem organizacije; ustrezno razporejanje človeških potencialov je v managementu najpomembnejše, saj je od le-tega odvisen rezultat. Kot sredstvo vplivanja na zaposlene, da bi delali v skladu s cilji podjetja, pa vodilni uporabljajo motivacijo. Managerska funkcija motiviranja je postala zelo pomembna, vodje pa so zelo zainteresirani za ustvarjanje spodbudnega vzdušja v organizacijah, saj le-to vpliva tako na posameznega delavca kot na organizacijo v celoti.

4. 1. 4 Nadzor

Nadzor kot zadnja in najkompleksnejša funkcija predstavlja jedro vsakega procesa managementa in hkrati sredstvo za obvladovanje podjetja (Ibid., str. 454). Upošteva obstoj ciljev in planov, uporablja pa različne tehnike: analizo stroškov, študij operacij, kontrolo finančnega načrta itd. Prav slednja je najpomembnejša, saj omogoča merjenje programov in njihove učinkovitosti v okviru organizacije. Finančni plan ni zgolj sredstvo za napovedovanje stroškov in ciljev, temveč tudi sredstvo nadzora, koordinacije, evalvacije in motivacije (Stueart, Moran, 2007). Knjižnice, kot ena od vrst organizacij, uporabljajo različne tehnike finančnega načrtovanja, ki imajo prednosti in slabosti; v praksi se zato uporablja kombinacija več metod.

Številne spremembe, s katerimi se je srečevalo knjižničarstvo v zadnjih nekaj desetletjih, so prinesle nove izzive managerjem – predvsem na področju kontrole in uvajanja sprememb. V času tehnoloških sprememb, ki s seboj prinašajo dviganje cen in zmanjševanje financiranja, pa postaja vse bolj pomembna sposobnost vodenja. Razumevanje tehnologije, organizacije in ljudi je glavno področje, kjer se kaže vodenje

(Drucker, 2004). Gre pravzaprav za umetnost vplivanja na ljudi, da bodo navdušeno stremeli k zastavljenim ciljem oz. k njihovem doseganju. Mnogi avtorji so mnenja, da je večina vodstvenih sposobnosti prirojena, vendar se voditelji kljub prirojenim vrlinam vseskozi razvijajo. Na sposobnost vodenja vpliva mnogo posameznih elementov, od katerih trije zagotavljajo dobro osnovo za oblikovanje v dobrega vodjo:

- profesionalne sposobnosti (osnovno strokovno znanje, ki ga podrejeni priznavajo in cenijo),
- razumevanje ljudi, sposobnost motivacije in obzirnost do njihovih potreb na delovnem mestu (sposobnost ocene njihove pomembnosti in iskanja ustreznega ravnovesja med potrebami in organizacijskimi cilji),
- narava vodje (osebne kvalitete, celovitost in strokovno znanje).

4. 2 MANAGEMENT V JAVNIH KNJIŽNICAH

Predstavljeni so bili bistveni elementi managementa, ki se jim v nadaljevanju posvečamo z vidika knjižnic kot javnih služb. Na tem mestu je potrebno opozoriti, da pojma javna knjižnica in knjižnica kot javna služba uporabljamo kot sorodna in med njima ni postavljenih ostrih ločnic. Javno knjižnico razumemo kot knjižnico, ki je namenjena uporabi in koristi vseh ljudi oz. celotne skupnosti, knjižnico kot javno službo pa natančno definira 2. člen Zakona o knjižničarstvu (2001). Kot knjižnične dejavnosti javne službe navaja:

- zbiranje, obdelavo, hranjenje in posredovanje gradiva,
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij,
- izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov,
- posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev,
- sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij,
- pridobivanje in izobraževanje uporabnikov,
- informacijsko opismenjevanje,
- varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik,
- drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo,

- dejavnost knjižničnega informacijskega sistema za izmenjavo podatkov v nacionalnem vzajemnem bibliografskem sistemu – ta zagotavlja pogoje za delovanje vzajemnega bibliografskega sistema in dostopnost elektronskih virov informacij.

Zakon določa tudi ustanovitev, financiranje in nadzor knjižnic, ki se financirajo iz javnih sredstev ter opredeljuje pogoje, potrebne za izpolnjevanje knjižnične javne službe. Pogojev, ki jih mora izpolnjevati knjižnica, da svojo dejavnost lahko opravlja kot javno službo, je tako več: razpolagati mora z ustreznim obsegom in izborom strokovno urejenega knjižničnega gradiva, ustreznim številom strokovno usposobljenih delavcev, primernim prostorom in opremo ter primerno organizacijo knjižnične dejavnosti. Učinkovit knjižnični management je v knjižnicah javnega značaja torej nepogrešljiv del njenega delovanja – tako za izpolnjevanje osnovnih zahtev kot tudi doseganje ciljev, ki si jih zada posamezni tip knjižnice (Stueart, Moran, 2007).

Drugi razlog, ki kliče po kvalitetnem managementu v javnih knjižnicah, je dejstvo, da te pridobivajo sredstva za svoje delovanje iz javnih sredstev, plačil uporabnikov za storitve javne službe, prodajo blaga, storitev in iz drugih virov. Sredstva za izvajanje knjižnične dejavnosti prispeva tudi država, ki nad zagotavljanjem in izvajanjem knjižnične javne službe izvaja strokovni nadzor. Če želi knjižnica delovati kot uspešna poslovna združba, torej ni dovolj, da zgolj »izpolnjuje svoje poslanstvo«, temveč mora pripraviti (finančni) načrt poslovanja, ki vključuje tudi možnost merjenja rezultatov (Massis, 2003).

Navadno so javne službe, med katere spadajo tudi knjižnice, organizirane kot nepridobitne organizacije. Ustanovitelj javnih služb je praviloma država in ima nanje odločujoč vpliv, lahko pa jih ustanovi tudi zasebnik. Cilji nepridobitnih organizacij so v prvi vrsti koristi družbi; te so lahko materialne ali nematerialne, neposredne ali posredne in praviloma niso merljive v denarju. Nepridobitne organizacije imajo to skupno lastnost, da delujejo v javnem interesu in niso ustanovljene zaradi ustvarjanja dobička, če pa ga že ustvarijo, ne morejo z njim prosto razpolagati. Njihov smisel je delovanje v splošnem družbenem interesu oz. delovanje v splošno družbeno koristne namene, pri čemer pojma splošni družbeni interes ni mogoče povsem natančno definirati – gre za

tista ravnanja, katerih »rezultati«, torej dobrine ali storitve, koristijo vsem (Kolarič, 2002).

Dobiček, če do njega pride, nepridobitne organizacije vlagajo nazaj v lastne dejavnosti, služi pa jim kot sredstvo za razširitev obsega dejavnosti ali dvig kvalitete svojih storitev. Njihova področja delovanja lahko zajemajo kulturo, šport, zdravstvo, socialno varstvo, različne interesne dejavnosti itd. Od pridobitnih se razlikujejo po poslanstvu in smotrih, načinu pridobivanja finančnih sredstev, izbiri managerjev, večjem deležu prostovoljnega dela ... (Dimovski, 2002). Seveda se tudi vodenje organizacije nepridobitnega tipa razlikuje od pridobitnega – prva ima drugačne cilje, zato mora oblikovati drugačne strategije za njihovo doseganje. Drugačna ciljna orientiranost za sabo potegne tudi drugačen način motiviranja in vodenja ter seveda nadzorovanja učinkovitosti in uspešnosti organizacije.

Knjižnica, ki deluje kot javna nepridobitna organizacija, svoj namen in cilje oblikuje upoštevajoč interese zunanjega in notranjega okolja; šele za tem si lahko sploh zastavi konkretne cilje. Ti morajo biti merljivi³, časovno omejeni, dosegljivi, realni, spodbudni in izzivalni. Temu sledi proces načrtovanja, kako zastavljene cilje doseči, kako razporediti sredstva in naloge (Drucker, 2005).

4. 3 POSLANSTVO NEPRIDOBITNIH ORGANIZACIJ

Ena pomembnejših vlog in nalog vodje nepridobitnih organizacij je opredelitev njenega poslanstva. Slednje je opredeljeno kot nekaj, kar je nekomu zaupano, da naredi v korist določene širše skupnosti oz. smisel, bistvo dejavnosti ali obstoja nekoga (SSKJ, 2005). Ne gre torej zgolj za preživetje neke organizacije, za zaščito interesov njenih zaposlenih in podobne notranje organizacijske cilje, temveč opredelitev takšne njene funkcije, ki bo prispevala k višji kakovosti življenja. Poslanstvo pomeni več kot samo opredelitev ciljev, uporabnih v praksi. Opredeljeno mora biti instrumentalno; naloga vodstva je, da določi konkretne naloge, ki jih mora organizacija izpeljati, da bi uresničila svoje poslanstvo (Drucker, 2004). Za uresničevanje poslanstva sta pomembni tudi zavzetost in aktivna udeležba zaposlenih, kakor tudi težnja celotne organizacije k odličnosti, nadpovprečni kakovosti storitev in medsebojnih odnosov. Na vodstvu je

³ Merljivost zastavljenih ciljev omogočajo predhodno določeni standardi uspešnosti.

torej tudi, da svojo pozornost posveča vzdrževanju medsebojnega zaupanja in spoštovanja med sodelavci, vodilnimi in vodenimi ter zaposlenimi in uporabniki.

Poslanstvo knjižnic kot ene izmed nepridobitnih organizacij javnega značaja opredeljuje predhodno omenjeni Zakon o knjižničarstvu. Natančno določa naloge posamezne vrste knjižnic, ki jih različni pravilniki in priporočila še dodatno dopolnjujejo (npr. Manifest o splošnih knjižnicah, Merila in standardi za organizacijo in delovanje specialnih knjižnic ...)

Knjižnice kot javne in nepridobitne organizacije svoje managerje torej postavljajo pred zahtevno vodstveno nalogo. Njihova vloga postaja aktivnejša; planiranje se ne ukvarja več zgolj z uresničevanjem programov, izoblikovanih na višjih hierarhičnih nivojih, temveč tudi analizo le-teh. Na področju zaposlovanja se managerji usmerjajo v skrb za razvoj kadrov, njihovo izobraževanje, stimulacijo, promocijo in najugodnejšo uporabo njihovih potencialov (Stueart, Moran, 2007). Na področju delovanja navzven pa morajo skrbeti za promocijo organizacije v širši javnosti in povezavo s pomembnimi sorodnimi institucijami tudi izven ožjega delovnega okolja.

4. 4 STORITVE V JAVNIH KNJIŽNICAH

Posebnost knjižnic je v tem, da nudijo svoje storitve – te so glavni rezultat njihovega delovanja. Tudi nasploh so nesnovne storitve glavni izdelek nepridobitno naravnanih organizacij. Definirane so kot splet duševnega in fizičnega dela ter materialnih sestavin, naravnanih k zadovoljevanju človeških potreb. So neoprijemljive, njihovo izvajanje in uporaba sta neločljivo povezani, poleg tega so raznovrstne, njihova narava pa je minljiva. Ne da se jih shranjevati ali izvajati na zalogo; uporabniki jih uporabljajo takrat, ko jih potrebujejo, zato jih je potrebno izvajati na temu primernih krajih in ob primernem času (Drucker, 2005). Ker so vezane na uporabnika, je ta vanje vključen, nanj pa vplivajo tudi drugi uporabniki. Tudi osebje, s katerim je uporabnik v stiku, je del storitve in pogosto se zgodi, da je del storitve uporabniku neviden. Narava »izdelkov«, ki jih nudijo knjižnice, je torej povsem drugačna od narave izdelkov, ki jih prodajajo dobičkonosno naravnane organizacije, zato je nadziranje in ocenjevanje kakovosti obeh vrst produktov povsem različno. Težavo v nepridobitnih organizacijah predstavlja tudi ocenjevanje uspešnosti, saj mnogih vsebinskih kategorij delovanja ni mogoče meriti neposredno, pač pa zgolj posredno. Temeljni problem so tudi merila in

standardi ter različni vidiki ocenjevanja. Osnovne usmeritve za analizo učinkovitosti in uspešnosti nepridobitnih organizacij so zato naslednje: določiti svoje poslanstvo, se vprašati, ali je ustrezno in kaj želi organizacija z njim doseči; opredeliti uporabnike in ugotoviti, ali so se spremenili, hkrati pa se odločiti, ali se bo njihov krog razširil ali zožil; ugotoviti, kaj je zanje vrednost ter kako je organizacija uspešna pri njihovem oskrbovanju; preveriti dosedanje rezultate delovanja (ali so bili doseženi načrtani cilji ter kako učinkovito so bila porabljena finančna sredstva) in načrtati smernice za prihodnost – kaj spremeniti, kaj ohraniti (Ibid., 2005). V okolju, ki ni tržno usmerjeno, se vse bolj uveljavlja t. i. neprofitni management. Zanj je najbolj značilno in najpomembnejše naslednje:

- opredelitev že omenjenega poslanstva organizacije, ki ne sme biti omejeno na izpolnjevanje programov, temveč mora opredeliti naloge organizacije, ki prispevajo k obči družbeni blaginji,
- preusmeritev iz tradicionalnega načina zbiranja finančnih sredstev v sistematično razvijanje mreže donatorjev, ki so hkrati potencialni uporabniki.

Poleg zgornjih seveda veljajo tudi ostale funkcije managementa, ki so v primeru vodenja nepridobitnih organizacij ustrezno prilagojene. Kljub temu pa se management javnih in nepridobitnih organizacij od managementa pridobitnih bistveno ne razlikuje. Naloge, ki jih opravlja upravni organ v katerikoli od njih, so si podobne. Obe vrsti organizacij se soočata s spremembami na različnih področjih; mnoge so se razvile ter razširile, zato prilagajanje na spremembe igra primarno vlogo na področju njihove organizacije (Stueart, Moran, 2007, str. 28). Naloge managerjev v tem kontekstu ostajajo enake, vzporedno pa tudi cilji delovanja javnih organizacij: zadovoljevanje potreb po javnih dobrinah, pri čemer je njihova primarna naloga ozaveščanje posameznikov in s tem vplivanje na družbo kot celoto.

4. 5 NABAVA IN IZGRADNJA KNJIŽNIČNE ZBIRKE

O procesu nabave gradiva in izgradnje knjižnične zbirke (v knjižnicah nasploh) obširno pišejo mnogi avtorji. Za javne knjižnice vseh vrst je soočanje s prostorsko stisko, krčenjem sredstev, odvečnim in zastarelim gradivom ter v končni fazi ugotavljanjem, kaj knjižnica potrebuje ter kako in kje bi želene naslove nabavila,

pogosto zamuden in zapleten proces. Ta del knjižnične dejavnosti je v tej vrsti knjižnic skrit očem javnosti in dejstvo je, da se brez ustrezne nabavne politike lahko hitro izrodi. Knjižnice se v procesu nabave poslužujejo najrazličnejših metod za dopolnjevanje knjižničnega fonda, pri čemer v zadnjem času poleg izraza *izgradnja zbirke*⁴ pojavlja tudi izraz *upravljanje z zbirko*⁵ (Clayton, Gorman, 2001).

Knjižnice so od nekdaj imele zbirke gradiva, ki so rasle in se razvijale. Vendar je slednje več kot zgolj dokupovanje novih naslovov. Pojem upravljanje z zbirko je širši in zahtevnejši koncept, ki ne obsega samo vprašanja skladiščenja, hrambe, prebiranja in izločanja odvečnega gradiva iz zbirke. Poudarja predvsem sistematično upravljanje obstoječe zbirke (ali zbirk) v knjižnici; planiranje, dopolnjevanje, financiranje, evalvacijo in uporabo zbirke v daljšem časovnem obdobju z namenom, da se na ta način dosežejo specifični cilji institucije (Ibid., str. 17).

Ko govorimo o nabavi, je za knjižnico ključnega pomena odločitev, katere nove naslove pridobiti in na kakšen način. Proces vključuje oceno trenutne zbirke, določanje načinov izbora novih naslovov in v zaključni fazi nakup gradiva (Agee, 2007). Šele ko knjižnica naredi načrt, v kateri smeri želi razširiti ali dopolniti svojo zbirko, in če ji prostorske ter druge zmožnosti to omogočajo, lahko steče postopek.

Knjižnice svoje zbirke izgrajujejo s ciljem osnovati relevanten in vsebinsko zaokrožen knjižnični fond (Kodrič – Dačić, 2007). Gradiva ne pridobivajo zgolj za trenutne potrebe, temveč jih pri tem vodijo dolgoročni cilji – pri osnovanju vsebinskega obsega gradiva izhajajo iz tipa knjižnice oz. potreb njenih potencialnih uporabnikov. Vsebinska izhodišča za nabavo so določena v nabavni politiki knjižnice, obseg novih pridobitev pa pogojujejo finančna sredstva, ki jih ima posamezna knjižnica na voljo. Knjižnice tradicionalno pridobivajo nove naslove z nakupi, zameno, darovi in obveznim izvodom publikacij.

Darovi za veliko število knjižnic od nekdaj predstavljajo enega od enakovrednih načinov dopolnjevanja zbirk. Pomenijo lahko koristno dopolnilo obstoječega gradiva ali, kar je še pomembnejše, možnost ohranjanja določenih vrst in vsebin v smislu ohranjanja kulturne dediščine. Prav knjižnice igrajo v procesu ohranjanja kulturne dediščine pomembno vlogo, saj v mnogih primerih ohranjanje kulturne dediščine

⁴ Angl. *collection development*

⁵ Angl. *collection management*

pomeni ohranjanje kulture same. Odgovornost pa nosijo tako knjižničarji kot tudi drugi strokovnjaki, povezani s tem področjem (Agee, 2007). Publikacije, ki jih podarjajo knjižnicam pri nas, imajo navadno le redko visoko tržno ali kulturno vrednost, vendar se zgodi, da imajo primerki, ki se zdijo po svojem fizičnem izgledu ali vsebini nepomembni, lahko za določeno knjižnico veliko vrednost – največkrat v primerih, da knjižnica oblikuje poseben del zbirke, v okviru katere jo zanimajo točno določene publikacije (Kodrič – Dačić, 2007, str. 101). V povezavi s tem je smiselno tudi označevanje knjig, ki so bile pridobljene kot dar.

V zvezi z izgradnjo zbirk s pomočjo darov je potrebno opozoriti še na vprašanje stroškov: četudi knjižnica gradivo prejme brezplačno, slednje zahteva ogled in oceno, organizacijo prevoza, postopek selekcije, umestitve in hrambe novega gradiva itd. Vse naštetje je pomembno v primeru, da gre za gradivo, ki je kulturni spomenik in zanj veljajo posebni pogoji hrambe in obravnave. Pri zbirkah manjšega pomena pa je pričakovati, da se knjižnica odloči le za del darovanega gradiva, kar ji dovoljuje tudi Zakon o knjižničarstvu (2001). Ne glede na obseg gradiva je nujno, da knjižnica z donatorjem sklene pogodbo, ki jasno opredeljuje podrobnosti v zvezi s hrambo, obdelavo in ostalimi vprašanji, ki se tičejo ravnanja s podarjenim gradivom (Kodrič – Dačić, 2007). Opisane usmeritve so uporabne tudi v primeru dopolnjevanja zbirke z zasebnimi zapuščinami, četudi zapuščine zasebnih zbirateljev praviloma ne končajo na policah javnih knjižnic in tako postanejo dostopne najširšemu krogu ljudi. Lastniki ali njihovi potomci včasih sami kontaktirajo najbližjo knjižnico in se pozanimajo o možnosti darovanja gradiva, ki ga ocenjujejo kot dragocenega. Knjižnica je v takšnih primerih postavljena v nehvaležno vlogo, saj se večno aktualnem vprašanju pomanjkanja prostora, finančnih sredstev ter zaposlenih zgodi, da dar kljub njegovi dragoceni vsebini zavrne⁶.

Pred knjižničarji javnih knjižnic bo vedno zahtevna naloga, katero gradivo izbrati, da bo zbirka popolna; poleg tega je vedno aktualno vprašanje, kako se razvijanje fonda sploh začne. Knjižnic je veliko vrst, lahko so del večjih raziskovalnih institucij, kulturnih ustanov, samostojne večje ali manjše splošne knjižnice. Načrtovanje razvoja zbirke sestavljajo različni, a medsebojno tesno povezani procesi (Clayton, Gorman, 2001):

⁶ V okviru izvajanja raziskave smo naleteli na vrsto takih primerov.

- opredelitev ciljev, namena in prioritete institucije,
- analiza vsebine trenutne zbirke ter njene uporabnosti za ciljno publiko,
- razvoj nabavne politike za selekcijo, pridobivanje, izločanje, ohranjanje in evalvacijo obstoječih zbirk,
- opredelitev, kako in katero gradivo nabaviti za obstoječe uporabnike,
- ugotavljanje potreb uporabnikov in preverjanje sprememb na tem področju,
- razvoj postopkov za vodenje nabavne politike,
- priprava postopkov za evalvacijo in revizijo nabavne politike.

Za izgradnjo kakovostne knjižnične zbirke in upravljanja z njo je torej bistvenega pomena, da ima knjižnica opredeljene konkretne delovne postopke, povezane s pridobivanjem gradiva in upravljanjem zbirke na dolgi rok. Kodrič – Dačićeva (2007, str. 103–111) podrobneje opredeljuje naslednje:

- *izbor gradiva* (navadno ga izvajajo za to posebej kvalificirani knjižnični delavci v sodelovanju z uporabniki, kadar njihovi predlogi niso v nasprotju z nabavno politiko knjižnice),
- *preverjanje bibliografskih podatkov* (ugotavljanje, ali je knjiga v resnici izšla),
- *preverjanje gradiva v fondu* (ugotavljanje, ali knjižnica z dotičnim gradivom že razpolaga; nujno je v primeru, ko gre za nabavo antikvarnega gradiva),
- *usklajevanje nakupa gradiva* (v primeru, da se za nakup zanima več knjižnic, je smiselno npr. združevanje sredstev za skupen nakup),
- *izbor dobavitelja* (glede na različne kriterije; omejitve v primeru nabave gradiva na podlagi javnih sredstev),
- *naročanje gradiva* (pošiljanje naročila z bibliografskimi in drugimi podatki dobavitelju),
- *spremljanje realizacije naročil* (preverjanje dotoka gradiva in morebitnih odstopanj),
- *reklamacije gradiva* (obveščanje dobaviteljev v primeru neprejetja publikacije),
- *evidenca dotoka* (preverjanje ustreznosti prispelega gradiva),
- *usmerjanje gradiva, inventarizacija, določanje signatur* (obdelava gradiva, umestitev med ostali knjižnični fond),

- *izločanje in odpis gradiva* (umik gradiva, ki je vsebinsko zastarelo ali fizično preveč poškodovano oz. dokončna izločitev gradiva iz knjižnice),
- *skrb za popolnost in relevantnost zbirke* (redna preverjanja ustreznosti evidentiranja ter ujemanja stanja v inventarnih knjigah s stanjem v skladiščih in čitalnicah).

Opredelitev ustreznega načrta razvoja zbirke je zamudno in zapleteno delo, proces same izgradnje in razvoja zbirk pa pomeni angažiranje na več nivojih. Na eni strani pomeni redno preverjanje ustreznosti fonda oz. skrb za pridobivanje novega gradiva ter posodabljanje starih zbirk, na drugi pa spremljanje želja uporabnikov. Oba zahtevata od knjižničnih delavcev odlično poznavanje knjižnega trga in njegovih zakonitosti, hkrati pa tudi knjižničnih zbirk in postopka njihove obdelave (Ibid., str. 93).

4. 6 POSEBNOSTI UPRAVLJANJA Z ZASEBNIMI KNJIŽNIČNIMI ZBIRKAMI

Zasebne knjižnične zbirke v okviru javnih knjižnic, dostopnih najširšemu krogu uporabnikov, naj ne bi bile deležne bistveno drugačnih upravljaljskih prijemov kot ostalo gradivo. Nekoliko večjo pozornost v nadaljevanju zato namenjamo vprašanju načina hrambe gradiva.

Glavna naloga knjižnic je, da posredujejo informacije, zato morajo poskrbeti tudi za medij, torej njihov nosilec. Umetnost ohranjanja je stara toliko, kolikor je stara človeška civilizacija (Teygeler, 2005), informacija pa je srce medija in če ta izgine, izgine tudi vse znanje, ki je shranjeno na njem. Preživetje informacij je nujno in odvisno od preživetja medija, zato je ohranitev knjižničnega gradiva eden izmed pomembnejših vidikov knjižničnega managementa. Njegov cilj je zagotoviti, da bo človeško védenje preživelo in bo na voljo, dokler bo to potrebno. V praksi to pomeni preživetje rokopisa, tiskane knjige ali CD-ROM-a – največkrat originalnega medija, na katerega je bila informacija prvič shranjena. Osrednji del knjižnic in njihovih zbirk – tudi zasebnih – predstavljajo knjige, zato je za ohranitev informacije v tem primeru potrebno ohraniti knjigo oz. papir. Ohranjanje informacij pa ni glavno poslanstvo knjižnic; v zadnjem času smo priča različnim pobudam in projektom za ohranitev kulturne dediščine, med

katerimi posebej izstopa projekt popisa slovenske kulturne dediščine⁷ v okviru NUK-a. Med drugim v okviru projekta poteka tudi popis slovenskih zasebnih knjižnih zupuščin, ki jih hranijo knjižnice širom po Sloveniji, pri čemer se pojavi tudi vprašanje o pogojih hrambe tovrstnega gradiva.

Pogoji skladiščenja in hranjenja knjig so odločilni za preživetje knjig in drugega gradiva, reproduciranega v tiskarski tehniki. Knjiga, ki bi jo globoko zamrznjeno hranili v temi, bi se sicer ohranila neskončno dolgo, a je ne bi mogel nihče uporabljati in takorekoč v ničemer ne bi služila svojemu namenu. Ohranjanje gradiva je zgolj način zagotavljanja dostopnosti informacije (ali ohranjanja določenih pomembnih vsebin) v daljšem časovnem obdobju, ohranjanje nosilnega medija pa eden od nešteti načinov za doseg tega cilja. Zato je potrebno spretno krmariti med tem, da je knjiga skoraj neovirano na voljo skozi čim daljše časovno obdobje. Teygeler (Ibid., str. 84) izpostavlja tri osnovna izhodišča, na katera se osredotočajo praktiki s področja varstva in ohranjanja papirnatega medija:

- propadanje (vzroki in mehanizmi, ki pripeljejo do preperevanja),
- postopek aktivnega ohranjanja,
- hramba (pasivno ohranjanje in preprečevanje poškodb).

IFLA v Načelih za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim (2005) predlaga nekatere temeljne usmeritve: knjižnice naj bi vnaprej oblikovale politiko materialnega varovanja, pri čemer je potrebna predhodna ocena stanja institucije, njenih zbirk in potreb po varovanju ter ohranjanju gradiva. Pripravile naj bi pregled stanja, ki naj bi vseboval opredelitev nevarnosti za gradivo; slednje je poleg že naštetega predpogoj za učinkovito razvijanje politike varovanja gradiva. Ovrednotile naj bi dejavnike tveganja, ki so vezani na lokacijo oz. stavbo, potencialne naravne nesreče, klimatske pogoje in vrsto oz. trenutno stanje gradiva. Glede na izsledke pa naj bi v končni fazi določile prednostni red (upoštevajoč tudi obseg finančnih sredstev). V tem smislu se knjižnice navadno prednostno odločajo med naslednjimi možnostmi: zagotavljanjem varnosti strukture stavb, izboljšavo klimatskih pogojev in izboljšavo na področju načina hrambe gradiva in ravnanju z njim.

⁷ Memoria Scripta Sloveniae

V okolju, kjer so knjige navadno shranjene, lahko neugodno vpliva nanje vrsta dejavnikov:

- temperatura (za vse organske snovi obstaja raven temperature, pri kateri se njihova življenjska doba podaljša – tudi za papir, ki je najbolj občutljiv na temperaturne spremembe; zanj najugodnejša je temperatura med 13 in 18 °C, prenesel pa bi tudi za človeka prijetnejših 20 do 22 °C),
- vlaga (neustrezna raven vlage lahko pripelje do nepopravljivih poškodb papirja – presuh zrak povzroči krhkost in lomljivost papirja, prevlažen pa pojav plesni; vlaga je tudi najpogostejši in najbolj problematičen pojav),
- svetloba (za knjige najugodnejša je popolna tema; premočna svetloba povzroča bledenje barv, posebno nevarna je za stare knjige in rokopise, direktno segreva zrak in posledično vpliva na dvigovanje temperature),
- naravni škodljivci (molji, ščurki ipd.),
- onesnaženje (agresivne snovi v zraku, ki v daljšem časovnem obdobju razjedajo papir).

Idealnih pogojev za shranjevanje knjižničnega gradiva ni težko opredeliti, težava nastane v usklajevanju aktivnosti, ki izhajajo iz namena knjižnice in potrebe po ustrezni hrambi gradiva. V primeru zasebnih zbirk je ta naloga posebej zahtevna, saj gre navadno za manjše zbirke, najpogosteje zapuščine. Pogosto matična institucija takšnih darov niti ne pričakuje in zanje nima na voljo namenskega prostora oz. ustreznih pogojev za hrambo. Osnovna IFLA načela in smernice (Ibid., str. 58–79) veljajo tudi za tovrstne zbirke, pri čemer naj bi knjižnice pozornost posvečale skrbi za čim ugodnejše klimatske pogoje (nadzor temperature, relativne vlažnosti in svetlobe) ter načinom shranjevanja gradiva in ravnanja z njim (oba neposredno vplivata na življenjsko dobo gradiva). Knjižnica ni muzej, kjer si predmete lahko povečini ogledujemo od daleč, temveč živa zakladnica znanja, ki naj bo primerno shranjeno in na dosegu roke – posebno, če gre za pomembne in uporabne vsebine; seveda v skladu s strokovnimi priporočili glede hrambe, ko gre za npr. staro ali kako drugače občutljivo gradivo.

Med nepridobitne organizacije uvrščamo tudi knjižnice, njihova dejavnost zajema najrazličnejša področja, njihova nepridobitnost in javni značaj pa navadno hodita z roko v roki. Definicije knjižničarstva, dejavnosti, povezane s knjižnicami,

najpogosteje vključujejo že omenjena štiri glavna področja: zbiranje, hrambo in varovanje gradiva, njegovo obdelavo in urejanje ter posredovanje informacij o njem. Če vodenje kot management pomeni zagotavljanje ciljev organizacije in če je cilj knjižnice (tudi) zbiranje in hramba posebnih vrst gradiva ali knjig z določeno vsebino, potem učinkovito vodenje knjižnice, ki razpolaga z zasebno zapuščino ali več njih, pomeni ukvarjanje z vprašanjem njene umestitve med ostali fond, skrbi za njeno varovanje, predvsem pa ustvarjanje pogojev za ohranjanje skozi čas.

5 KNJIŽNICE KOT KULTURNE INSTITUCIJE

Sodobna opredelitev označuje knjižnico kot ustanovo, ki sistematično zbira, hrani in izposoja knjižnično gradivo ter posreduje informacije o njem in iz njega; dodaja ji tudi skupino strokovnih delavcev, ki skrbijo za urejanje in ugodno dostopnost do gradiva, potrebnega za informiranje, raziskovanje, izobraževanje ali duhovno sprostitev bralca (Berčič, 2000). Knjižnice so ene najstarejših družbenih in kulturnih institucij. Veliko jih je vzcvetelo v daljni preteklosti pod okriljem različnih narodov in kultur, vse pa so imele skupno lastnost: hranile so informacije, shranjene na najrazličnejših vrstah medijev – od kamnitih in glinenih tablic, pergamentnih zvitkov, do prvih predhodnikov papirja in končno knjig, kot jih poznamo danes. Razvoja očitno še ni konec; dobo prepisovanja je prekinil tisk, danes pa so vsakodnevni spremljevalci človeka novodobni nosilci informacij. Zdi se, da medij, na katerem so shranjene informacije, ni pomemben – važno je le, da so le-te hitro in učinkovito dostopne. Knjiga, ne glede na bliskovit tehnološki razvoj, ostaja, dejavnosti in poslanstvo knjižnic pa se vzporedno s tehnološko eksplozijo spreminja (Stueart, Moran, 2007).

Poslanstvo knjižnic je tudi v tem, da ohranjajo najrazličnejše vsebine in vrste gradiva. So nosilke znanja, »prenašalke« vrednot, prepričanj, znanja, navad ... Javnosti odprte s svojimi nalogami in poslanstvom predstavljajo eno od pomembnih kulturnih institucij, ki v svojem okolju igrajo odločilno vlogo kot gonilna sila vzgoje, kulture in informacij.

5.1 OPREDELITEV POJMA KULTURA

Kultura je »*skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja* (SSKJ, 2005). Je tudi, kakor meni Stanković (2002), eden najbolj izmuzljivih konceptov v zgodovini družboslovne misli. Interpretacij tega fenomena je veliko, pri čemer obstaja sum, da si sodobni teoretiki glede strinjanja o njegovi vsebini niso nič bližje kot njihovi predhodniki pred časom. Priča smo razmahu najrazličnejših razprav in razmišljanj, ki se navezujejo na pojem kulture v določenem okolju, kar ima za posledico različne zaključke. Britanski literarni teoretiki 19. stoletja so bili mnenja, da ima kultura moč, da dvigne človekovega duha iz njegove povprečnosti v višine lepote, svetlobe, življenja in sočutnosti, kar naj bi posameznikom v tedanjem vedno bolj

industrializiranem svetu omogočilo, da se dvignejo iz moralne in estetske otopelosti ter postanejo bolj zadovoljni in srečni (Ibid., str. 14). Omenjeni misleci v mislih niso imeli katerekoli kulture, temveč zgolj najboljše produkte človeške ustvarjalnosti, ki so ugledali luč sveta. Njihovi nasledniki so se v 20. stoletju kritično opredelili do t. i. množične oz. popularne kulture, o kateri so bili mnenja, da je brez moralne resnosti in estetske vrednosti; z banalno in nezahtevno vsebino ter neavtentična in neizkustvena. Njihova glavna kritika je bila uperjena proti prilagajanju popularne kulture slabemu okusu množic; namesto da bi ga povzdigovala, gre v korak z njim. Takšno kritično razmišljanje je na drugi strani prineslo pozitivno vrednotenje tradicionalne ljudske kulture, ki naj bi prikazovala resničen duhovni odraz ljudi v njihovih vsakdanjih življenjih. Nova generacija literarnih kritikov, ki so se ukvarjali s konceptom kulture, pa je prinesla širši koncept razumevanja tega pojma. Kultura niso (bili) več zgolj najvišji dosežki človekovega duha, temveč človekova dejavnost v celoti, celosten način življenja, materialnost, intelektualnost in duhovnost.

Družboslovni abecedniki opredeljevanje pojma kultura začenjajo s tvegano trditvijo: bitje, ki ustvarja kulturo, je človek, kultura pa v medsebojnem in nenehnem procesu nazaj ustvarja njega samega. Ustvarjanje naj bi bilo torej bistvo kulture. Na to naj bi kazal tudi sam izvor besede *kultura*, ki se je v zahodnih besediščih uveljavil v razsvetljenskem stoletju. Beseda *kultura* izhaja iz latinskega samostalnika *cultura* (gojitev, obdelovanje, vzgoja, izobrazba, čaščenje, spoštovanje, bujnost) in pridevnika *cultus* (obdelan, omikan, ozaljšan, olikan, uglajen). Kultura naj bi bila torej sinonim ustvarjanja in omikanosti (Velikonja, 2006). Tudi Williams (1998) o genezi tega pojma razmišlja v treh smereh – v antični rimski skupnosti je kultura namreč pomenila konkretno aktivnost – kultura kot *nega rastlin in živali*, kot *kult* (čaščenja) ali kot *kolonizacija* (naseljevanje). Šele kasneje, v procesu evropske modernizacije, je postal pojem bolj abstrakten, njegova uporaba v pomenu vzgoje vse bolj samoumevna in splošna, sredi 19. stoletja pa se je dokončno udomačila. Takšen metaforični razvoj je omogočil nadaljnja razmišljanja o kulturi *narodov*, *obdobij* in *skupin ljudi* ter končno pripeljal do odkritja ljudske in visoke kulture oz. ločitve med vzvišeno in vsakdanjo kulturo.

Človeška družba ima svoje oblike, smisle in pomene. Vse to izraža v ustanovah, umetnosti in znanju, saj gre pri teh procesih za nekakšno iskanje skupnih pomenov in

usmeritev; ko govorimo o človekovi rasti, pa o dejavnem izboljševanju pod vplivi izkušenj, stikov in odkritij. Zato je mogoče zaključiti, da kulturo sestavljajo tako skupni pomeni in dosežki vseh ljudi, kot tudi posamezni pomeni in dosežki posameznikove osebne in družbene izkušnje (Ibid., str. 10–12). V splošnejši rabi je prišlo do močnega razvoja pomena »kulture« kot kultiviranja duha, kar je imelo za posledico ločevanje pomenov: razvito stanje duha opisuje kulturnega oz. kultiviranega človeka, procesi tega razvoja duha predstavljajo kulturne interese in kulturne dejavnosti, sredstva teh procesov pa kulturo kot umetnost. Danes je splošni pomen najpogostejši, čeprav najdemo vse tri. Pojavlja se skupaj s širšo sociološko rabo za označevanje celostnega način življenja posamičnega ljudstva ali druge družbene skupine in se kaže v celi vrsti njenih družbenih dejavnosti, najjasneje v jeziku, umetniških slogih ter vrstah intelektualnega dela (Ibid., str. 45).

5. 1. 1 Kulturni kapital

Družba, v smeri katere se bomo sčasoma premaknili, bo bržkone zelo kompleksna; ljudje bodo imeli neizbežno različne poglede na kulturo, izbirali bodo raje to kot ono, osredotočali se bodo na nekaj in drugo zanemarili. Njena sestava bo raznovrstna, zato ljudje ne bodo mogli biti v njej na enak in poenoten način (Ibid., str. 31). Ali, kakor pravi Bradford (2000), upoštevati je potrebno tudi posameznikovo razumevanje ali predstavo o kulturi: to, kar je za nekoga umetnost, je lahko za drugega pornografija.

Sociološka analiza kulture pogosto deluje na način, s pomočjo katerega lahko kulturno produkcijo zelo natančno postavimo v zvezo z družbenimi razredi in drugimi skupinami. Na eni strani torej govorimo o kulturi določenega razreda ali druge skupine, na drugi pa o kulturni produkciji, ki ni izraz nekih navad in zavestnih prepričanj: drama, proza, poezija, slikarstvo. Pri tem velja opozoriti na posplošeno uporabo pojma kultura; pogosto je s tem pojmom označen »celostni način življenja«, pri čemer niso upoštevane značilnosti posameznih razredov ali družbenih skupin. Navadno je namreč prav kultura tisto »lepilo«, ki združuje predstavnike neke družbene skupine ali povezuje manjšo družbeno skupnost z večjo (Wallach, 2000). Williams (1998) se tudi sprašuje, kako vsakodnevno življenje vpliva na kulturo, in opozori na »kulturno hierarhijo«, ki jo omenjamo že v predhodnih vrsticah – nekatere prvine ljudje ocenjujemo kot boljše ali

drugačne od ostalih. Tudi Dominiguezova (2000) opozarja, da kultura nima enoznačnega pomena, potrebno jo je dojemati kot nekaj relativnega, spremenljivega in dinamičnega.

Di Maggio (2000, str. 40) gre korak dlje in uvaja pojem *kulturnega kapitala*, nekakšne zbirke kulturnih dobrin, katerim naj bi bile ob bok postavljene institucije, ki so sposobne določene simbolične dobrine vrednotiti, pa tudi družbene skupine, ki so jim te dobrine namenjene. Družba s kulturnim kapitalom naj bi bila usmerjena k javnemu življenju, njena kultura naj bi se do neke stopnje diferencirala, a hkrati posedovala nekakšen univerzalni naboj, ki omogoča mednarodno izmenjavo in je organiziran v posamezne skupine oz. žanre. Pretvorba nekaterih kulturnih dobrin v obliko kulturnega kapitala je bila v preteklosti po mnenju Di Maggia nedvomno samodejni, kolektivni proces, v okviru posameznih segmentov elite, ki je potekal od poznega 18. do zgodnjega 20. stoletja na področju takratnega industrijsko napredujočega Zahoda. Na evropskih tleh je »visoka« kultura vzniknila kot naslednica dvorne, ko se je odstavljena aristokracija »pobotala« z vzpenjajočim se trgovskim razredom, v ZDA pa so se tovrstne institucije pojavile kot del širšega procesa formacije višjega sloja, ki so ga tvorile urbane elite.

Celoten omenjeni proces je v veliki meri zaznamovalo povečanje uporabe kulturnih dobrin. Porast tržišča, na katerem je potekalo povpraševanje po kulturnih objektih, je bil prisoten že prej, razširitev na nove oblike izrazja pa je pomenila nekakšen ločitveni korak. Slednji je bil jasneje viden v ZDA, kjer je bila umetnost pred letom 1850 navadno ustvarjena in konzumirana bolj v okviru domov ali javnih zbirališč – ta so predstavljala križišče različnih vrst in družbenih razredov. Po letu 1870 pa je umetnost postala posel organizacij, ki so jo ločile na »visoko« in »popularno«; kot taka je bila tudi institucionalizirana in odslej na voljo v omenjenih dveh oblikah. Kultura se je torej razcepila na dvoje univerzalnih, hierarhično in simbolno čvrstih sistemov. Enako pomembna je bila tudi institucionalizacija kulturnega kapitala na nacionalni ravni, ki je vključevala klasifikacijo simbolnih dobrin in pojav institucij, ki so nadzirale njihov pretok. Vendar pa so nadaljnje spremembe v socialni strukturi in vzpon odprtega trga kulturnih dobrin povzročile slabenje institucionaliziranih »kulturnih avtoritet« in posledično prinesle bolj raznolik ter hierarhično, univerzalno in simbolno manj vpliven sistem kulturne razvrstitve.

V tem kontekstu je potrebno razlikovati med kulturnim kapitalom in kulturnimi viri (Ibid., str. 39). Prvi termin označuje sposobnost oz. spretnost pri izboru kulturnih dobrin, ki so selekcionirane s strani ustreznih institucij, medtem ko drugi predstavlja kakršnokoli obliko mojstrovine v simbolni obliki, ki je uporabna v specifičnem kontekstu. Na mikro ravni sta povezana; kulturni kapital vključuje tiste kulturne vire, ki v okviru širše narodnostne populacije pozitivno vplivajo na stopnjo življenjske uspešnosti (dosežena izobrazba, izbira partnerja, poklic ...). Na makro ravni pa je kulturni kapital od kulturnih virov mogoče razlikovati na podlagi kolektivnega vložka v specializirane formalne organizacije, ki so namenjene njegovemu ohranjanju. V večini sodobnih družb igrajo to vlogo univerze, ki se jim v nekaterih pogledih lahko pridružujejo tudi druge sorodne institucije (Ibid., str. 40). Pomembno vlogo so le-te igrale tudi pri preoblikovanju »visoke« kulture v kulturni kapital – v procesu izobraževanja so vplivale na definicijo »uradne« kulture. Visoka kultura je tako postala institucionalizirana in organizirana po nepridobitnem modelu.

5. 2 KULTURNE INSTITUCIJE

5. 2. 1 *Kulturne institucije kot nepridobitne organizacije*

Iznajdba in razvoj materialnih sredstev kulturne produkcije je pomembno poglavje človeške zgodovine, ki pa je v primerjavi z iznajdbo in razvojem lažje vidnih oblik materialne produkcije (hrane, orodij, bivališč in koristnih pripomočkov) ponavadi podcenjeno. Kakor pravi Williams (1998, str. 90), je lažje podati družbeno analizo formalne ustanove z njenim tipom notranje organiziranosti, kot pa začeti analizirati neformalna združenja, ki so v sodobnem kulturnem življenju prav tako pomembna. Knjižnice lahko uvrstimo v to skupino, in sicer med nepridobitno naravnane ustanove formalnega tipa.

Institucije oz. ustanove, kakor jim še drugače rečemo, so opredeljene kot »javne, organizirane skupnosti ljudi za opravljanje kake dejavnosti« (SSKJ, 2005). Kulturne institucije so torej ustanove, katerih dejavnost zajema aktivnosti, nanašajoče se na kulturo; mednje uvrščamo tudi knjižnice. Ena njihovih pomembnejših nalog je v prvi vrsti opredelitev njihovega poslanstva. Slednje je opredeljeno kot nekaj, kar je nekemu zaupano, da naredi v korist določene širše skupnosti oz. smisel, bistvo dejavnosti ali

obstoja nekoga. Ne gre torej zgolj za preživetje neke (nepridobitno naravnane) kulturne organizacije, za zaščito interesov njenih zaposlenih ali podobne notranje organizacijske cilje, temveč za opredelitev takšne njene funkcije, ki bo prispevala k višji kakovosti življenja. Poslanstvo torej pomeni več kot samo opredelitev ciljev, uporabnih v praksi; opredeljeno mora biti tudi instrumentalno⁸. Ustanovitelj nepridobitnih organizacij javnega značaja je praviloma država in ima zato nanje odločujoč vpliv.

Cilji nepridobitnih organizacij so torej v prvi vrsti koristi družbi, ki so lahko materialne ali nematerialne, neposredne ali posredne in praviloma niso merljive v denarju. Nepridobitne organizacije delujejo v javnem interesu in niso ustanovljene zaradi ustvarjanja dobička. Dobiček, če do njega pride, vlagajo nazaj v lastne dejavnosti, služi pa jim kot sredstvo za razširitev obsega dejavnosti ali dvig kvalitete svojih storitev. Njihova področja delovanja lahko, kot že rečeno, zajemajo kulturo, pa tudi šport, zdravstvo, socialno varstvo, različne interesne dejavnosti itd., od pridobitno naravnanih organizacij pa se razlikujejo v mnogih značilnostih.

Vloga knjižnic kot javnih in nepridobitnih institucij je torej ne zgolj uresničevanje programov, izoblikovanih na višjih hierarhičnih nivojih, temveč tudi analiza in evalvacija njihovega delovanja, predvsem pa promocija v širši javnosti ter povezava s pomembnimi sorodnimi institucijami izven ožjega delovnega okolja. Glavno sredstvo, s katerim in preko katerega knjižnice udeležujejo svoje »kulturno« poslanstvo, pa so knjige, ki – v taki ali drugačni obliki – že stoletja igrajo glavno vlogo v prenašanju človeškega znanja in kulturne dediščine.

5. 2. 2 Knjižnice – kulturne institucije in njihovo poslanstvo

Javna, torej javnosti odprta knjižnica je namenjena uporabi in koristi vseh ljudi oz. celotne skupnosti. Kot javno službo jo definira Zakon o knjižničarstvu (2001), ki kot njene dejavnosti navaja zbiranje, obdelavo, hranjenje in posredovanje gradiva, zagotavljanje dostopa do le-tega, izdelovanje katalogov in drugih informacijskih virov, posredovanje informacij, pridobivanje in izobraževanje uporabnikov, varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik, itd.

⁸ Poslanstvo knjižnic v tem smislu opredeljuje Zakon o knjižničarstvu – ta natančno določa naloge posamezne vrste knjižnic, dopolnjujejo pa ga različni pravilniki in priporočila.

Knjižnice so institucije kulture in predstavljajo enega od elementov stabilnosti družbe. So tudi socialna središča v političnem, gospodarskem, družbenem in kulturnem okolju (Šercar, 1999). Njihova posebnost je v tem, da »prodajajo« svoje storitve – te so glavni rezultat njihovega delovanja. Tudi nasploh so nesnovne storitve glavni izdelek nepridobitno naravnanih organizacij. Definirane so kot splet duševnega in fizičnega dela ter materialnih sestavin, naravnani k zadovoljevanju človeških potreb. So neoprijemljive, njihovo izvajanje in uporaba sta neločljivo povezani, poleg tega so raznovrstne, njihova narava pa je minljiva. Ne da se jih shranjevati ali izvajati na zalogo; uporabniki jih uporabljajo takrat, ko jih potrebujejo, zato jih je potrebno izvajati na temu primernih krajih in ob primernem času. Ker so vezane na uporabnika, je ta vanje vključen, nanj pa vplivajo tudi drugi uporabniki. Tudi osebe, s katerim je uporabnik v stiku, je del storitve in pogosto se zgodi, da je del storitve uporabniku neviden. Narava »izdelkov«, ki ga »prodajajo« knjižnice, je torej povsem drugačna od narave izdelkov, ki jih prodajajo dobičkonosno naravnane organizacije. Glede na svoje ciljne skupine so tudi različno oddaljene od državne organiziranosti in civilne družbe, vedno pa delujejo v nekem povsem določenem nacionalnem in sociokulturnem kontekstu (Ibid., 1999). Cilj delovanja javnih organizacij je zadovoljevanje potreb po javnih dobrinah, zato je njihova primarna naloga ozaveščanje posameznikov in posledično vplivanje na družbo kot celoto. Knjižnice, posebno splošne, ki so namenjene najširšemu krogu ljudi, imajo v tem pogledu najmočnejšo (in najodgovornejšo) vlogo pri udejanjanju svojega kulturnega poslanstva.

5. 2. 3 Zasebne knjižnične zbirke kot del javnih knjižnic

Dejavnosti nepridobitnih organizacij zajemajo najrazličnejša področja, njihova nepridobitnost in javni značaj navadno hodita z roko v roki. Knjižnice se kot javne institucije podrejajo različnim pravilom.

Definicije knjižničarske dejavnosti najpogosteje vključujejo štiri glavna področja: zbiranje, hrambo in varovanje gradiva, njegovo strokovno obdelavo ter posredovanje informacij o njem. V luči teh dejavnosti razumemo tudi poslanstvo knjižnic, ki v okviru svojega fonda zbirajo in hranijo gradivo, ki je bilo nekoč zasebna last in je za njihove lastnike imelo visoko vrednost. Kot kulturne institucije tovrstno

gradivo ponujajo na različne načine in kot servisne organizacije služijo svojim uporabnikom.

V prvi vrsti prevzemajo predvsem funkcijo ohranjevalk zbirk knjig kot materialnega sredstva kulturne produkcije, razširjevalk produktov človekovega delovanja in ustvarjanja, poleg tega pa opravljajo pomembno nalogo nadzora, selekcije in usmerjanja pretoka kulturnih dobrin. V razvoju sodobnih knjižnic – kulturnih institucij, kot jih poznamo danes, so zasebne knjižnične zapuščine igrale pomembno vlogo, saj se je marsikateri biser človekovega uma, porojen skozi pisano besedo, skozi zgodovino ohranil prav zaradi zanimanja posameznikov. Velik del (javnih) knjižnic je svojo vsebino gradil na temeljih zasebnih knjižnic oz. zapuščin. Priča smo bliskovitemu informacijskemu razvoju, v povezavi s katerim je pojem informacijske kulture kot dejavnika uporabe informacij pogosto podcenjen. Pojem kulture namreč zajema tudi široko področje informacijskih dejavnosti, med katere sodijo tudi dejavnosti knjižnic – vse faze informacijskega cikla so pod vplivom kulture v najširšem pomenu besede. Vprašanje zahteve po fizični dostopnosti vsebine knjižnic, torej tudi nekdanjih zasebnih zbirk, je zato več kot smiselno in odpira nova poglavja, saj so javne knjižnice postale nekakšna vrata v procesu nevidne izmenjave in pretoka informacij v globalni informacijski družbi, ki ne pozna več geografskih, kulturnih ali političnih meja.

6 REGISTER ZASEBNIH KNJIŽNIČNIH ZBIRK

V slovenskem prostoru natančnejšega pregleda nad številom zasebnih knjižnic in vsebino njihovih zbirk pravzaprav ni⁹, zato v nadaljevanju predstavljamo nekatere možnosti in usmeritve za oblikovanje razširjenega registra oz. direktorija zasebnih knjižničnih zbirk pri nas.

6.1 DEFINICIJA POJMA

Definicijo pojma register oz. direktorij smo, da bi dobili čim popolnejšo sliko, poiskali v različnih virih. Bibliotekarski terminološki slovar (2009, str. 280) pojem register razlaga sledeče: »*Seznam v publikaciji, dokumentu omenjenih imen oseb, stvari, krajev z navedbo strani, mesta omembe*« oz. »*uradni seznam z določenimi podatki, namenjen evidenci, ki daje vpisanemu določen pravni položaj*«. Kot sopomenki ponuja pojme *kazalo* ali *indeks* ter *adresar* oz. *imenik* – to je publikacija, ki vsebuje seznam naslovov, oseb ali institucij in je običajno urejena po abecedi (str. 113). Izraza *adresar* in *imenik* sta pravzaprav prevoda angleškega *directory*, ki ga Dictionary of library and information management (Stevenson, 1997, str. 40) opredeljuje kot publikacijo ali podatkovno zbirko, ki vsebuje imena in podrobnosti o ljudeh ali podjetjih na določenem geografskem ali strokovnem področju. Podobno in še nekoliko natančneje pojem direktorij oz. imenik opredeljuje Harrod's librarians' glossary and reference book (2005), ki zgornji opredelitvi dodaja abecedno ureditev vsebine oz. posameznih enot. Pearceova (2000) pojem direktorij uporablja za poimenovanje zbirke podatkov o določenih skupinah (to so lahko osebe ali organizacije), ki se ukvarjajo z gradnjo in uporabo različnih virov. Kot primarno interesno skupino v tem primeru navaja knjižnice, muzeje, arhive itd., torej različne ponudnike informacij, informacijskih virov in storitev. Na tem področju se torej uporablja več izrazov; v nadaljevanju kot sopomenki uporabljamo omenjena termina *register* in *direktorij*.

⁹ Izjema je le projekt popisa slovenske kulturne dediščine Memoria Scripta Sloveniae, ki poteka pod okriljem NUK, vendar zaenkrat še ne nudi popolnih podatkov o zasebnih zapuščinah pri nas.

6. 2 VSEBINA DIREKTORIJEV

Zasebne knjižnične zbirke so, upoštevajoč njihovo naravo, specifične, zato se pojavlja vprašanje, kakšne vsebine oz. nabor podatkov naj bi vsebovale publikacije te vrste. Nekaj začetnih okvirov glede forme in vsebine je mogoče izluščiti iz spodnjih primerov direktorijev v tiskani oz. elektronski obliki.

Direktorij Mednarodne zveze bibliotekarskih združenj (IFLA), ki ga ta organizacija izdaja vsako drugo leto, je, kakor pravijo avtorji, vodič po zapleteni organizaciji, kakršna je IFLA (Directory IFLA, 2002). Vsebuje abecedni seznam trenutnih članov s pripadajočimi kontaktnimi podatki, seznam pisarn po svetu in kontaktne podatke zaposlenih v njih in je, kot navaja predgovor, nepogrešljiv referenčni pripomoček za vsakogar, ki je vključen v mednarodno bibliotekarsko in informacijsko skupnost. Druga publikacija te vrste nekoliko starejše letnice pa je register nacionalnih knjižnic po Jugoslaviji – Vodič kroz narodne biblioteke Jugoslavije iz leta 1979. V smislu organiziranosti in predstavitve podatkov so avtorji sezname razdelili v več tematskih skupin oz. registrov: register nacionalnih knjižnic po letu ustanovitve, po številu zaposlenih, po velikosti fonda, po mestu itd. Osrednji del direktorija predstavlja predstavitev posamezne knjižnice, ki vsebuje podatke o ustanovitvi, kadru, fondu, strukturi uporabnikov, katalogih, prostoru, dejavnostih itd., predstavitev pa so nanizane po posameznih državah in si sledijo po abecednem redu mest. Posamezni tematski registri so organizirani podobno; po abecedi mest, kjer knjižnice delujejo, te so s polnim imenom navedene ob pripadajočem mestu, sledi pa jim stran, ki bralca vodi k osrednji predstavitvi knjižnice.

Ogledali smo si tudi baze podatkov o slovenskih knjižnicah, dostopne preko spleta v sistemu Cobiss (COLIB.SI), in sicer bazo podatkov Zasebne zbirke – knjižnice. Seznam ponuja naslednje osnovne podatke o zasebnih zbirkah, vključenih v sistem Cobiss:

- ime knjižnice,
- vsebina zbirke,
- telefon lastnika ali kontaktne osebe,
- elektronski naslov lastnika ali kontaktne osebe.

Podatki niso organizirani v obliki preglednega oz. abecednega seznama, temveč nanizani zaporedno, kar nekoliko zmanjšuje njihovo preglednost. K temu prispeva tudi dejstvo, da omenjene zbirke ne obstajajo ločeno, temveč v okviru ene podatkovne baze in so na tak način tudi predstavljene. Gre za relativno majhno število zbirk (18), vključenih v sistem, vendar je treba poudariti, da je to – poleg podatkov o zasebnih knjižničnih zbirkah v okviru popisa slovenske kulturne dediščine – edini primer javno dostopnega seznama podatkov o tovrstnih knjižničnih zbirkah pri nas.

6. 3 STANDARDA ISO 2146:1996 IN SIST ISO 2146:2010

6. 3. 1 Predstavitev

Slovenski standard SIST ISO 2146:2010 z naslovom Informatika in dokumentacija – Registracijske storitve za knjižnice in sorodne organizacije¹⁰ nadomešča do sedaj veljaven standard ISO 2146:1996 z naslovom Dokumentacija – Direktoriji knjižnic, arhivov in dokumentacijskih centrov ter njihovih podatkovnih zbirk. Njegov namen je ponuditi podporo v procesu priprave mednarodnih direktorijev, nacionalnih registrov v dvo- ali večjezičnih državah ter nacionalnih registrov, namenjenih mednarodni rabi. Z vstopom v elektronsko dobo so se pojavili novi načini izmenjave informacij, njihovega zbiranja in objave s pomočjo interneta, kakor tudi njihove izmenjave v strojno čitljivi obliki, zato se je pokazala potreba po osnovanju revidirane različice, ki bi vključevala tudi sodobne načine upravljanja s podatki. Primarni cilj revidirane različice standarda je ponuditi vsebinsko osnovo za razvoj vseh vrst registracijskih storitev, ki so potrebne za podporo delovanju digitalnih knjižnic.

Pearceova (2000) meni, da je standard uporaben predvsem na področju podpore v procesu sestavljanja direktorijev knjižnic, arhivov, informacijskih in dokumentacijskih centrov, vključno z opisom njihovih servisov podatkovnih zbirk. Predlaga tudi novo usmeritev na področju njegove uporabnosti: njegov namen naj bo pomoč pri oblikovanju in dograjevanju direktorijev knjižnic in njim sorodnih organizacij, vključno z opisom njihovih zbirk, servisov in dejavnosti. Kot rečeno, se pravila standarda tičejo registrov, ki so vpeti v mednarodno mrežo izmenjave informacij, zato naj bi bil standard uporabljen na področju zbiranja ustreznih podatkov,

¹⁰ Angl. Information and documentation – Registry services for libraries and related organizations.

publiciranja mednarodnih direktorijev, izmenjavo podatkov v direktorijih in arhiviranja podatkov, ko ti obstajajo samo v elektronski obliki.

Bistvena razlika med obema različicama standarda se tiče predvsem zbiranja in organiziranja podatkov v elektronski obliki, kar natančneje opredeljuje novejša, revidirana različica. V najširšem smislu standard prikazuje direktorij podatkovnih elementov, ki jih je mogoče uporabiti kot osnovo za zbiranje ustreznih podatkov ter izmenjavo z drugimi registracijskimi servisi. Pojmi, ki jih uporablja standard, so naslednji:

- Atribut – podatkovni element, ki predstavlja značilnost neke skupine oz. kategorije,
- Znak – simbol, ki ima fonetični ali piktogramski pomen in navadno predstavlja del besede ali teksta,
- Koda – predstavitev dela informacije (črka, beseda ali fraza) v drugačni, navadno krajši obliki,
- Podatkovni element – osnovna enota podatkov, ki jih je mogoče identificirati in definirati,
- Podatkovni tip – termin, ki opredeljuje vsebino in strukturo elementa,
- Entiteta – zadetek v podatkovni bazi ali registru, sestavljen iz enega ali več elementov,
- Medknjižnična izposoja – izposoja ali razmnoževanje gradiva, ki poteka med dvema knjižnicama v korist končnega uporabnika,
- Register – zbirka registracijskih objektov, zbranih z namenom podpore poslovanju določene skupnosti,
- Vloga – funkcija, ki jo opravlja npr. neka skupina,
- Transakcija – stvaritev ali sprememba sporočila, ki je potrebno za podporo iskanju in vzdrževanju zapisa v registru ali njegovega elementa,
- Beseda – jezikovna enota, sestavljena iz enega ali več znakov, ki nosijo pomen.

V novejši različici je register definiran kot zbirka registracijskih objektov. Registracijski objekt je osnovni gradnik posameznega razreda, na katerem je osnovan podatkovni model, ta pa predstavlja temelj za direktorij podatkovnih elementov, ki jih

opisuje standard. Direktorij podatkovnih elementov v okviru standarda torej vsebuje urejen seznam registracijskih objektov, ki jih je mogoče popisati. Registracijski objekt je lahko zbirka, skupina, aktivnost ali servis (služba), pri čemer je zbirka definirana kot skupek predmetov v fizični ali digitalni obliki, skupina kot posameznik ali skupina ljudi, aktivnost kot dejavnost, ki se odvija skozi čas in ima za posledico neko storitev, servis pa kot sistem, ki končnemu uporabniku omogoča eno ali več opravil. Standard natančneje razlaga tako hierarhijo med različnimi registracijskimi objekti, kakor tudi odnose in povezave med njimi (zbirka npr. postane registracijski objekt takrat, ko se zaradi potreb po njenem upravljanju in uporabi izkaže potreba po natančnejši opredelitvi njenih lastnosti). Prinaša opis strukture direktorija podatkovnih elementov ter njihove urejenosti. Vsak element znotraj direktorija podatkovnih elementov ima svoj opis, ki pojasnjuje njegov namen in podatkovni tip; vsebuje lahko tudi smernice za uporabo in primere uporabe v praksi. Revidirana različica standarda definira tudi različne vrste podatkovnih tipov, ki so lahko uporabljani v procesu zbiranja podatkov ter atributov posameznega podatkovnega elementa.

Primerjava s staro različico standarda pokaže, da je novejša v celoti podrejena upravljanju s podatki v elektronskem okolju. Izdaja iz leta 1996 predvideva druge vsebine oz. uporablja drugačne izraze: najprej pojasnjuje pojem *podatkovni element*¹¹, ki ga opredeli kot osnovno podatkovno enoto za zbiranje in izmenjavo. Ta je sestavljena iz splošnega in vsebinskega dela, pri čemer predstavlja splošni del definiran pojem o izbranem podatkovnem elementu (ime, npr. *Telefonska številka ravnatelja*), vsebinskega pa določa podatkovna podrobnost (npr. *01 234 56 78*). V nadaljevanju standard pojasnjuje izraze *skupina podatkovnih elementov*¹², *serija podatkovnih elementov*¹³ in zgoraj omenjeno *podatkovno podrobnost*¹⁴. Skupino podatkovnih elementov opredeljuje kot izbor sorodnih podatkovnih elementov, ki se ujemajo z določenim vidikom informacijske poizvedbe, serijo podatkovnih elementov pa kot nadrejen pojem, in sicer izbor skupin podatkovnih elementov, organiziranih v obliki seznama in urejenih glede na njihove posamezne funkcije. Za podatkovno podrobnost pravi, da je to opis določenega dejstva ali dogodka znotraj podatkovnega elementa.

¹¹ Angl. *data element*

¹² Angl. *data element group*

¹³ Angl. *data element set*

¹⁴ Angl. *data item*

Standard omenja tudi posebno oznako (t. i. *tag*), katere funkcija je identifikacijske narave: omogoča jasno identifikacijo serije podatkovnih elementov in pripadajočih pododdelkov brez uporabe in izmenjave njihovega polnega imena.

6.3.2 Vsebina in organiziranost registrov

Revidirana različica standarda se v enem od poglavij podrobneje ukvarja z vprašanjem registracijskih objektov – opredeljuje jih kot skupino, zbirko, aktivnost ali storitev, pri čemer natančno določa, kateri opisni elementi so zanje obvezni. Ponuja tudi nekaj konkretnih primerov registracijskih objektov: *skupino* lahko predstavlja imetnik avtorskih pravic, lastnik zbirke, upravljelec določenih storitev; *zbirka* je lahko osebni arhiv, zbirka podatkov, dokumentacijski center, knjižnična zbirka, zbirka umetniških del, muzejska zbirka; *aktivnost* npr. posvetovanje, konferenca, strokovno srečanje, delavnica, raziskovalni projekt, *servis* pa služba za upravljanje z zbirkami (katalogi, portali, medknjižnično izposajo, referenčno službo) ... Vse naštetu se med seboj razlikuje s pomočjo identifikacijskega ključa, s katerim so označeni posamezni objekti. V nadaljevanju se podrobneje posveča natančni opredelitvi posamezne vrste registracijskega objekta in njegovih značilnosti:

- *Skupina*: oseba ali skupina ljudi (zveza, združenje, korporacija). Po standardu je potrebna označba razlikovanja med fizično osebo ali (organizirano) skupino ljudi. Priporoča tudi podrobnejšo opredelitev spola, zaposlitve, področja delovanja. Kot primere natančneje navaja: *skupino na splošno* (družina, organizacija); *družino* (klan, dinastija, enota družine, matriarhija, patriarhija); *organizacijo* (izobraževalno, vladno, zasebno); *knjižnice in sorodne organizacije* (arhivi, knjigarne, dokumentacijski centri, galerije, osnovne in srednje šole, univerze, založniki ...) in *knjižnice* (visokošolske, univerzitetne, vladne, nacionalne, zasebne, javne, državne ...).
- *Zbirka*: skupek predmetov v fizični ali digitalni obliki, ki so tretirani kot celota, namenjena delu. Standard opredeljuje štiri glavne vrste zbirk: *kolektivno delo* (dela, ustvarjena kot posamezne in samostojne enote, naknadno zbrane v zaključeno celoto, namenjeno širši distribuciji in uporabi); *arhiv oz. skladišče* (zbirka predmetov v fizični in elektronski

obliki, ki vsebujejo informacije, in je zbrana z namenom shranjevanja in ohranjanja vsebin); *katalog ali kazalo* (zbirka, ki vsebuje popis virov z vsebino enega ali več arhivov oz. zaključenih zbirk). Standard priporoča razločevanje glede na vrsto zbirke ter tudi opredelitev njenega obsega, prirasta, odpisa, meril za nakup novih enot, arhiviranje starega gradiva, vsebinskih področij itd.

- *Aktivnost*: dejavnost, ki se odvija skozi čas in ima za posledico določen učinek. V okviru standarda je opredeljenih pet vrst aktivnosti: *nagrada* (kar je podeljeno nekemu kot priznanje za odličnost na določenem področju); *študij oz. tečaj* (proces izobraževanja, razdeljen v niz učnih ur ali srečanj); *dogodek* (kar se zgodi na določenem kraju ali ob določenem času kot organizirana aktivnost z udeleženci ali občinstvom) ter *program* (sistem ali aktivnosti, namenjen zadovoljevanju potreb javnosti po izobraževanju, kulturi ...) Primeri: *aktivnost* – tečaj, dogodek, projekt; *nagrada* – certifikat, subvencija, medalja, premija; *tečaj* – kolokvij, diskusija ...; *dogodek* – konferenca, koncert, plesna predstava, razstava, festival, predavanje, srečanje, seminar, delavnica ... Tudi na tem področju standard priporoča razločevanje aktivnosti glede na vrsto.
- *Servis*: sistem, ki končne uporabnike oskrbuje z eno ali več uporabnih funkcij. Standard opozarja, da je pojem storitev mišljen veliko širše, kot nakazuje njegova definicija in v nadaljevanju kot primer storitve navaja primer kataloga, ki omogoča dostop do zbirke podatkov o gradivu v neki knjižnici. Kot pravi, ponujajo knjižnice vsaj dve storitvi – on-line javno dostopen katalog in servis, ki omogoča dostop do taistega kataloga. Tudi v primeru storitev standard priporoča razločevanje po tipu glede na osnovni namen in pogoje poslovanja določenega sistema. Natančneje naj bi bil opredeljen tudi nabor funkcij, ki jih omogoča servis, dostopnost, pogoji in vrste uporabe, protokol za izmenjavo podatkov med poizvedovalcem in ponudnikom itd.

Standard priporoča tudi navedbo nekaterih splošnih podatkov oz. elementov, kot so elektronski naslov, fizični naslov, lokalna valuta, časovni pas, jezik, lokacija ipd., kar je posebej smotrno v primeru mednarodne izmenjave podatkov.

Starejša različica standarda, ISO 2146:1996, smernice za pripravo direktorijev opredeljuje nekoliko drugače. V izhodišču uvaja termin podatkovni element, ki ga v nadaljevanju razširi, in sicer piše o seznamu podatkovnih elementov. Slednji predstavlja nekakšno osnovo za zbiranje, beleženje, tiskanje in izmenjavo podatkov, ki opisujejo različne institucije. Podatkovni elementi naj bi bili sistematično in hierarhično urejeni, pri čemer najširši pojem predstavlja *serija* podatkovnih elementov. Podrejena ji je *skupina* podatkovnih elementov, tej pa posamezni podatkovni element. Vsakemu od teh je določena tri črkovna oznaka (t. i. *tag*), katere funkcija je lažja izmenjava podatkov med sistemi, prilagojenimi standardu ISO 2709. Namen seznamov, organiziranih na ta način, je nuditi osnovno informacijo o tem, katere podatke je potrebno zbrati, da lahko oblikujemo direktorij. Standard tudi predlaga matrico za navajanje podatkov v različnih vrstah direktorijev, pri čemer opozarja na razlike v splošnosti ali posebnosti obravnavanih institucij. Podatkovne elemente je potrebno upoštevati v različnih fazah priprave direktorija: pri pripravi vprašalnikov, ob začetnem zbiranju in zapisovanju oz. shranjevanju podatkov, pripravah za tisk oz. grafično obliko, do končnega izbora posameznih elementov za oblikovanje kazala direktorija. V primeru, da gre za register v tiskani obliki, standard opozarja tudi na pomembnost končne (grafične) podobe, v zvezi s katero ponuja naslednje smernice oz. predlaga naslednje vsebine:

- *Naslov* naj jasno navaja vrsto publikacije in namen direktorija; če je potrebno, v več jezikih.
- *Vsebinsko kazalo*: njegov cilj je prikazati, na kakšen način je vsebina direktorija organizirana.
- *Predgovor* sledi kazalu vsebine in podaja obseg in organiziranost direktorija ter kriterije, na podlagi katerih so bili podatki izbrani. Vsebuje naj tudi navodila za uporabo in podatek o trajanju veljavnosti informacij, ki jih direktorij vsebuje.
- *Osrednji del direktorija* predstavljajo vnosi podatkovnih elementov, katerih urejenost je odvisna od vrste direktorija in njegove namembnosti. Lahko je urejen glede na geografsko območje, vrsto institucije, temo itd. Urejenost tega

dela vpliva tudi na morebitne pododdelke, ki naj sledijo načelom osrednjega. Vsi vnosi naj bi bili zaporedno oštevilčeni in naj bi vsebovali vsaj najosnovnejše podatkovne elemente.

- *Zaključno kazalo* kot končni del publikacije uporabnika napoti k posameznemu vnosu na podlagi njegove zaporedne številke. Vrsta in število kazal na koncu publikacije je odvisna od organiziranosti vsebine, torej osrednjega dela direktorija; v primeru, da je direktorij namenjen širši (mednarodni) uporabi, standard predlaga uporabo imen institucij v originalni in prevedeni obliki.

6. 4 DIREKTORIJI (REGISTRI) SLOVENSКИH ZASEBNIH KNJIŽNIČNIH ZBIRK

Revidirana različica standarda ISO 2146 prinaša osnovni model za oblikovanje registracijskih storitev za knjižnice in njim sorodne institucije. Kaj registracijske storitve pravzaprav so in kako so podatki uporabljeni, pa je odvisno od mnogih dejavnikov. Splošno vodilo je, da s podatki v smislu ustvarjanja in ohranjanja najbolje upravljajo posamezniki ali institucije, ki jih potrebujejo v prvi vrsti. Navadno registri knjižnic in njim sorodnih institucij temeljijo na določenem primarnem registracijskem objektu (knjižnica, zbirka ipd.), na katerega se lahko navezujejo določene podrejene enote (npr. administrativni oddelki). Standard navaja tudi, da je mogoče določene zbirke zadovoljivo opisati tudi na drugačne načine, ne da bi jih bilo potrebno obravnavati kot registracijske objekte.

Zapisali smo že, da je knjižnica *strokovno obdelana* in tako urejena zbirka tiskanega in drugega gradiva, da je *uporabna*. V njej delujejo strokovnjaki, ki skrbijo za *zbiranje, posredovanje* in *ustrezno hrambo* gradiva, hkrati pa knjižnica vse bolj predstavlja tudi *informacijski servis*, ki je dostopen brez prostorskih in časovnih omejitev. Ta strokovna opredelitev pojma knjižnica predstavlja vodilo pri razmišljanju, katere podatke o zasebnih zbirkah je smiselno zbirati in organizirati v obliki registra. Bibliotekarski terminološki slovar zasebne knjižnice (vključno z njihovimi zbirkami) opredeljuje kot »*knjižnice, ki so zasebna lastnina, navadno namenjena določeni skupini uporabnikov*« (2009, str. 63). Področja, ki nas v tem pogledu zanimajo, lahko razdelimo v naslednje skupine:

- lokacija zbirke,
- lastniki,
- način pridobitve zbirke,
- vrsta gradiva,
- obseg fonda,
- tematska področja,
- način obdelave gradiva (katalogi, inventarne knjige),
- hramba oz. postavitev gradiva (pristop, urejenost gradiva),
- izposoja oz. dostopnost gradiva.

Pri osnovanju izhodišč za oblikovanje registra slovenskih zasebnih knjižničnih zbirk glavni izziv predstavlja vsebinski del, zato smo se pri oblikovanju predloga osredotočali predvsem na ta vidik. Predhodno omenjena primera¹⁵ lahko služita kot osnova v smeri oblikovanja vsebinskih elementov za pripravo enotnega direktorija slovenskih zasebnih zbirk, pri čemer register eksperimentalne baze zasebnih knjižnic (COLIB.SI, Baze podatkov o slovenskih knjižnicah: Zasebne zbirke – knjižnice), vsebuje zgolj nekatere od podatkov, ki jih priporoča ISO 2146:1996. K bolj celoviti informaciji bi pripomogel širši nabor postavk; Tabela 1 prikazuje predlog razširjenega registra s pripadajočimi elementi:

Tabela 1: Predlog vsebine registra

SPLOŠNO	
Ime zbirke	Zasebna zbirka Micke Knjigožer
Ime lastnika	Joško Knjigožer
Sigla v COBISS	55998
Vrsta in status zbirke	Zasebna – podrejena
Naziv matične knjižnice	Splošna knjižnica Molj
Oseba, odgovorna za zbirko	Marija Sova

¹⁵ Baza podatkov o slovenskih knjižnicah COLIB.SI (Zasebne zbirke – knjižnice) in projekt Memoria Scripta Sloveniae

Naslov	Na polici 5, 1234 Skladišče
Telefon/faks odgovorne osebe	01 234 56 78
Elektronski naslov	marija.sova@sk-molj.si
Spletna stran	Ne
PODATKI O ZBIRKI	
Vrsta gradiva	Monografske publikacije Neknjižno gradivo
Tematska področja	Gospodinjstvo, kuharstvo, dvojezične razglednice
Obseg zbirke	2.000 enot
Način popisa	Vključena v COBISS (delno), delno neobdelana
Katalog	Računalniški (OPAC)
Inventarna knjiga	Da
Postavitev gradiva	Ločeni prostori (namenski prostor)
Organizacija gradiva	Sistem UDK
Dostopnost	Vsem brez omejitev
Izposoja	Prezenčna

Predlagana shema predstavlja osnovo za zbiranje podatkov. Tudi ISO 2146:1996 priporoča vnaprejšnjo pripravo natančnega vprašalnika, na podlagi katerega je mogoče zbrati ustrezen obseg in vsebino za vnos.

Starejša različica standarda nemalo pozornosti posveča tudi organizaciji in izgledu direktorijev v tiskani obliki. Registri v tiskani obliki, ki smo si jih ogledali, so zelo obsežni in v večini primerov v isti publikaciji prinašajo sezname podatkov, ki so organizirani na različne načine: npr. knjižnice po abecednem redu imen, knjižnice po abecednem redu države, v kateri delujejo (če gre za mednarodni register), itn. Na tak način organizacije podatkov smo naleteli pogosteje v primeru, ko je register vseboval veliko število knjižnic in posledično veliko količino informacij, ki jih je bilo treba urediti pregledno in na tak način, da je mogoče najti informacijo čim hitreje. V dobi, ki jo zaznamuje dostop do podatkov v digitalni obliki, se zato zdi bolj smiselno oblikovanje registrov na podlagi revidirane različice standarda ali kombinacije obeh z namenom natančnejšega popisa obstoječih zbirk oz. dopolnitve že obstoječih podatkov,

ki bi omogočali dostop v elektronski obliki – s tiho ambicijo, da se do sedaj razkritim zasebnim knjižničnim zapuščinam morda v prihodnosti pridružijo nove.

7 RAZISKAVA

7.1 OPIS RAZISKOVALNEGA PROBLEMA IN HIPOTEZ

Za knjižnice velja splošno prepričanje o njihovi koristnosti in vlogi, ki jo imajo v družbi ter okolju nasploh. Posameznik in družba imata zaradi delovanja knjižnice koristi tako v ekonomskem smislu kot tudi v smislu izobraževanja, kulture itd., družbena vrednost knjižnice pa je v najširši javnosti najbolj prepoznavna in zajema širok spekter področij (Ambrožič, Badovinac, 2009). Svoje poslanstvo knjižnice udejanjajo skozi aktivnosti oz. dejavnosti, ki jih kot javno službo opredeljuje Zakon o knjižničarstvu (2001), te pa med drugim zajemajo:

- zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva,
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij,
- izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov,
- varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik.

Knjižnice torej skozi različne dejavnosti upravičujejo sloves nepridobitnih institucij, ki okolju na mnogih področjih doprinašajo dodano vrednost. Knjiga, kot osrednja »dobrina«, ki jo knjižnice ponujajo, je v človekovem vsakdanu od nekdaj zasedala posebno mesto, prav tako potreba po njeni dostopnosti. Ohranjanje knjig tudi s pomočjo osebnih zbirk, ki so nazadnje postale del zbirk javnih knjižnic, ima velik pomen na področju ohranjanja določenih vsebin, zato igrajo zbiratelji knjig in njihove knjižnice v tem kontekstu pomembno vlogo.

Pri oblikovanju hipotez izhajamo iz osnovne predpostavke, da knjižnične zbirke, ki so bile nekoč zasebna last, zaradi svojega izvora vsebujejo gradivo različnih vrst ali vsebin, ki javnosti ni širše znano in se na prvi pogled tudi ne zdi splošno dostopno. Cilj raziskave je zato ugotoviti, kakšne so značilnosti zasebnih knjižničnih zbirk glede na različne kriterije, opredeliti kategorije integriranosti v zbirke javno dostopnih knjižnic in prikazati, kako je dostopnost zasebnih zbirk povezana z načinom vključenosti v fond javnih knjižnic ter kako je povezana z načinom popisa.

Hipoteze:

1. Zasebne knjižnične zbirke vsebujejo gradivo različnih vrst in vsebin.
2. Zasebne knjižnične zbirke so v javnosti dostopne na različne načine.
3. Njihova dostopnost za uporabnike je odvisna od načina popisa in postavitve zbirke.

7. 2 NAMEN IN CILJI RAZISKAVE

Na podlagi rezultatov je glavni namen raziskave:

- prikazati značilnosti zbirk, in sicer:
 - obseg,
 - vrste gradiva,
 - tematska področja,
 - način popisa,
 - način postavitve oz. hrambe,
 - vrsto dostopnosti;
- opredeliti kategorije integriranosti zasebnih knjižničnih zbirk v zbirke javnih knjižnic,
- prikazati povezanost med načinom popisa oz. postavitve zbirke in dostopnostjo.

7. 3 METODOLOGIJA (OPIS METODE, VZORCA)

Pri iskanju odgovora na raziskovalna vprašanja smo se odločili za uporabo anketne metode. Angleški ustreznik zanjo je »survey research« oz. »survey study« (pregledna študija), pri čemer so mnenja o ustreznosti prevoda deljena¹⁶. Anketna metoda omogoča zbiranje podatkov na podlagi izbora naključnih vzorcev iz večje ali manjše populacije, njen namen pa je pridobiti sodobno znanje o raziskovalnem problemu. Ta način raziskovanja omogoča posploševanje na različnih področjih raziskovane populacije, npr. glede njenih značilnosti, mnenj, prepričanj njenih predstavnikov in njihovih navad brez zajema celotne populacije (Ambrožič, 2008). Namesto tega raziskovalec iz populacije izbere njen manjši del (vzorec), izsledke

¹⁶ Ambrožičeva (2004, 2008) meni, da je namesto izraza *pregledna študija* ustrežnejši prevod *anketna metoda*, ki ga uporabljamo v nadaljevanju.

študije pa razširi na večjo skupino. Anketna metoda ima tudi to prednost, da omogoča prihranek pri porabi časa in denarja, ne da bi bilo za to potrebno žrtvovati učinkovitost, natančnost in ustreznost rezultatov.

S pomočjo anketne metode raziskovalci v glavnem pridobivajo tri vrste podatkov:

- podatke o dogodkih v nekem obdobju,
- podatke o značilnostih članov neke tematske skupine,
- podatke o stanju.

Za zbiranje podatkov se uporabljajo različne tehnike ali njihove kombinacije: vprašalnik, intervju in opazovanje z udeležbo. Ker je cilj večine takšnih študij pridobiti podatke, ki bodo omogočali natančen opis stanja oz. odnosa med spremenljivkami, smo pri zbiranju podatkov največ pozornosti posvetili zbiranju podatkov in učinkovitosti pri tem. Za zbiranje podatkov in ugotavljanje obstoječega stanja smo kot instrument raziskovanja uporabili polstrukturiran anketni vprašalnik, poslan po elektronski pošti. V primeru nevrnjenega vprašalnika, manjkajočih ali nepopolnih podatkov smo le-te dopolnili s pomočjo telefonskega intervjuja odgovorne osebe (vodje knjižnice) oz. osebe, odgovorne za področje domoznanstva.

Vprašalnik je bil preprost in neobsežen – sestavljalo ga je 8 različno oblikovanih vprašanj: glede na način odgovarjanja smo se odločili za kombinacijo odprtih in zaprtih vprašanj, pri čemer so prevladovala zaprta – respondenti so imeli večinoma možnost izbire med vnaprej ponujenimi odgovori, pri zadnjih treh vprašanjih pa je bila ponujena tudi možnost *Drugo*, s čimer smo želeli zajeti tudi morebitne posebnosti, odstopanja ... Kombinirano vprašanje je bilo tudi na temo vrste gradiva, pri katerem je bila zadnja od ponujenih možnosti odprta oz. smo od respondentov želeli pridobiti nekoliko natančnejšo opredelitev. Za prevladujoč zaprti tip vprašanj smo se odločili predvsem zaradi nadaljnje lažje obdelave podatkov in oblikovanja raziskovalnih izsledkov – opredelitve značilnosti zbirk glede na obseg, vrsto gradiva itd., določanje kategorij vključenosti zbirk med ostali fond, odkrivanje povezave med načinom popisa in dostopnostjo ... Značilnost zaprtega tipa vprašanj je, da ponujajo odgovore z različnimi možnostmi; uporabna so tudi v procesu preverjanja hipotez (Ibid., 2008).

Vprašanje odprtega tipa je bilo zgolj eno, in sicer na temo področij, ki jih zajemajo zbirke. Anketirancem smo tako pri odgovoru dali popolno svobodo; želeli smo pridobiti čim širši nabor odgovorov oz. področij, kakor jih vidijo respondenti. V oklepaju ob koncu vprašanja jim je bilo ponujeno nekaj usmeritev, kako lahko oblikujejo odgovore. Prednost odprtega tipa vprašanj je popolnejši posnetek dejanske situacije, saj respondenti niso »obremenjeni« z vnaprejšnjimi predstavami izvajalca raziskave, poleg tega ta vrsta vprašanj ni tako zahtevna za sestavo. Dve od omejitev pa sta zapletenejša obdelava pridobljenih podatkov in vprašanje kakovosti odgovorov, s čemer smo se srečali tudi v procesu analize pridobljenih podatkov.

Anketni vprašalnik je vseboval tudi uvodni del, v katerem je bila ob prošnji za sodelovanje anketirancem razložena tema raziskave ter predstavljen njen namen. Seznanili smo jih z osnovnimi navodili za izpolnjevanje in navedli kontaktne podatke, kamor so se obračali v primeru dodatnih vprašanj.

Na področju bibliotekarstva je anketna metoda trenutno najprimernejša za raziskovanje mnogih vprašanj (Busha in Harter, 1980, str. 61), pri izvedbi pa je najpomembnejša izbira ustreznega (reprezentativnega) vzorca. Vzorec, na katerem je bila opravljena raziskava, je bil zaradi specifičnosti področja izbran nenaključno – v našem primeru so ga predstavljale zasebne zbirke pod okriljem naslednjih slovenskih knjižnic, vključene v sistem Cobiss (skupno 191 knjižnic):

- splošne knjižnice,
- specialne knjižnice,
- NUK,
- UKM,
- specialne knjižnice s področja kulture,
- specialne knjižnice s področja kulturne dediščine,
- visokošolske knjižnice.

V anketnem vprašalniku, ki jim je bil posredovan¹⁷, je bilo opredeljeno merilo, kaj razumemo kot zasebno knjižnično zapuščino in kaj želimo vključiti v raziskavo: korpus monografskih, serijskih publikacij ali neknjižnega gradiva, ki je nastal kot plod dolgoletnega načrtnega zbiranja neke fizične osebe oz. posameznika in je predstavljal

¹⁷ Po potrebi smo dodatne informacije o okvirih raziskave podali telefonsko.

njegovo zasebno last ter tvoril njegovo osebno knjižnico, pri čemer se je ta oseba (ali njeni potomci) strinjala, da gradivo (v celoti ali delno) knjižnica na neki točki prevzame v trajno hrambo in upravljanje. Opredelili smo tudi okvirno številčno mejo, v okviru katere smo zbirke obravnavali kot zasebni korpus: okoli 20 enot gradiva¹⁸. Vzorec je štel 167 zbirk, za katere smo od odgovornih oseb iz zgoraj omenjenih knjižnic pridobili željene podatke.

7.4 POTEK RAZISKAVE

Raziskava je potekala v dveh delih: anketni vprašalnik, sestavljen iz 8 kratkih vprašanj, je bil po elektronski pošti posredovan vodjem oz. odgovornim osebam knjižnic v začetku januarja 2011. Med 15. januarjem in 15. februarjem 2011 je potekalo zbiranje izpolnjenih anketnih vprašalnikov in preverjanje odgovorov. V primeru nevrnjenih vprašalnikov ali pomanjkljivih oz. nejasnih odgovorov smo v marcu 2011 naknadno opravili dodatne telefonske intervjuje z odgovornimi osebami posameznih knjižnic, pri čemer smo ob zaključenem anketiranju pridobili popolne podatke za 167 zasebnih knjižničnih zbirk, lociranih pod okriljem javnih knjižnic, vključenih v raziskavo¹⁹. Del knjižnic je sodelovanje iz različnih razlogov odklonilo²⁰, del pa posredovalo podatek, da s takšnim gradivom ne razpolagajo.

Anketni vprašalnik se je izkazal kot orodje, ki sicer omogoča hitro pridobivanje podatkov, a hkrati prinaša določene omejitve. Slednje so se najbolj jasno pokazale v primerih določenih respondentov, ki so se oglasili s podvprašanji, največkrat na temo opredelitve zasebne zapuščine (zbirke). Zato smo se v teh primerih odločili za dodatne telefonske intervjuje, ki so omogočili pridobivanje natančnejših podatkov.

Vprašalnik je bil sestavljen iz uvodnega besedila, ki pojasnjuje področje, namen in cilje raziskave²¹ ter 8 vprašanj; prvi dve v analizi nista zajeti in smo ju uporabili zgolj za interne potrebe popisa. Vprašanja št. 3–5 prinašajo odgovore v zvezi z značilnostmi zasebnih zbirk, zadnja tri vprašanja pa na temo povezave med načinom popisa oz.

¹⁸ V nekaj primerih so knjižnice poročale, da so jim posamezniki kot zasebno zapuščino želeli podariti manjše število knjig (npr. 5–10), česar si niso razlagali kot »resno« zbirko, hkrati pa smo v okviru raziskovalnega procesa naleteli na primere, ko je knjižnica razpolagala z npr. zaključeno zbirko razglednic v manjšem obsegu.

¹⁹ Od 191 knjižnic, ki jim je bil poslan vprašalnik, jih določen delež z zasebnimi zapuščinami ne razpolaga, nekatere pa hranijo zbirke več različnih oseb.

²⁰ Ena od njih s pomenljivim pojasnilom, da »imajo kup pomembnejšega dela in se s takimi neumnostmi nimajo časa ukvarjati«.

²¹ Uvodni del je bil anketirancem posredovan kot glavni del elektronskega sporočila, vprašalnik pa v priponki.

postavitve in dostopnostjo uporabnikom. Pri večini so bila vprašanja sestavljena tako, da je bilo – glede na domnevno raznolikost v postavitvi, obdelanosti posamezne zbirke – možnih več odgovorov.

Zbrani podatki so bili obdelani s pomočjo aplikacije Microsoft Word in so podrobneje grafično prikazani v nadaljevanju.

7.5 ANALIZA REZULTATOV

Kot že omenjamo, sta prvi dve vprašanji služili zgolj za potrebe internega popisa zbirk – nazivov vseh anketiranih knjižnic zato ne bomo navajali, kot zanimivost pa služi podatek, da večina splošnih knjižnic, ki nosi ime po različnih pisateljih, po pričakovanjih v okviru svojega fonda hrani njihovo zasebno knjižno zapuščino²². V ostalih primerih gre za zapuščine, ki so jih knjižnicam prepustili npr. potomci raznih ustvarjalcev, šolnikov, intelektualcev ...

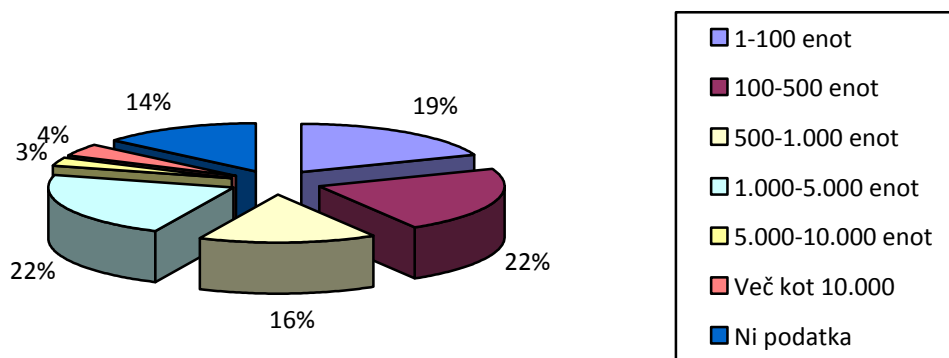
Tretje vprašanje, ki smo ga zastavljali, je ponudilo odgovor glede obsega zbirke. Kategorij v razponu od 1 do 10.000 enot, v katere so respondenti glede na obseg uvrščali posamezne zbirke, je bilo 6 oziroma 7 – ponujena je bila tudi možnost v primeru, da knjižnica ne razpolaga s podatkom o obsegu fonda. V nekaterih primerih so odgovorni podali zgolj oceno o obsegu gradiva, in sicer v primerih, da gradivo iz zasebnih zapuščin še ni bilo inventarizirano oz. popisano na druge načine, ki bi omogočali pridobitev natančnih podatkov o obsegu.

Analiza odgovorov²³ je pokazala, da zasebne zapuščine, ki jih hranijo knjižnice, najpogosteje štejejo od 100 do 500 oz. 1.000 do 5.000 enot. Ti kategoriji je navedlo 22 % vprašanih. Tesno jim sledi jim kategorija 1 do 100 enot, ki jo je označilo 19 % respondentov, 16 % se je odločilo za 500 do 1.000 enot, v najnižjem odstotku pa so zastopane zapuščine v velikem obsegu – od 5.000 do 10.000 enot oz. več kot 10.000 enot. Za te se je odločilo zgolj 3 oz. 4 % vprašanih. 14 % anketiranih knjižnic s podatkom o obsegu zasebnih zbirk v okviru svojega fonda ne razpolaga.

²²Npr. zasebna knjižnična zbirka Jožeta Udoviča, Franceta Bevka ...

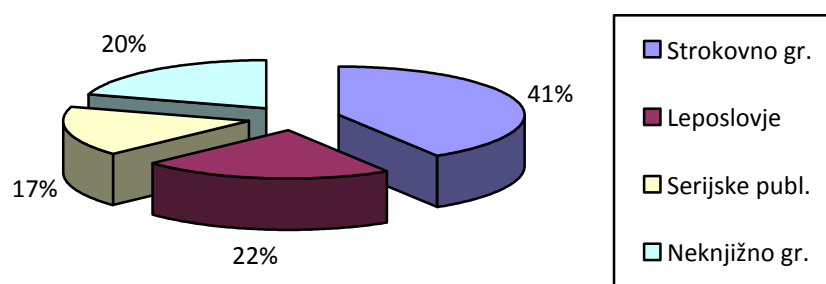
²³Slika 1

Slika 1: Obseg zbirke

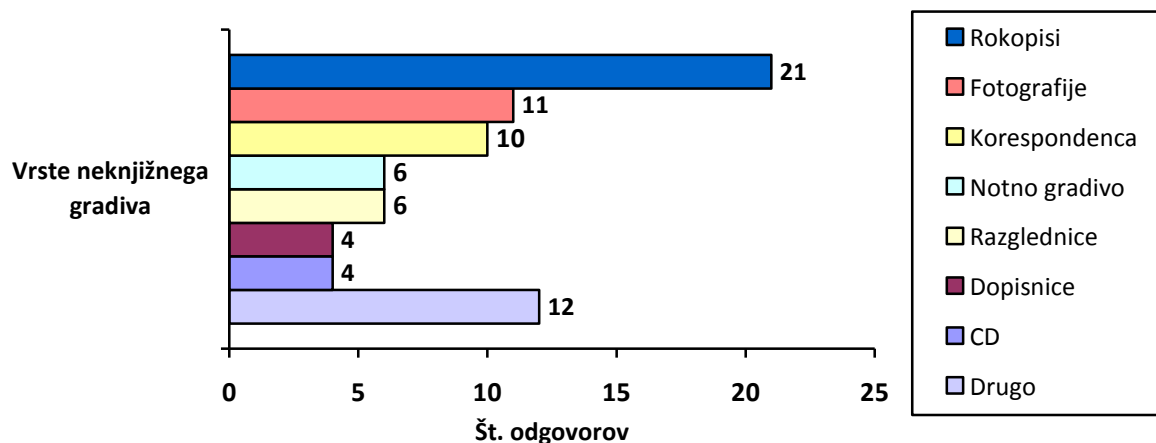
Naslednje, kar nas je zanimalo, je bila vrsta gradiva, ki ga vsebuje zbirka. Oblikovali smo štiri kategorije glede na tipologijo (monografske publikacije – strokovno oz. leposlovno gradivo, serijske publikacije in neknjižno gradivo), respondenti pa so lahko izbrali več odgovorov. Kot je razvidno s Slike 2, odgovori nakazujejo, da v okviru zasebnih knjižničnih zbirk največji delež predstavljajo monografske publikacije, in sicer strokovno gradivo 41 %, leposlovje pa 22 %. Sledi neknjižno gradivo (20 %) in v nekoliko manjšem deležu serijske publikacije (17 %).

Slika 2: Vrsta gradiva

V okviru poizvedovanja o vrsti gradiva smo pri odgovoru *Neknjižno gradivo* ponudili možnost konkretne opredelitve, v okviru katere smo želeli natančneje izvedeti, za katero vrsto neknjižnega gradiva gre. Slika 3 prikazuje, kateri odgovori so se – v primeru, da so se respondenti odločili za opis podrobnosti – pojavljali najpogosteje.

Slika 3: Neknjižno gradivo (največkrat omenjeno)

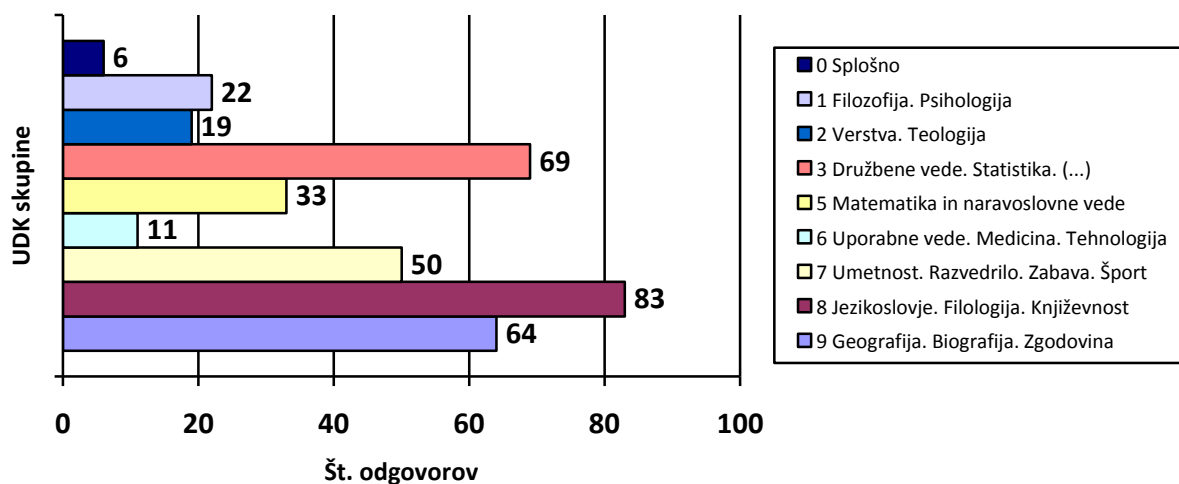

V tej skupini so bili največkrat omenjeni rokopisi, sledijo jim fotografije, korespondenca, notno gradivo in razglednice ter dopisnice in CD-ji. Respondenti, ki so se odločili za opredelitev v sklopu možnosti *Drugo*, so omenjali plakate, drobne tiske, tipkopise, lepake, kartografsko gradivo, gledališke liste, različne dokumente osebne narave in grafike. Našteto se je pojavljalo v manjšem številu (enkrat do dvakrat).

Peto vprašanje²⁴ je bilo odprtega tipa, in sicer z namenom, da bi se izognili vnaprejšnjemu »vsiljevanju« določenih tematskih skupin; posledično smo želeli zajeti čim širši spekter tematskih področij, ki jih vsebujejo zbirke. Odgovore so anketirani večinoma oblikovali v slogu predmetnih oznak, po vsebinski analizi pa smo jih strukturirali in jih tematsko uvrstili v posamezne skupine UDK. Slika 4 prikazuje zastopanost različnih področij na podlagi razvrstitve v UDK skupine.

²⁴ »Čim podrobneje naštejete tematska področja, ki jih zbirka zajema. (Npr. medicina, arheologija, slovensko leposovje, letalstvo, politika ipd.)«

Slika 4: Tematska področja – UDK skupine

Največji delež gradiva v zasebnih knjižničnih zbirkah prihaja iz UDK skupine 8, torej s področja jezikoslovja, filologije in književnosti. Sledi področje družbenih ved (UDK skupina 3), takoj za njim pa UDK skupina 9 – geografija, biografija in zgodovina. Tematska področja iz skupine 7 (umetnost, razvedrilo, zabava, šport), so bila omenjena petdesetkrat, sledi področje matematike in naravoslovnih ved (UDK skupina 5) ter za njim UDK skupina 1 – filozofija in psihologija. Najmanjkrat so anketirani navedli vsebinska področja iz UDK skupin 2 (verstva, teologija), 6 (uporabne vede, medicina, tehnologija) in 0 (splošno).

V okviru posameznih UDK skupin smo se v nadaljevanju želeli natančneje prepričati, katera tematska področja zajemajo zasebne knjižnične zbirke. Zastopanost se je izkazala kot zelo bogata in raznolika, kar prikazuje Tabela 2²⁵. Izkazalo se je, da so v smislu raznolikosti predmetnih oznak, ki so jih navajali respondenti, najbolj pestro zastopana področja iz UDK skupin 3 (Družbene vede), 7 (Umetnost, razvedrilo, zabava, šport), 8 (Jezikoslovje, filologija, književnost), z nekoliko skromnejšim naborom predmetnih oznak pa jim sledita skupini 5 (Matematika in naravoslovne vede) in 9 (Geografija, biografija, zgodovina). Najmanjše število različnih predmetnih oznak se je pojavljalo v okviru UDK skupin 0 (Splošno), 1 (Filozofija, psihologija), 2 (Verstva, teologija) in 6 (Uporabne vede, medicina, tehnologija).

²⁵ Predmetne oznake so navedene padajoče, kar pomeni, da je prva, navedena v posamezni skupini, zbrala največ glasov, zadnja pa najmanj.

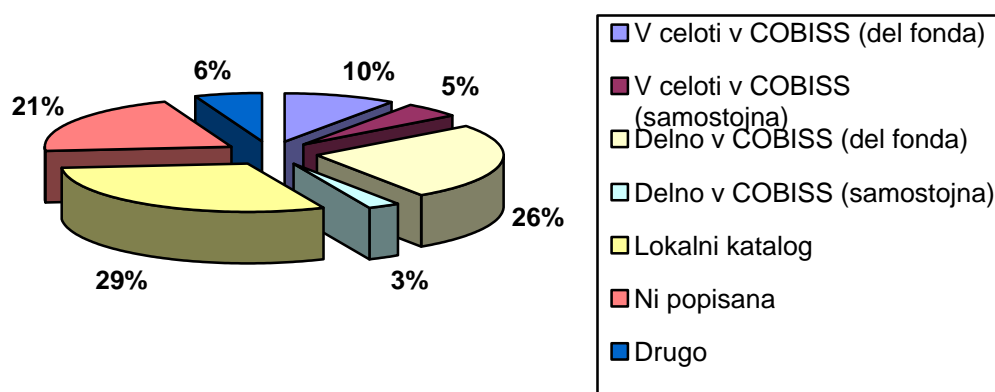
Tabela 2: Tematska področja – podrobno

UDK SKUPINA	PODROČJA (PREDMETNE OZNAKE)
0 Splošno	bibliografije, koledarji, bibliotekarstvo, stenografija
1 Filozofija. Psihologija	filozofija, psihologija, etika
2 Verstva. Teologija	verstvo, teologija, okultne vede
3 Družbene vede	politika, pravo, etnologija, sociologija, družbene vede, ekonomija, statistika, gospodarstvo, narodne manjšine, demografija, pedagogika, srednje šolstvo, javna uprava, bonton, ljudsko slovstvo
5 Matematika in naravoslovne vede	živalstvo, naravoslovje, rastlinstvo, biologija, geologija, matematika, antropologija, fizika
6 Uporabne vede. Medicina. Tehnologija	medicina, kuharstvo, kmetijstvo
7 Umetnost. Razvedrilo. Zabava. Šport	likovna umetnost, glasba, umetnost, umetnostna zgodovina, fotografija, arhitektura, gledališče, zbori, film, restavratorstvo, balet, šah, muzikologija, spomeniško varstvo
8 Jezikoslovje. Filologija. Književnost	leposlovje, jezikoslovje, književnost, literarna zgodovina, slavistika, literarna teorija, esejistika, poezija, primerjalna književnost
9 Geografija. Biografija. Zgodovina	zgodovina, domoznanstvo, geografija, arheologija, biografije, arhivistika

Šesto vprašanje je bilo zaprtega tipa in je ponudilo odgovor na vprašanje na temo načina popisa zbirk. Ponujenih je bilo več možnosti, pri čemer smo nabor odgovorov oblikovali na podlagi treh osnovnih izhodišč: a) da je gradivo obdelano v sistemu Cobiss, b) da je obdelano na drugačen način (npr. v lokalnem katalogu) in c) da ni obdelano. Možne odgovore v primeru vključenosti gradiva v Cobiss smo nato oblikovali v skladu s predpostavkama, da je gradivo obdelano ali kot samostojen korpus ali kot enakovreden del ostalega fonda, bodisi delno bodisi v celoti. Za morebitne ostale opcije smo dodali možnost *Drugo*.

Kot je razvidno s Slike 5, se je izkazalo, da je največji delež gradiva (29 %) popisano v druge vrste katalogu, dostopnem zgolj lokalno v posamezni knjižnici. Nekoliko nižji delež (26 %) je delno obdelan kot enakovreden del ostalega knjižničnega gradiva, dostopen preko Cobissa. 21 % zasebnih knjižničnih zbirk ni popisanih, 10 % je v celoti obdelanih kot enakovreden del gradiva in vključenih v Cobiss, 6 % vprašanih pa se je odločilo za možnost *Drugo*²⁶. V zadnji skupini – v celoti kot samostojna zbirka obdelana v sistemu Cobiss oz. delno kot samostojna zbirka, obdelana v sistemu Cobissu, se je uvrstil najmanjši delež zasebnih knjižničnih zbirk: 5 % in 3 %.

Slika 5: Način popisa

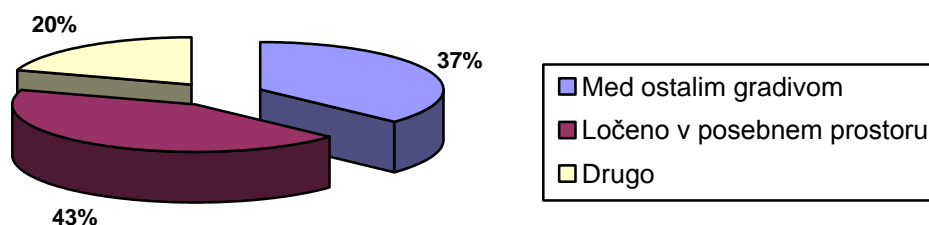

V okviru predzadnjega vprašanja nas je zanimal način postavitve: ali je zapuščina umeščena med ostalo gradivo (in posledično na nek način »skrita«) ali se nahaja v posebnem namenskem prostoru oz. policah. Analiza odgovorov²⁷ je pokazala, da je skoraj polovica (43 %) zasebnih zbirk locirana v posebnih, namenskih prostorih kot so npr. spominske sobe ali določeno mesto na oddelku za domoznansko gradivo. Nekaj manj, 37 % zbirk je pomešanih med ostalo gradivo, 20 % respondentov pa je izbralo možnost *Drugo*. Najpogostejši odgovori, ki so se pojavljali v tem sklopu, so bili: arhiv, skladišče, druge dislocirane enote oz. lokacije.

²⁶ Respondenti so v okviru te možnosti navajali sledeče: popis v poseben zvezek, ročni popis s spiralno vezavo in tiskan delovni popis.

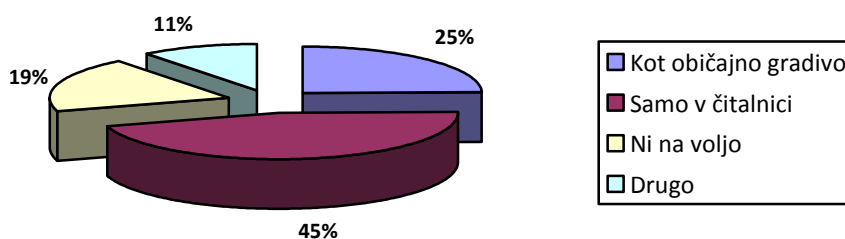
²⁷ Slika 6

Slika 6: Postavitev zbirk

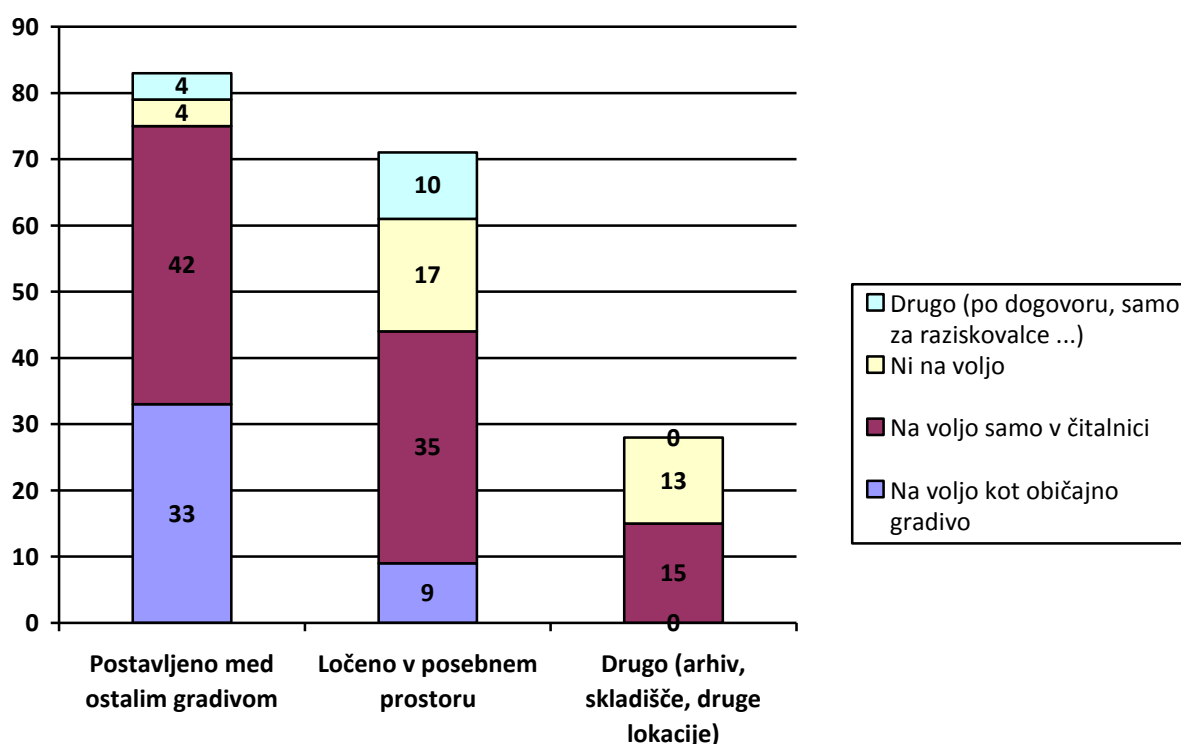
Kot zadnje nas je zanimalo vprašanje dostopnosti gradiva: ali je na voljo za izposajo kot običajno gradivo ali je na voljo zgolj v čitalnici ali sploh ni na voljo. Slika 7 prikazuje, da je skoraj polovica zbirk (45 %) na voljo v čitalnici, četrtina (25 %) za izposajo kot običajno gradivo, 19 % sploh ni na voljo, 11 % vprašanih pa se je odločilo za možnost *Drugo*, v okviru katere so navedli, da je gradivo dostopno samo raziskovalcem, pod posebnimi pogoji oz. ga izposojajo po vnaprejšnjem dogovoru.

Slika 7: Dostopnost zbirk

V nadaljevanju je prikazana povezanost med dostopnostjo in načinom postavitve gradiva. Analizirali smo odgovore in prišli do ugotovitev, ki so razvidne s Slike 8.

Slika 8: Dostopnost gradiva glede na način postavitve

Knjižnice, ki zasebne zbirke hranijo kot del preostalega knjižničnega gradiva, torej enakovredno umeščene med ostali fond, tovrstno gradivo največkrat izposojajo samo čitalniško. V nekoliko manjši meri je gradivo iz zasebnih zbirk na voljo kot običajno, zgolj v nekaj primerih pa se je izkazalo, da gradiva iz vrst zasebnih zapuščin ne izposojajo ali ga izposojajo zgolj pod posebnimi pogoji.

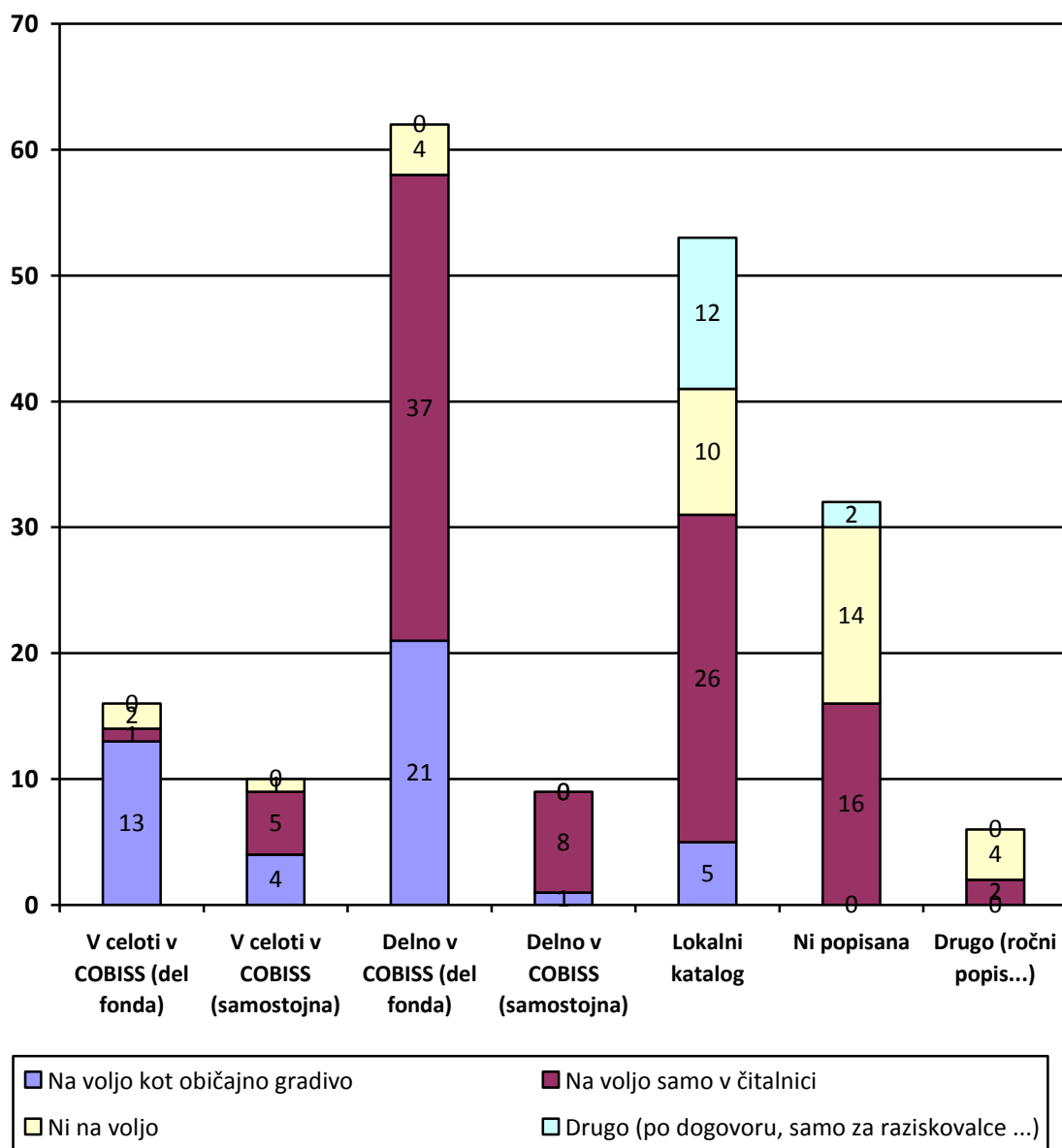
V primeru, da knjižnice gradivo iz zasebnih zapuščin hranijo ločeno v posebnem prostoru ali polici, je v prevladujočem deležu to gradivo na voljo samo čitalniško. S polovico manj odgovorov sledi možnost, da gradivo sploh ni na voljo, skoraj izenačeni pa sta možnosti, da je gradivo na voljo kot običajno in da je na voljo pod posebnimi pogoji.

Knjižnice, ki hranijo zasebne knjižnične zbirke v arhivu, skladišču ali na kakšni drugi lokaciji, so skoraj v izenačenem obsegu posredovale podatek, da je takšno gradivo na voljo Cobiss v čitalnici ali pa sploh ni na voljo. V tem primeru, torej da je gradivo locirano drugje, nobena od knjižnic ne omogoča izposoje kot običajno ali pod posebnimi pogoji.

Rezultati pokažejo zanimivo sliko tudi v smislu iskanja odgovora na vprašanje, katera vrsta postavitve najbolj govori v prid dostopnosti zasebnih knjižničnih zbirk. Pogled na Sliko 8 pokaže, da je to način postavitve zasebnih zbirk med ostalim gradivom – obe možnosti, torej čitalniška izposoja ali izposoja na dom, sta bili v primerjavi z ostalimi možnostmi izbrani največkrat. Zanimivo pa je, da je tudi v primeru postavitve zbirke ločeno v posebnem prostoru visok delež glasov prejela možnost čitalniške izposoje. Seveda je uporabniku prijaznejša možnost, če si lahko gradivo izposodi tudi na dom – izkazalo se je, da je v prevladujočem deležu to mogoče le, če je gradivo iz zasebnih zbirk postavljeno oz. pomešano med ostalo gradivo. V primeru zbirk, ki so locirane v posebnem prostoru ali polici, kot rečeno, pri odgovorih respondentov prevladuje čitalniška izposoja, možnost izposoje na dom pa je bila izbrana najmanjkrat in je tako na zadnjem mestu. Prej je torej mogoče, da takšno gradivo ni na voljo, kot pa da je na voljo kot običajno.

Naslednje, kar smo skušali odkriti s podrobnejšo analizo odgovorov, je povezava med dostopnostjo in načinom popisa zbirk. Izsledke prikazuje Slika 9.

Slika 9: Dostopnost gradiva glede na način popisa

Analiza rezultatov je pokazala naslednje: ko gre za gradivo, ki je v celoti obdelano v sistemu Cobiss kot enakovreden del knjižničnega fonda, je takšno gradivo tudi v prevladujočem deležu na voljo kot običajno. Samo v dveh primerih gradivo iz zasebnih zbirk ni na voljo, v enem pa zgolj v čitalnici.

V primeru, da so zasebne zbirke v celoti obdelane v sistemu Cobiss kot samostojne zbirke (v okviru določene knjižnice), so v približno enakem deležu dostopne

kot običajno ali pa samo v čitalnici. V enem primeru je respondent podal odgovor, da zbirka ni dostopna.

Zasebne zbirke, ki so v Cobiss vključene kot enakovreden del gradiva, a so obdelane zgolj delno, so v največji meri na voljo samo v čitalnici. Ob tem velja omeniti, da je bila ta skupina zastopana najštevilčneje. Nekoliko manjši delež iz te skupine je na voljo kot običajno gradivo, v nekaj primerih pa smo zasledili odgovor, da niso dostopne.

Zbirke, ki so v Cobiss vključene samostojno v okviru določene knjižnice in obdelane delno, so večinoma na voljo čitalniško. Samo ena je na voljo kot običajno gradivo.

V primeru popisa zasebnih zapuščin v drugi vrsti kataloga, ki je dostopen samo lokalno, je stanje nekoliko bolj razgibano: gradivo je na voljo večinoma v čitalnici, pri čemer to skupino lahko po številčnosti postavimo ob bok prej omenjeni (delna vključenost v Cobiss kot enakovreden del fonda) – ti skupini sta zbrali največ glasov. Polovico glasov manj, a v skoraj enakem obsegu, se je pojavljalo pri možnosti, da gradivo ni na voljo oz. možnosti *Drugo* (po dogovoru, samo za raziskovalce ipd.). V najmanjšem deležu je to gradivo na voljo kot običajno.

V primeru, da zasebna zbirka ni popisana, je bil delež odgovorov pri možnosti izposoje v čitalnico oz. za opcijo, da zbirka ni na voljo, skoraj izenačen. Dva odgovora smo beležili v okviru izposoje pod posebnimi pogoji, npr. samo raziskovalcem itd.

Zadnja skupina, v okviru katere nas je zanimala povezava med načinom popisa in dostopnostjo, je skupina *Drugo* oz. variante, ki so jih respondenti navajali kot alternativne načine popisa (ročni popis, spiralna vezava itd). Tiste zbirke, ki sodijo v to skupino, bodisi sploh niso na voljo ali so na voljo zgolj v čitalnici; obseg tovrstnih odgovorov je bil skromen.

Če si nekoliko poglobljeno ogledamo, katero gradivo je javnosti najbolj dostopno (za izposajo domov ali v čitalnico), se izkaže, da so to zasebne zapuščine, ki so vključene v Cobiss in zgolj delno obdelane, v največji meri pa so dostopne čitalniško. Sledijo jim zbirke, ki so obdelane v lokalnem katalogu in prav tako v največji meri dostopne samo čitalniško, za njimi pa zbirke iz prve skupine (vključene v Cobiss in delno obdelane), ki so v največji meri na voljo kot običajno gradivo. Zanimivo je, da si četrto mesto na lestvici delijo zbirke, ki niso popisane, a so vseeno na voljo čitalniško, ter zbirke, ki so v

celoti obdelane v Cobissu kot enakovreden del knjižničnega fonda in tudi na voljo kot običajno gradivo – gre za dva skrajna pola, ki sicer nista zbrala največjega števila glasov, vendar je število le-teh skoraj izenačeno. Na repu lestvice so zbirke z najmanj glasovi: delno vključene Cobiss kot samostojne zbirke in na voljo čitalniško, v celoti vključene v Cobiss kot samostojne zbirke in na voljo čitalniško ali kot običajno gradivo, popisano v lokalnem katalogu in na voljo kot običajno gradivo, ročno ali drugače popisane, a niso na voljo, ter nepopisane, vendar na voljo po dogovoru. Izkazalo se je torej, da so možnosti zelo raznolike.

7.6 RAZPRAVA

Zasebne knjižnične zbirke so v mnogih pogledih nekaj posebnega. Njihove javne sorodnice so, kakor pove že ime, namenjene najširšemu krogu ljudi, medtem ko so zasebne izvirno namenjene le peščici. Gradivo, ki ga vsebujejo, je odraz zbirateljskih želja in interesov njihovih lastnikov, zato so te zbirke specifične narave. Vsaka predstavlja svojevrsten kamenček v mozaiku, zato jih med seboj ne gre enačiti.

Njihovo poslanstvo lahko razumemo v tem, da ohranjajo najrazličnejše vsebine in vrste gradiva, ki so se ravno zaradi vztrajnosti in raznovrstnih zbirateljskih želja dolga desetletja prebijale skozi čas. Četudi je v strokovni javnosti prisotno zavedanje o njihovem obstoju in pomenu, podrobnosti o njih niso splošno znane. Vprašanje, ki se je na tem mestu pojavilo kot samoumevno, se tiče njihovih značilnosti, in sicer z vidika obsega, vrst gradiva, tematskih področij ... Raziskava je pokazala, da je v okviru zasebnih zapuščin prisotna visoka raven pestrosti z vseh vidikov raziskovalnega vprašanja na temo značilnosti; zasebne knjižnične zbirke vsebujejo vse vrste gradiva glede na tipologijo, prav tako so vsebinsko zastopana vsa področja, pri čemer nekatera izstopajo, druga manj. Izsledke smo v zgoščeni in pregledni obliki tabelarično prikazali v Tabelah 3 in 4.

Glede na to, da so zasebne zbirke prvenstveno namenjene ožjemu krogu ljudi (npr. članom neke družine) in postanejo »javne« šele v trenutku, ko jih primarni lastnik preda v upravljanje eni od javnih knjižnic, se je kot naslednje zastavilo vprašanje njihove vključenosti v javnost. Izhajali smo iz predpostavk, da so zbirke bodisi na nek način popisane bodisi niso popisane, ter da v slovenskem prostoru v primeru popisnosti zbirke obstajata dve možnosti: da so popisane oz. vključene v sistem Cobiss ali pa so

popisane na kakšen drug način, s pomočjo drugega sistema, ki je dostopen ožjemu krogu ljudi oz. samo lokalno v posamezni knjižnici. Dalje smo razmišljali tudi v smeri obsega, v katerem je zbirka obdelana – ali je obdelana delno ali v celoti. Na podlagi obstoječih predpostavk so bile oblikovane kategorije integriranosti zasebnih zbirke v zbirke javnih knjižnic, kjer se je izkazalo, da so v slovenskem prostoru možne vse našteje opcije, še več, odkrili smo tudi nekaj variacij, ki jih nismo pričakovali. Izsledke v zgoščeni obliki prikazuje Tabela 4.

Zadnje vprašanje je odkrilo odgovor na temo dostopnosti zbirk glede na način postavitve in obdelave. Domnevali smo, da so zbirke, ki so vključene v Cobiss in postavljene med ostalo gradivo, najbolj dostopne (na voljo za izposajo kot običajno gradivo), prav tako zbirke, ki so obdelane v Cobissu in postavljene ločeno v posebnem prostoru (na voljo kot običajno gradivo ali vsaj v čitalnici). Najmanj dostopne naj bi bile zbirke, ki so neobdelane in bodisi postavljene ločeno bodisi shranjene kje drugje (npr. v skladišču).

Na podlagi zgornjih raziskovalnih vprašanj smo tako oblikovali tri hipoteze:

- Zasebne knjižnične zbirke vsebujejo gradivo različnih vrst in vsebin.
- Zasebne knjižnične zbirke so v javnost integrirane na različne načine.
- Njihova dostopnost za uporabnike je odvisna od načina popisa in postavitve zbirke.

Prvo hipotezo, *Zasebne knjižnične zbirke vsebujejo gradivo različnih vrst in vsebin*, potrjujemo. Analiza rezultatov je pokazala, da zasebne zbirke, ki jih hranijo javne knjižnice, odlikuje velika pestrost in raznovrstnost predvsem v smislu tematskih področij, pri čemer najbolj prednjačijo jezikoslovje, književnost in filologija, sledijo družbene vede ter zgodovina, geografija in biografije – zbirke vsebujejo največ gradiva z omenjenih področij. Različno zastopane so tudi v smislu obsega, saj se je izkazalo, da njihov obseg varira od samo nekaj deset enot, pa vse do 10.000 enot. Najpogosteje zasebne zbirke obsegajo od 100 do 500 enot oz. od 1.000 do 5.000 enot. Glede vrst knjižničnega gradiva, ki ga vsebujejo, se je izkazalo, da vsebujejo vse vrste, pri čemer je razveseljivo, da se mnoge od njih lahko pohvalijo z gradivom, ki v javnih knjižnicah ni ravno običajno, npr. razglednice, rokopisi, fotografije, separati ...

Drugo hipotezo, *Zasebne knjižnične zbirke so javno dostopne na različne načine*, prav tako potrjujemo. Rezultati so pokazali, da so zasebne knjižnične zbirke različno vključene v zbirke javnih knjižnic glede na način popisa, postavitve in možnosti izposoje oz. dostopnosti. Glede načina popisa so se knjižnice odločale za vse kategorije, ki smo jih ponudili, izkazalo pa se je, da prevladuje kategorija popisa v lokalnem katalogu oz. v katalogu, dostopnem zgolj v določeni knjižnici, ki z zasebno zbirko razpolaga. Približno četrtnina zasebnih zbirk v okviru zbirk javnih knjižnic je vključena v Cobiss, in sicer kot enakovreden del ostalega knjižničnega fonda, a zgolj delno obdelana. Dobra petina zasebnih knjižničnih zapuščin ni obdelana, kar pomeni, da zanje predpostavka o javni dostopnosti ne velja. Večina zbirk pa je dostopnih.

Z vidika postavitve se je izkazalo, da so zasebne zbirke v knjižnicah postavljene v okviru pričakovanj – bodisi pomešane med ostalo gradivo bodisi hranjene ločeno v namenskih prostorih oz. posebnih (spominskih) sobah, petina odgovorov pa je sporočala, da zasebne zbirke tudi hranijo na drugačne načine: v arhivu, skladišču ali drugih dislociranih enotah.

Tudi v smislu dostopnosti zbirk potrjujemo domnevo o raznolikosti, saj so knjižnice izbirale vse ponujene možnosti, med katerimi vodi čitalniški način izposoje, dodale so pa tudi svoje predloge, in sicer je bila kot alternativa največkrat omenjena izposoja na podlagi vnaprejšnjega dogovora, pod posebnimi pogoji, samo raziskovalcem ipd. Za slabo petino zbirk se je izkazalo, da ni na voljo za izposajo.

Tretja hipoteza se je glasila: *Dostopnost zasebnih knjižničnih zbirk za uporabnike je odvisna od načina popisa oz. postavitve zbirke*. Tudi slednjo potrjujemo, saj se je izkazalo, da tako način obdelave zbirk kot tudi tip postavitve pogojujeta njihovo dostopnost za uporabnike. Zasebne knjižnične zbirke so uporabnikom najbolj dostopne (oz. dostopne pod enakimi pogoji kot ostalo knjižnično gradivo), če so postavljene med ostalo gradivo. V primeru, da so locirane v drugem namenskem prostoru ali med ostalim gradivom, so v največji meri na voljo čitalniško, za izposajo pa niso na voljo v primeru, da so locirane drugje. Potrdili smo tudi povezavo med dostopnostjo in načinom obdelave gradiva – zbirke, ki so dostopne kot običajno gradivo, so vključene v Cobiss kot del siceršnjega knjižničnega fonda, obdelane pa bodisi delno bodisi v celoti. Podobno je pri možnosti izposoje v čitalnico – zbirke so ali

delno obdelane v Cobissu kot enakovreden del gradiva ali popisane v lokalnem katalogu. Zbirke, ki niso obdelane, pa tudi niso na voljo za izposajo oz. so na voljo zgolj v čitalnici.

Eden izmed namenov raziskave je bil torej prikazati značilnosti zasebnih knjižničnih zbirk ter kategorije vključenosti v zbirke javnih knjižnic glede na različne kriterije. Slednje pregledneje prikazujeta spodnji tabeli.

Tabela 3: Značilnosti zasebnih knjižničnih zbirk

ZNAČILNOST	OPIS
Obseg	Prevladujeta skupini 100–500 in 1.000–5.000 enot
Vrsta gradiva	Prevladuje strokovno gradivo
Tematska področja	Prevladujejo UDK skupine oz. področja: 8 (leposlovje, jezikoslovje, književnost, literarna zgodovina, slavistika, literarna teorija, esejistika, poezija, primerjalna književnost), 3 (politika, pravo, etnologija, sociologija, družbene vede, ekonomija, statistika, gospodarstvo, narodne manjšine, demografija, pedagogika, srednje šolstvo, javna uprava, bonton, ljudsko slovstvo), 9 (zgodovina, domoznanstvo, geografija, arheologija, biografije, arhivistika), 7 (likovna umetnost, glasba, umetnost, umetnostna zgodovina, fotografija, arhitektura, gledališče, zbori, film, restavracija, balet, šah, muzikologija, spomeniško varstvo), 5 (živalstvo, naravoslovje, rastlinstvo, biologija, geologija, matematika, antropologija, fizika), 1 (filozofija, psihologija, etika).
Način popisa	Večinoma v drugih katalogih, dostopnih lokalno ali delno obdelane v Cobissu kot enakovreden del knjižničnega fonda
Način postavitve	Večinoma ločeno od ostalega gradiva, v posebnem prostoru
Dostopnost	Prevladuje izposoja v čitalnici

Tabela 4: Kategorije integriranosti zasebnih knjižničnih zbirk v zbirke javnih knjižnic

GLEDE NA NAČIN POPISA
V celoti v Cobissu kot samostojna zbirka
V celoti v Cobissu kot enakovreden del gradiva
Delno v Cobissu kot samostojna zbirka
Delno v Cobissu kot enakovreden del gradiva
Druga vrsta kataloga, dostopna samo lokalno
Ročni popis
GLEDE NA NAČIN POSTAVITVE
Med ostalim gradivom
Ločeno v posebnem prostoru
V skladišču, arhivu
GLEDE NA NAČIN IZPOSOJE
Kot običajno gradivo
V čitalnici
Po dogovoru, pod posebnimi pogoji

8 EKSPERIMENTALNA BAZA ZASEBNIH KNJIŽNIC V SISTEMU COBISS

8.1 PREDSTAVITEV

V slovenskem prostoru že skoraj desetletje obstaja skupina zasebnih knjižničnih zbirk v pravem pomenu besede, torej zbirk, ki so fizično locirane v zasebnih prostorih njihovih lastnikov in javnosti niso na voljo za izposajo. Zbirke so kot eksperimentalna baza vključene v sistem Cobiss ter strokovno obdelane, kar omogoča zanimiv pregled nad njihovimi vsebinami, vrsto gradiva in načinom, kako so organizirane. Ker gre za zbirke, ki v javnost niso vključene na isti način kot njihove sorodnice iz javnih knjižnic, jih kot zanimivost predstavljamo ločeno.

Eksperimentalna baza zasebnih knjižničnih zbirk predstavlja eno od baz podatkov v okviru sistema Cobiss in je nekakšna posebnost v tem smislu, da gre za primer specializirane referenčne baze podatkov, ki vsebuje bibliografske podatke, potrebne za identifikacijo primarnih dokumentov. Javnosti za razliko od ostalih podatkovnih baz ponuja zgolj informacijo o tem, ali razpolaga z določenim gradivom, medtem ko samo gradivo uporabnikom ni prosto fizično dostopno oz. ni na voljo za izposajo. Lastniki kot razlog za vključitev v sistem Cobiss navajajo predvsem večjo preglednost oz. dostopnost informacij o svojem gradivu (lokacija, prisotnost določenega avtorja oz. naslova ipd.).

Podatki o zbirki so zbrani sistematično in organizirano ter služijo poizvedovanju; vsebujejo besedilne podatke v strukturirani obliki. Zbirka je na voljo on-line, njena vsebina pa se spreminja in dopolnjuje. Gre torej za knjižnični katalog, po katerem uporabniki poizvedujejo s pomočjo programske opreme OPAC, s ciljem ugotoviti, ali knjižnica razpolaga z želenim gradivom, ter pridobiti morebitne druge podatke o njem. Bibliografski podatki so na ustrezen način pretvorjeni v podatkovni format sistema, pri čemer igrajo glavno vlogo katalogizacijska pravila, na podlagi katerih katalogizatorji opravijo vnos.

8. 2 ZNAČILNOSTI

8. 2. 1 Tematska področja

Podatkovno zbirko zasebnih knjižnic v sistemu Cobiss trenutno²⁸ sestavlja 17 knjižničnih zbirk zasebnikov; zbirke so strukturirane glede na tematsko področje oz. lastništvo. Poizvedovanje preko spletnega servisa COBISS/OPAC je mogoče v celotni bazi ali zgolj v okviru posamezne zbirke (uporabnik s klikom s seznama vseh izbere dotično zbirko, po kateri želi poizvedovati). Vnose bibliografskih zapisov v bazo zasebnih zbirk opravlja skupno osem katalogizatorjev, zbirke pa so si vsebinsko zelo različne in obsegajo naslednja področja:

- teologija,
- motociklizem in speedway,
- slovenske razglednice,
- molitveniki in starejše knjige,
- antična zgodovina,
- drobni tiski koroških Slovencev in dvojezične razglednice,
- arheologija in epigrafika,
- stare knjige,
- filozofija, psihiatrija, alkoholizem, psihologija in sorodne vede
- botanika in gradbeništvo,
- numizmatika, arheologija, kulturna zgodovina in zgodovina,
- cerkveno pravo
- stari tiski in beletristika,
- stripi,
- politika, politična zgodovina, zbirateljstvo in numizmatika,
- odbojka.

Gradivo z omenjenih področij predstavlja prevladujoči del fonda zbirk, ki ga dopolnjujejo še publikacije z drugih strokovnih področij (zajete so takorekoč vse skupine UDK), leposlovje, avdio-video gradivo ipd.

²⁸ Stanje v juniju 2010.

8. 2. 2 Urejenost gradiva

Glede na to, da se zbirke, razen dveh izjem, nahajajo v zasebnih prostorih njihovih lastnikov, se načini postavitve gradiva med seboj zelo razlikujejo. Podrejeni oz. prilagojeni so uporabi gradiva z vidika njenih uporabnikov, tj. lastnikov zbirk ter prostorskih kapacitet. Iz šifranta programske opreme COBISS3, s katero katalogizatorji opravljajo vnos zaloge gradiva, je razvidno, da se trenutno aktivno uporabljajo šifranti za 15 zbirk²⁹, medtem ko šifranti za 2 zbirki še niso bili aktivirani. Od skupno 15-ih aktivnih zbirk je večina (12) postavljenih po sistemu numerus currens, pri čemer sta dve v okviru slednjega še dodatno razdelani glede na format³⁰. Preostale 3 zbirke sledijo »tradicionalni« postavitvi po vrstilcih UDK oz. področnih tematskih skupinah.

Vsebina interne oznake v aplikaciji COBISS3 kaže na to, na kakšen način so si lastniki zbirk zamislili njihovo (fizično) postavitve v prostoru. Možnosti so zelo različne, od povsem preprostih poimenovanj oznak (omare, police) po začetnicah imena lastnika (npr. JS – Jaroslav Šašel) do zelo kompleksnih oznak posameznih prostorov, v okviru katerih je gradivo postavljeno bodisi v okviru tematskih področij po abecednem redu avtorjev bodisi zaporedno po tekoči številki. V nadaljevanju navajamo nekaj primerov oznak³¹ postavitve za gradivo v večjem obsegu (300 in več enot):

- Omara A, Omara B, Omara C, Omara D ...
- I. – omarica I, II. – omarica II, III. – omarica III ...
- R1 – raritete, R2 – starejše knjige, S1 – novejše knjige, T1 – omara T1 ...
- G1 – galerija regal 1, G2 – galerija regal 2, H1 – hodnik regal 1, H2 – hodnik regal 2, KA1 – klet A regal 1, KB1 – klet B regal 1, ST1 – soba T regal 1 ...
- KL-HO – klet hodnik, N0-OR – nadstropje 0 ordinacija, N1-DS – nadstropje 1 delovna soba, N1-PS – nadstropje 1 planinska soba, N2-O1 – nadstropje 2 omara 1, N2-O4 – nadstropje 2 omara 4 ...
- A – numizmatika, B – politika, C – zbirateljstvo, D – zgodovina, E – splošno ...
- ml – mlajši, st – starejši ...

²⁹ Stanje v maju 2010.

³⁰ Na voljo so štiri formati, in sicer: a) do 18 cm, b) od 19 do 24 cm, c) od 25 do 32 cm in d) nad 32 cm.

³¹ Stanje z dne 30. 5. 2010.

Posebnost v smislu organiziranosti oz. postavitve gradiva predstavljata zbirki Ane in Jaroslava Šašla³² (antična zgodovina) ter Marjete in Petra Kosa³³ (antična zgodovina, arheologija, epigrafika), ki sta sicer vključeni v bazo zasebnih knjižničnih zbirk, vendar sta fizično kot corpus separatum locirani v Narodnem muzeju Slovenije. V ostalih primerih je gradivo locirano v zasebnih prostorih njihovih lastnikov.

8. 2. 3 Obseg fonda

Skupen obseg gradiva, vključenega v bazo zasebnih zbirk v okviru sistema Cobiss, znaša 31.345 enot³⁴. Številke se v primeru vpogleda v stanje zaloge za posamezno zbirko zelo razlikujejo; z najobširnejšim obsegom fonda se lahko pohvali zbirka Marjete in Teodorja Domeja, in sicer s kar 12.988 enotami³⁵.

Obseg gradiva se od zbirke do zbirke razlikuje. Zanimalo nas je, s koliko gradiva razpolagajo zasebne knjižnične zbirke. Zbirke smo po zgledu raziskave, opravljene v javnih knjižnicah, ter na podlagi rezultatov, ki so nam jih posredovali lastniki, razvrščali v pet razredov; zbirki, ki gradiva še nimata inventariziranega, v analizi nista bili upoštevani.

Razvrstitev zbirk v posamezne skupine je pokazala sledeče stanje: največji delež zasebnih zbirk, in sicer 33 % (5 zbirk) razpolaga z do 100 enot. Sledijo jim zbirke od 100 do 500 enot (27 % oz. 4 zbirke), nato zbirke od 1.000 do 5.000 enot (20 % oz. 3 zbirke) ter na predzadnjem mestu zbirke z več kot 5.000 enotami (13 % oz. 2 zbirki). Najmanjši delež zbirk (7 % oz. 1 sama zbirka) obsega od 500 do 1.000 evidentiranih enot. Na podlagi tovrstnega hitrega prikaza bi torej lahko zaključili, da se število enot v zasebnih knjižničnih zbirkah, vključenih v sistem Cobiss, v povprečju giblje do 100 oz. med 100 in 500 enotami. Vsekakor je zanimiv podatek, da takšne zbirke lahko obsegajo tudi po več tisoč enot – omenili smo že »rekorderko« z več kot 10.000 knjigami³⁶. Seveda pa je potrebno upoštevati, da je število zbirk, trenutno vključenih v sistem Cobiss, tako majhno, da zgornjega sklepa ni mogoče posplošiti; s kako obsežnimi fondi

³² Jaroslav Šašel (1924–1988), slovenski zgodovinar in epigrafik, Ana Šašel (1921–2001), zgodovinarica in klasična filologinja. Strokovni del svojega fonda (ne vključujoč beletristike) sta podarila numizmatičnemu kabinetu Narodnega muzeja Slovenije (NMS), kjer so se odločili za vključitev v bazo zasebnih knjižničnih zbirk.

³³ Peter Kos (1950–), arheolog in numizmatik in Marjeta Kos, arheologinja. Del svoje zasebne zbirke (strokovno gradivo) sta po zgornjem vzoru podarila numizmatičnemu kabinetu NMS, kjer so zbirko prav tako vključili v bazo zasebnih knjižnic v sistemu Cobiss z namenom, da bi bila dostopna širši javnosti.

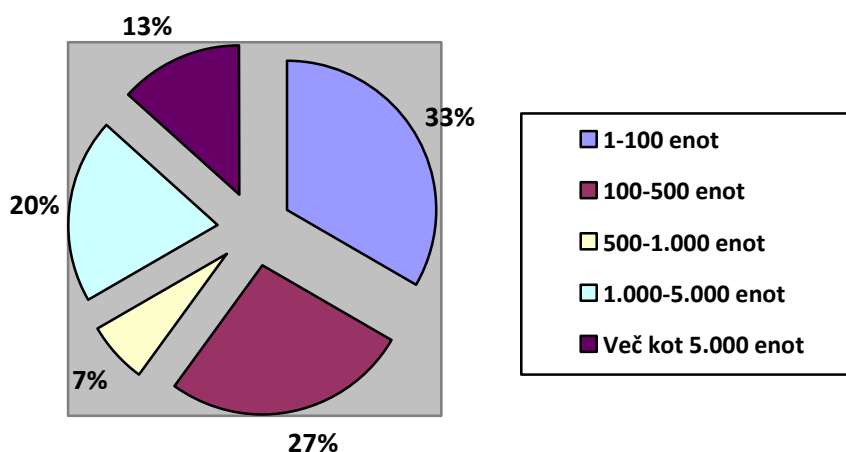
³⁴ Stanje z dne 17. 6. 2010.

³⁵ Stanje z dne 17. 6. 2010.

³⁶ Upravičena je domneva, da v Sloveniji obstaja še več tako obsežnih zbirk, ki javnosti niso znane.

se lahko pohvalijo slovenski zbiratelji knjig, ki gradivo hranijo v svojih domovih, bi pokazala šele širša in bolj sistematična raziskava, ki bi vključevala tudi zbirke, ki niso vključene v sistem Cobiss.

Slika 10: Razvrstitev zbirk glede na obseg gradiva

Ob tem je potrebno opozoriti še, da so v okviru obstoječih zasebnih zbirk v sistemu Cobiss tudi take, pri katerih proces vnosa gradiva v bazo ni zaključen (retrospektivna obdelava gradiva še poteka) ali je bil iz kakršnegakoli razloga prekinjen³⁷. Slednje v končni fazi vpliva na podatek o (realnem oz. dokončnem) obsegu gradiva – v podatkovni bazi Cobiss je vidno zgolj gradivo, ki je katalogizirano oz. inventarizirano, dejanski (končni) obseg zbirke pa v takih primerih ni natančno znan. O končni številki je težko govoriti, saj so tudi zasebne knjižnične zbirke »živi organizmi«, katerih fondi z nakupi novih naslovov rastejo in se dopolnjujejo.

8. 2. 4 Vrsta gradiva

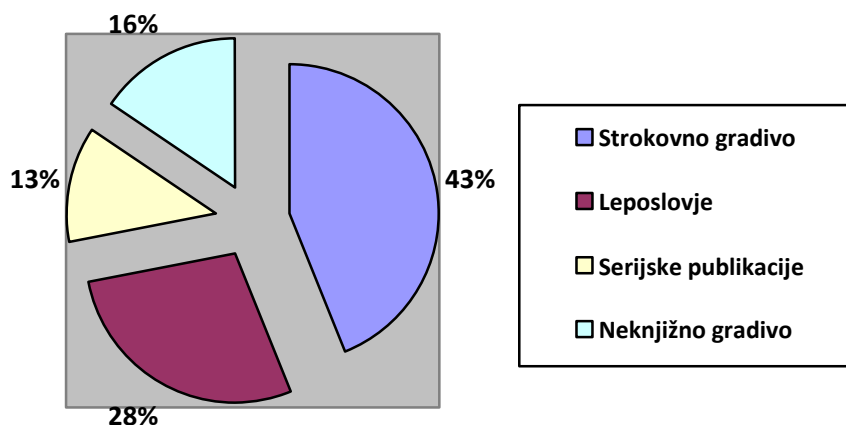
V bazi oz. vključenih zasebnih zbirkah glede na vrsto gradiva po pričakovanjih prevladujejo monografske publikacije, in sicer strokovno gradivo, nekoliko manj je leposlovja. V približno enakem deležu so zastopane serijske publikacije in neknjižno

³⁷ Eden od tovrstnih primerov je npr. zbirka dr. Janeza Ruglja, ki naj bi po lastnikovi oceni obsegala 10.000 enot (strokovnih monografij, beletristike in serijskih publikacij), vendar je bil proces katalogizacije gradiva zaradi smrti lastnika prekinjen.

gradivo, pri katerem so lastniki navajali razglednice, rokopise, separate, DVD-je, CD-je

...

Slika 11: Vrsta gradiva

Zasebne knjižnične zbirke, vključene v sistem Cobiss, so torej v množici svojih ostalih (javnih) sorodnic novost in posebnost, njihovi zakladi relativno neznani, zato je vprašanje njihove strokovne obravnave in dostopnosti smiselno. Glede na to, da fizično tovrstne zbirke praviloma niso dostopne oz. so informacije o njih na voljo zgolj preko kataloga, ostaja zaenkrat na področju podatkov o vsebini ključna vloga katalogizatorja, njegova strokovna usposobljenost ter razumevanje katalogizacijskih pravil, še pred tem pa seveda želja lastnika zbirke po ureditvi ter njegova pripravljenost za vključitev v javno dostopen katalog. Zato se pojavlja pomislek, predvsem v primeru tovrstnih zbirk – kakšne so alternative oz. morebitni drugačen načinu popisa, ki bi tako lastnikom kot drugi zainteresirani javnosti omogočal preprostejši (hitrejši, cenejši) popis. Knjižno zbirateljstvo ima tudi pri nas dolgo in bogato tradicijo, ki se nadaljuje iz roda v rod in z razvojem digitalne tehnologije ter dostopnostjo informacijskih servisov dobiva nove razsežnosti.

9 ZAKLJUČEK

»Na tem svetu je v ljudeh mnogo strasti in mnogokrat tudi mnogo ljubezni. Ena izmed teh ljubezni ne sega visoko v nebo, vendar je zakoreninjena globoko, tako da čas njenega čustva sije navznoter v človeka in seva navzven v črnem krogu razumevajoče svetlobe. Ta ljubezen je strast posebne sorte: zagledanost in zaljubljenost v knjige. Nekoč je bilo teh čarnih ljubimcev zagotovo, kot priča zgodovina, veliko, vendar se še tudi dandanes najdejo mnogi, ki preživijo svoj vek s knjigo in se medtem njihova ljubezen ne postara in ne utruji – samo pogloblja se, menjava morda zunanje oblike, zori in plemeniti zaljubljenca in ljubezen samo.«

Tone Pavček

Zgornje misli, ki smo si jih izposodili iz uvoda v Dolarjevo knjigo Prijateljice imam ..., so pravzaprav odgovor na vprašanje, zakaj. Zakaj zbiramo danes in kaj je k kopičenju knjig okoli sebe nagovarjalo naše predhodnike? Gotovo se eden od razlogov skriva tudi v zgornjem besedilu. Nesporno dejstvo pa ostaja, da so tako naše predhodnike širom po svetu kot tudi slovenske mislece k snovanju osebnih knjižnic gnali precej podobni motivi. Eden od teh je bila vsekakor želja po znanju in širjenju obzorij. Zasebne knjižnice in njihove zbirke so bile v veliko primerih ogledalo področij, na katerih so delovali in v novejši dobi še delujejo njihovi lastniki. Predvsem pri nas se po napisanem zdi, da v zgodovini slovenskega zasebnega knjižnega zbirateljstva pravzaprav ni posameznika, ki bi zbiral izključno zaradi statusa ali potrebe po zunanji podobi, saj vsaka nova knjiga pomeni odpoved neki drugi dobrini ali dejavnosti. Svet se nenehno spreminja in z njim sistem vrednot, prepričanj in navad. Zato so zasebne knjižnične zbirke s svojo pestrostjo toliko bolj dragocene. Vsem gre neprecenljiva zasluga za ohranitev knjig, predstavnikov nekega obdobja. To so nemi, a najpomembnejši glasniki polpretekle zgodovine in na njih – naj se tega zavedamo ali ne – stoji vse človeško védenje.

Proces odkrivanja in razkrivanja slovenskih zasebnih zbirk se pravzaprav šele začena. Razmišljanje o njihovem mestu in statusu je zato smiselno in temeljno. Sodeč po trenutnem stanju se zdi, da so slovenske zbirke, ki so bile nekoč last zasebnikov, potisnjene na dno seznama opravil in projektov, s katerimi se ukvarjajo slovenski

bibliotekarji. Slednje ob večnih težavah s pomanjkanjem finančnih sredstev in kadrovske podhranjenosti, kar je pogosto glavni razlog za neizvajanje, zamrznitev ali ukinitvev dodatnih projektov – kamor vodilni v slovenskih knjižnicah uvrščajo skrb za posebne zbirke – niti ni tako čudno. Pojavlja se tudi vprašanje pregleda nad njimi, saj podatki o njih večinoma niso dostopni preko spleta, temveč zgolj lokalno v knjižnici, ki zbirko hrani. Tako ostaja vtis, da se tovrstni zakladi nahajajo skriti pred očmi javnosti. Zadnje, a nič manj zanimivo vprašanje pa se tiče zasebnih zbirk, ki jih hranijo zbiratelji v svojih domovih in imajo status zasebnih knjižnic v pravem pomenu besede. Za slednje, razen nekaj izjem, lahko trdimo, da so popolna neznanka. Slednje ponuja mnoge možnosti za nova vprašanja in izzive, npr. kako te zbirke (najhitreje in najceneje) popisati, ali je to njihovim lastnikov sploh v interesu in kakšne zaklade pravzaprav vsebujejo. Slovenske bibliotekarske strokovnjake torej na področju umeščanja zasebnih knjižničnih zbirk med ostalo gradivo čaka popotovanje, zanimivo v mnogih pogledih.

10 VIRI IN LITERATURA

- ADAM, L. (1998). *Knjižnica Matije Čopa: diplomatska naloga*. Radovljica: [L. Adam].
- AGEE, J. (2007). *Acquisitions go global: an introduction to library collection management in the 21st century*. Oxford: Chandos. ISBN 1-84334-327-4.
- ALTHUSSER, L. (2000). *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba /*cf. ISBN 961–6271–25–3.
- AMBROŽIČ, M. (2008). Anketna metoda. V: *Raziskovalne metode v bibliotekarstvu, informacijski znanosti in knjigarstvu*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. Str. 23–52. ISBN 978-961-237-127-2
- AMBROŽIČ, M., BADOVINAC, B. (2009). Knjižnice – dodana vrednost za uporabnike in okolje = Libraries – added value to the users and environment. V: *Knjižničarji in knjižnice: dodana vrednost okolju: zbornik referatov = Librarians and libraries: added value to the environment: proceedings*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Str. 11–42.
- APARAC – GAZIVODA, T. (1993). *Teorijske osnove knjižnične znanosti*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti. ISBN 953–175–016–5.
- BAHOR, S. (2009). *Skriti knjižni zakladi*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica: Tuma. ISBN 978-961-6682-51-0.
- BAKER, S. L., WALLACE, K. L. (2002). *The responsive public library: how to develop and market a winning collection*. Englewood: Libraries unlimited. ISBN 1-56308-648-4.
- BARBERO, A. (2006). *Carlo Magno: un padre dell'Europa*. Roma; Bari: Gius. Laterza & Figli. ISBN 88-420-7212-5.
- BARNARD, T. (2006). Libraries and collectors, 1700–1800. V: *The Oxford history of the Irish book: the Irish book in English, 1550–1800*. Oxford: Oxford University Press. Str. 111–134. ISBN 0-19-924705-6.

- BASBANES, N. A. (1999). *A gentle madness: bibliophiles, bibliomanes and the eternal passion for book: with a new preface*. New York: H. Holt. ISBN 0–8050–6176–2.
- BATTLES, M. (2004). *Library: an unquiet history*. London: Vintage. ISBN 0–099–43707–4.
- *Baze podatkov o slovenskih knjižnicah (COLIB.SI): Zasebne zbirke – knjižnice*. Pridobljeno 15. 9. 2010 s spletne strani:
<http://cobiss4.izum.si/scripts/cobiss?id=1346283040546172>.
- *Bibliotekarski terminološki slovar*. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije: Narodna in univerzitetna knjižnica. ISBN 978–961–6162–55–5.
- *Belgijska kraljeva knjižnica – zgodovina*. Pridobljeno 1. 8. 2011 s spletne strani:
http://www.kbr.be/informations/histoire_fr.html
- BERČIČ, B. (2000). *O knjigah in knjižničarstvu: razvojne študije in analize*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo. ISBN 961–227–074–0.
- BERNER, A. (1987). Reorganizational priorities for the private library: achieving excellence through change. *Special libraries*, let. 78, št. 1, str. 21–28.
- BOHINEC, V. (1957). *Zgodovina knjige, knjižnic in tiska*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- BRADFORD, G. (2000). Introduction. V: *The politics of culture: policy perspectives for individuals, institutions, and communities*. New York: New Press. Str. 11–14. ISBN 1-56584-572-2.
- BREZNIK, M. (2009). *Kultura danajskih darov: od mecenstva do avtorstva*. Ljubljana: Sophia. ISBN 978-961-6768-06-1.
- BUDIN, B. (2003). Knjižnica Janeza Vajkarda Valasora. V: *Knjižnica*, let. 47, št. 4, str. 99–112.
- BURGAN, M. (2007). *J. Pierpont Morgan: industrialist and financier*. Minneapolis: Compass Point Books. ISBN 978-0-7565-1890-5.
- BUSHA, C. H., HARTER, S. P. (1980). *Research methods in librarianship*. San Diego: Academic Press. ISBN 0–12–147550–6.

- CASSON, L. (2001). *Libraries in the ancient world*. New Haven; London: Yale University Press. ISBN 0-300-08809-4.
- CELIJA, N. D. (1996). *Ciljne informacije v »elektronskih knjižnicah« – ključ za učinkovito prehitovanje konkurence*. Ljubljana: Bonex. ISBN 961-6019-07-4.
- CLAYTON, P. R., GORMAN, G. E. (2001). *Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice*. London: Library Association. ISBN 1-85604-297-9.
- COLE, R. C. (1974). Private libraries in eighteenth-century Ireland. V: *The library quarterly*, let. 44, št. 3, str. 231–247.
- DI MAGGIO, P. (2000). Social structure, institutions and cultural goods: the case of United States. V: *The politics of culture: policy perspectives for individuals, institutions, and communities*. New York: New Press. Str. 38–62. ISBN 1-56584-572-2.
- DIMOVSKI, V. (2002). Management neprofitnih organizacij. V: *Management: nova znanja za uspeh*. Radovljica: Didakta. Str. 694–737. ISBN 961-6363-76-X.
- *Directory IFLA*. (2002). The Hague: IFLA Secretariat. ISSN 0074-6002.
- DOLAR, J. (1982). *Spomin človeštva*. V Ljubljani: Cankarjeva založba.
- DOLAR, J. (1999). *Prijateljice imam ...: legende in zgodbe o knjigah*. Ljubljana: Cankarjeva založba: Narodna in univerzitetna knjižnica. ISBN 961-231-135-8.
- DOLGAN – PETRIČ, M. (2005). Razvoj kariere in kadrovski management v knjižnicah = Career development and human resource management in libraries. V: *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju: zbornik referatov = Information resources and library services in electronic environment: proceedings*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Str. 249–265.
- DOLINAR, F. M. (2004). *Knjižnice skozi stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. ISBN 961-237-091-5.
- DOMINGUEZ, V. R. (2000). Invoking culture: the messy side of »cultural politics«. V: *The politics of culture: policy perspectives for individuals*,

- institutions, and communities*. New York: New Press. Str. 20–37. ISBN 1-56584-572-2.
- DRUCKER, P. F. (1999). *Management*. Oxford [etc.]: Butterworth-Heinemann. ISBN 0-7506-4389-7.
 - DRUCKER, P. F. (2004). *O managementu*. Ljubljana: GV založba. ISBN 86-7061-337-9.
 - DRUCKER, P. F. (2005). *Managing the non-profit organization: practices and principles*. New York: Collins Business. ISBN 978-0-06-085114-9.
 - *Enciklopedija Slovenije*. (1997). Zv. 5, Kari – Krei. Ljubljana: Mladinska knjiga. ISBN 86-11-15145-3.
 - FAZIO, M. W. et al. (2008). *A world history of architecture*. London: Laurence King. ISBN 978-1-85669-549-7.
 - GEISLER, E. (2000). *The metrics of science and technology*. Westport: Quorum Books. ISBN 1-56720-213-6.
 - GLAVAN, M. (1997). *Slovenski kulturni salon: razstava ob 250. obletnici rojstva Žige Zoisa*. Ljubljana: NUK. ISBN 961-6162-26-8.
 - GORMAN, G. E., CLAYTON P. R. (2005). *Qualitative research for the information professional: a practical handbook*. London: Facet. ISBN 1-85604-472-6.
 - GRADIŠAR, V., ČEŠNOVAR, N. (1997). Kaj motivira knjižničarje, zaposlene v javnih zavodih. *Knjižnica*, let. 41, št.2/3, str. 75–88.
 - *Guide to review of library collections: preservation, storage, and withdrawal*. (2002). [Chicago]: Association for Library Collections & Technical Services; Lanham: Scarecrow Press. ISBN 0-8108-4510-5.
 - *Harrod's librarians' glossary and reference book: a directory of over 10,200 terms, organizations, projects and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management*. (2005). Aldershot, Hants; Burlington: Ashgate. ISBN 0-75464-038-8.
 - HOBSON, A. (1999). *Renaissance book collecting: Jean Grolier and Diego Hurtado de Mendoza, their books and bindings*. Cambridge; New York: Cambridge University Press. ISBN 0-521-65129-8.
 - *The Huntington library, art collections and botanical gardens*.

Pridobljeno 10. 8. 2011 s spletne strani:

<http://www.huntington.org/huntingtonlibrary.aspx?id=544&linkidentifier=id&itemid=544>

- *IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim.* (2005). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo: Arhiv Republike Slovenije. ISBN 961-227-057-0.
- *International standard. ISO 2146: Documentation – Directories of libraries, archives, information and documentation centres, and their data bases.* (1996). Ljubljana: Urad RS za standardizacijo in meroslovje.
- IVANKO, Š. (2002). Organiziranje dela. V: *Management: nova znanja za uspeh.* Radovljica: Didakta. Str. 374–409. ISBN 961–6363–76–X.
- JUŽNIČ, P. (1997). Bibliotekarji in računalniška znanja. V: *Knjižnica*, let. 41, št. 2/3, str. 251–263.
- JUŽNIČ, P. (2001). Informacijska pismenost kot pogoj informacijske družbe. V: *Digitalna knjižnica: zbornik referatov.* Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Str. 27–39. ISBN 961-90557-3-X.
- JUŽNIČ, S. (2007). Knjige iz turjaške »knežje« zbirke v sodobnih slovenskih knjižnicah. V: *Knjižnica*, let. 51, št. 1, str. 27–49.
- JUŽNIČ, S. (2008). Najstarejši ohranjeni knjižnični katalog na Slovenskem: (ob 325-letnici smrti Filipa Terpina v Trubarjevem letu 2008). Del 1. V: *Knjižnica*, let. 52, št. 1, str. 7–40.
- JUŽNIČ, S. (2008a). Erbergi in njihova dolska knjižnica. V: *Iz dežele Jurija Vege: zbornik Občine Dol pri Ljubljani*, let. 1, št. 1, str. 63–101.
- KALIŠNIK, M., LAH, L. (1998). *Uvod v znanstvenoraziskovalno metodologijo.* Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo. ISBN 961–6160–04–4
- KENYON, F. G. (1970). *Books and readers in ancient Greece and Rome.* Wales: University Microfilms.
- KERR, D. (2000). Sir Donald Grey and the English antiquarian book trade. V: *Libraries and the book trade: the formation of collections from the sixteenth to the twentieth century.* New Castle: Oak Knoll Press. Str. 85–123. ISBN 1-58456-034-7.

-
- KODRIČ – DAČIĆ, E. (2007). Uvod v izgradnjo knjižničnih zbirk. V: *Knjižnica*, letn. 51, št. 1, str. 89–112.
 - KOLARIČ, Z. (2002). Različni znanstveno – teoretski pristopi k preučevanju neprofitnih organizacij. V: *Jadranje po nemirnih vodah menedžmenta nevladnih organizacij*. Ljubljana: Radio Študent: Študentska organizacija Univerze; v Kopru: Visoka šola za management. Str. 29–43. ISBN 961-6268-67-8.
 - KOTLER P., ANDREASEN A. R. (2008). *Strategic marketing for nonprofit organizations*. Upper Saddle River: Pearson/Prentice Hall. ISBN 978-0-13-234554-5.
 - KRALJ, J. (2003). *Management: temelji managementa, odločanje in ostale naloge managerjev*. V Kopru: Visoka šola za management. ISBN 961-6268-80-5.
 - LE GOFF, J. (2009). *Saint Louis*. Notre Dame: University of Notre Dame Press. ISBN 978-0-268-03381-1.
 - LUKAN, W. (2000). *Jernej Kopitar, (1780–1844) in evropska znanost v zrcalu njegove zasebne knjižnice: vodnik po razstavi: Mestna galerija, Ljubljana, 13. januar–31. marec 2000*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. ISBN 961-6162-51-9.
 - MAGIĆ, V. (1995). Valvasorova knjižnica: današnje stanje: Valvasor's library: the presents state. V: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, let. 36, št. 1–4, str. 33–48.
 - MANNELLI GOGGIOLI, M. (2000). *La Biblioteca Magliabechiana: libri, uomini, idee per la prima biblioteca pubblica a Firenze*. Firenze: L. S. Olschki. ISBN 88-222-4858-9.
 - *Marketing management*. (2009). Harlow, England; New York: Prentice Hall. ISBN 978-0-273-71856-7.
 - MASSIS, B. E. (2003). *The practical library manager*. New York, London, Oxford: Haworth Information Press. ISBN 0–7890–1765–2.
 - *Memoria scripta Sloveniae – knjižnične zbirke*.
Pridobljeno 10. 1. 2011 s spletne strani:
<https://spikude.pbworks.com/w/page/17738676/Knji%C5%BEni%C4%8Dne-zbirke>

- *Merila in standardi za organizacijo in delovanje specialnih knjižnic.* (2000). Ljubljana: [s. n].
- *Osnove knjižničarstva.* (1987). Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.
- PAVLIČ, J. (2010). *Ni bil le general, ampak tudi bibliofil: Maistrova knjižnica: diplomsko delo.* Ljubljana : [J. Pavlič].
- PEARCE, J. (2000). *Directories of libraries and related organisations.* D-Lib Magazine, let. 6, št. 9. Pridobljeno 10. 5. 2009 s spletne strani: <http://www.dlib.org/dlib/september00/pearce/09pearce.html>.
- PEARSON, D. (2003). Private libraries. V: *International encyclopedia of information and library science.* London; New York: Routledge. Str. 522–524. ISBN 0-415-25901-0.
- PELC, M. (2002). *Pismo, knjiga, slika: uvod u povijest informacijske kulture.* Zagreb: Golden marketing. ISBN 953-212-066-1.
- PIVEC, F. (2001). Digitalne knjižnice ali informacijska revščina. V: *Digitalna knjižnica: zbornik referatov.* Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Str. 17–26. ISBN 961-90557-3-X.
- PORTER, C. (2003). *Miller's collecting modern books.* London: Miller's. ISBN 1-84000-723-0.
- RANKIN, D. (2006). Historical writing, 1750–1800. V: *The Oxford history of the Irish book: the Irish book in English, 1550–1800.* Oxford: Oxford University Press. Str. 282–300. ISBN 0-19-924705-6.
- *Razvid knjižnic.* Pridobljeno 29. 12. 2010 s spletne strani: <http://razvid.nuk.uni-lj.si/pregled/index.php>.
- REID, P. H. (2001). The decline and fall of the British country house library. *Libraries & Culture*, let. 36, št. 2, str. 345– 64.
- REITZ, J. M. (2004). *Dictionary for library and information science.* Westport, London: Libraries Unlimited. ISBN 1–56308–962–9.
- ROBERTS, R. J. (2000). The Latin Stock (1616–1627) and its library contacts. V: *Libraries and the book trade: the formation of collections from the sixteenth to the twentieth century.* New Castle: Oak Knoll Press. Str. 15–28. ISBN 1-58456-034-7.

- SAUPPE, E. (1996). *Dictionary of librarianship: including a selection from the terminology of information science, bibliology, reprography, higher education, and data processing: German – English, English – German*. München: K. G. Saur. ISBN 3–598–11316–1.
- SIVEC, I. (2007). *Kamen nad gladino: o življenju in delu evropsko priznanega jezikoslovca, Jerneja Kopitarja*. Kamnik: Ico. ISBN 978-961-6287-56-2.
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki [Elektronski vir]*. (2005). Ljubljana: DZS. ISBN 86-341-2059-7.
- *Slovenski standard. SIST ISO 2146:2010, Informatika in dokumentacija = Information and documentation = Information et documentation. Registracijske storitve za knjižnice in sorodne organizacije = Registry services for libraries and related organizations = Services de registres des bibliothèques et des organisations connexes*. (2010). [Ljubljana]: Slovenski inštitut za standardizacijo.
- STANKOVIĆ, P. (2002). *Kulturne študije: pregled zgodovine, teorij in metod*. V: *Cooltura: uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba. Str. 11–70. ISBN 961-6356-73-9.
- STEVENSON, J. (1997). *Dictionary of library and information management*. Teddington: P. Collin: PCP. ISBN 0–948549–68–8.
- STUEART, R. D., MORAN, B. B. (2007). *Library and information center management*. Westport, Connecticut; London: Libraries Unlimited. ISBN 978-1-59158-406-3.
- ŠAUPERL A., SAYE J. D. (2005). *Opis dokumentov in možnosti za njihov priklic v svetovnem spletu*. V: *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju: zbornik referatov*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Str. 95–111. ISBN 961–90557–7–2.
- ŠERCAR, T. (1999). *Knjižnice v precepu med državo in civilno družbo*. V: *Modra knjiga: Civilna družba v Sloveniji in Evropi*. Ljubljana: Društvo Občanski forum: Služba Vlade RS za evropske zadeve. Str. 309–320. ISBN 961-90804-0-8.

- TEYGELER, R. (2005). Preserving paper: recent advances. V: *Managing preservation for libraries and archives: current practice and future developments*. Aldershot; Burlington: Ashgate. Str. 83–112. ISBN 0-7546-0705-4.
- TOMC, G. (2002). Moderna kultura. V: *Cooltura – uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba. Str. 121–156. ISBN 961–6356–73–9.
- *UDK vrstilci – glavna tabela*. Pridobljeno 19. 5. 2011 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/udcmrf2006/GlavnaTabela.aspx>.
- URBANIJA, J. (2004). Knjižnica kot informacijsko središče. V: *Informacijsko opismenjevanje: priročnik za delo z informacijskimi viri*. 1. nat. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Str. 71–91. ISBN 961–234–487–6.
- VAUGHAN, R. (2004). *Philip the good: the apogee of Burgundy*. Woodbridge, Suffolk: Boydell. ISBN 0-85115-917-6.
- VELIKONJA, M. (2006). Ubij me kulturno. V: *Orozje.com = Trash for trash*. Ljubljana: Tretaroka. Str. SI-035. ISBN 978–961–91898–0–1.
- *Vodič kroz narodne biblioteke Jugoslavije*. (1979). Beograd: Zajednica jugoslovenskih nacionalnih biblioteka.
- *Vzajemna baza podatkov: COLIB.SI – Podatki o slovenskih knjižnicah*. Pridobljeno 5. 1. 2011 s spletne strani: <http://cobiss6.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=BASP&bno=507&id=2202104561128262>
- WALLACH, G. (2000). Culture and policy from the local to the global. V: *The politics of culture: policy perspectives for individuals, institutions, and communities*. New York: New Press. Str. 253–255. ISBN 1-56584-572-2.
- WILLES, M. (2008). *Reading matters: five centuries of discovering books*. New Haven; London: Yale University Press. ISBN 978-0-300-12729-4.
- WILLIAMS, R. (1998). *Navadna kultura: izbrani spisi*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij; SH Zavod za založniško dejavnost. ISBN 961–6262–04–1.
- *Zakon o knjižničarstvu*. (2001). Pridobljeno 1. 9. 2010 s spletne strani: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200187&stevilka=4446>

- ŽARGI, M. (2002). Auerspergov knežji dvorec v Ljubljani = The Princes of Auersperg Mansion in Ljubljana. V: *Theatrum vitae et mortis humanae = Prizorišče človeškega življenja in smrti = The theatre of human life and death: podobe iz 17. stoletja na Slovenskem = images from the seventeenth century in Slovenia: razprave*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije. Str. 277–307. ISBN 961–6169–18–1.
- ŽUMER, M. (2004). Podatkovne zbirke. V: *Informacijsko opismenjevanje: priručnik za delo z informacijskimi viri*. 1. nat. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Str. 105–116. ISBN 961–234–487–6.

PRILOGA 1: ANKETNI VPRAŠALNIK

Spoštovani!

Sem študentka podiplomskega magistrskega študja na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani, sicer zaposlena v knjižnici Pravne fakultete v Ljubljani. V okviru svojega magistrskega dela pod mentorstvom doc. dr. Jožeta Urbanije opravljam raziskavo o zasebnih knjižničnih zbirkah v Sloveniji, zato se na vas obračam s prošnjo za sodelovanje.

Z raziskavo želim ugotoviti, ali se v slovenskih knjižnicah skriva gradivo, ki je bilo nekoč last zasebnikov (pisateljev, intelektualcev ...) in so ga le-ti knjižnicam podarili oz. so ga te v dar prejele na morebitne druge načine. Osredotočam se izključno na gradivo, ki je bilo nekoč zasebna zbirka, pri čemer me zanimajo značilnosti, vsebine in način sedanje hrambe tovrstnega gradiva. Podatke bi želela zbrati na podlagi priloženega vprašalnika, uporabljeni pa bodo izključno v raziskovalne namene.

Prijazno vas naprošam, če vprašalnik preberete, v največji možni meri zberete željene podatke (obkrožite enega ali več odgovorov oz. odgovorite prosto) ter mi izpolnjen vprašalnik posredujete na enega od spodnjih elektronskih naslovov. V kolikor vaša knjižnica ne razpolaga s tovrstnim gradivom, pa vas prosim, če mi slednje – v luči racionalizacije časa – sporočite.

Za sodelovanje se vam že vnaprej najiskrenejše zahvaljujem in vas lepo pozdravljam!

Doroteja Praznik Bračič

E-mail: doroteja.praznik@pf.uni-lj.si, doroteja.praznik@gmail.com

VPRAŠALNIK

1. Ime (naziv) knjižnice, ki hrani zbirko:

2. Kdo je bil primarni lastnik zbirke? (V kolikor knjižnica hrani zbirke več lastnikov, prosim, izpolnite vprašalnik za vsako zbirko posebej.)

3. Kakšen je obseg zbirke?
 - a. 1–100 enot
 - b. 100–500 enot
 - c. 500–1.000 enot
 - d. 1.000–5.000 enot
 - e. 5.000–10.000 enot
 - f. Več kot 10.000 enot

4. Kakšne vrste gradiva vsebuje zbirka?
 - a. Monografske publikacije – strokovno gradivo
 - b. Monografske publikacije – leposlovje
 - c. Serijske publikacije
 - d. Neknjižno gradivo, in sicer:

5. Čim podrobneje naštejite tematska področja, ki jih zbirka zajema. (Npr.: medicina, arheologija, slovensko leposlovje, letalstvo, politika ipd.)

6. Na kakšen način je zbirka popisana oz. obdelana?
 - a. V celoti je obdelana v sistemu Cobiss (vzajemni katalog) kot enakovreden del gradiva knjižnice
 - b. V celoti je obdelana v sistemu Cobiss kot ločena (samostojna) zbirka

- c. Delno je obdelana v sistemu Cobiss kot enakovreden del gradiva knjižnice
- d. Delno je obdelana v sistemu Cobiss kot samostojna zbirka
- e. Popisana je v druge vrste katalogu, dostopnem samo lokalno (v elektronski ali tiskani obliki)
- f. Ni popisana
- g. Drugo:

7. Kako je zbirka postavljena?

- a. Med ostalim knjižničnim gradivom (v okviru siceršnje postavitve gradiva v knjižnici – UDK, tekoča številka ...)
- b. Nahaja se ločeno – v posebnem prostoru, policah, označena s posebnimi oznakami itd.
- c. Drugo:

8. Na kakšen način je dostopna uporabnikom?

- a. Za izposajo kot običajno gradivo
- b. Za izposajo v čitalnici
- c. Ni na voljo za izposajo
- d. Drugo:

Hvala za sodelovanje!

IZJAVA

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo.

Doroteja Praznik Bračič